

„Minden egész eltörött” – avagy: egy „benszülött” töprengései száz évvel az első világháború kirozása után

Gyermekkoromban az öregek beszélgetésének központi témája a világháború volt, amelynek a legtöbb résztvevői voltak. Apai nagyapám, Gyuri atyus, aki a nyíregyházi huszároknál töltötte le tényleges idejét, végigharcolta a világháborút, ahonnan törzsőrmesterként tért vissza a civil életbe. Anyai nagyapám, cakói atyus szintúgy megjárta több hadszínteret. A lábából „önként” csupán több mint félszázad múltán távozó utolsó (?) srpnellszilánkot nekem adta, emlékébe.

A „nagy háború” eseménytörténete a számukra emlékezősével szelidült. A következményeit viszont máig viseljük.

Mondják, tanítják: az első világháború 1918-ban ért véget. Számunkra, magyarok számára nyilvánvalóan nem így van. Mi 1920. június 4-én kényszerültünk „letenni a fegyvert”. Ezt követően már jogilag is egy új állam polgárai lettek eleink.

Mondják, tanítják azt is: a háborút követően a népek önrendelkezési joga érvényesült. Ha így volna, a magunkfajta vajon miért nincs az „önrendelkezők” között? Véleménye pedig eleinknek is volt. Példának okáért: Rimaszombat önkormányzata 1918. december 28-án határozatban tiltakozott a város tervezett megszállása és Magyarországtól való elcsatolása ellen.

A személyes élményekkel szemben az impériumváltásnak viszonylag kicsiny hely jutott az atyusék emlékezetében. Adódik a kérdés: miért? Mert számukra a haza nem intellektuális élmény volt, hanem a mindennapok valósága! Az ő hazájuk elsődlegesen – néhai kitűnő költőnk, Bárczi István fogalmazásában – az „*udvar négyszöge*” volt. Az tágult kinek-kinek egyre nagyobbra, felölelve falut, illetve várost, szomszédságot, járást, vármegyét, országot. Hogy aztán az elsődleges otthon milyen nagyobb igazgatási, politikai egységeknek lett a része, az mindenkoron a hatalmi érdekek, erőviszonyok és forgandó szerencse dolga.

Trianont követően nagyszüleink, majd – egy újabb világháború, s az azt követő teljes katasztrófa után – nemzedékünk tagjai számára is a szülőföld jelentette a hazát. A kollektív jog megtagadása következtében – amely a sokat emlegetett „demokrácia” nagyobb dicsőségére csak az országosan számbeli többséget képező nemzetnek a jussa – a „*szülőföld*” (Tompá Mihály) a Hely, amelybe belekapaszkodhatunk.

Az új hazát önként vállaltól való megkülönböztetés okán manapság az „óshonos” jelzőt aggatják ránk. Vajon miért érzi magát mégis úgy a magamfajta, hogy a „benszülött” kifejezés jobban kifejezné az állapotát?

Hová jutottunk Gömörben egy évszázad alatt?

Eltűnt a vármegye. Ma a területén 2 ország, 4 megye és 9 járás osztozik. Amikor az ország jelenlegi közigazgatási beosztása volt a téma, kicsinyes érdekek és kishitűség miatt, no meg a felsőbb akarat hiányában megghiúsult a regionális önszerveződés lehetősége. Eurorégióból is van kettő. Nagyjából ennyi mondható el érdemben a tevékenységükről. Mindennél jobban jellemzi a helyzetet az a tény, hogy a virtuálisnak mondott államhatáron át nincs egyetlen közvetlen autóbusz- vagy vonatjárat sem.

Az országnak hajdan egyik legfejlettebb régiója mára az országhatár mindkét oldalán válság sújtotta terület.

Nemzetünk szempontjából nézve, az alábbi néhány számadat csupán a folyamatok jelzésére alkalmas.

A két nagyobb városban, a megyeszékhely Rimaszombatban, illetve Rozsnyón 1910-ben / 2011-ben 6 199 / 7 298, illetve 5 886 / 3 909 magyar lakost írtak össze. Ezeket az adatokat azonban a teljes népesség arányában kell értékelni! Míg egy évszázaddal ezelőtt a két városnak csaknem 90 százaléka volt magyar anyanyelvű, mára ez az arány 30, illetve 20 százalék körülire (29,61 / 19,83) zsugorodott. A bizonytalansági tényezőket, a nemzetiséget be nem vallók számát, illetve arányát figyelembe véve is (Rimaszombat: 3 597 / 14,6 %, Rozsnyó: 3 301 / 16,75 %) riasztó adatok. Annál inkább, mivel az említett két város mai magyarságát zömmel olyan, a környező falvakból betelepültek alkotják, mint jómagam.

A falvakról való elvándorlás egy további következménye az ott élő lakosság összetételének módosulása. A magyar népességben belül mind nagyobb a cigány származásúak aránya. Az etnikai átrétegződés folyamata immár visszafordíthatatlan. Magyarságunknak ez utóbbi, egyébként nagyon is vitális része azonban fokozott veszélynek van kitéve. Sokak érdeklődnek iránta. Róluk beszélnek ugyan, de sohasem rájuk gondolnak. Csak eszköznek tekintik őket a befolyás növelése, a hatalom megszerzése érdekében. Ezt kellene megérteni mindannyiunknak, akik szeretjük magyar nemzetünket, akik közösségünkért felelősséget érzünk és vállalunk is, ha kell, s akik a magyarsághoz való tartozást nem vérségi, faji kérdésnek tekintjük, hanem vállalásnak.

Messze jutottunk volna az első világháborútól? Nem hiszem. Ezt a harcot azonban már nem lövészárkokban vívják. A tét a jövőnk, megmaradásunk.

B. János István

Kerényi Éva

Rimaszombat hétköznapjai „a nagy háború” árnyékában

A Monarchiához 1908-ban erőszakkal hozzácsatolt Bosznia állandó feszültségforrás volt a szerbek számára. **Ferenc Ferdinánd** trónörökös és felesége, **Hohenberg Zsófia** hercegnő egy hadgyakorlat megtekintésére utazott Szarajevóba, s még érkezésük napján, 1914. június 28-án **Gavrilo Princíp**, a *Fekete kéz* nevű titkos szerb szervezet tagja által mindketten merénylet áldozatai lettek. Ekkor még senki sem sejtette, hogy ez a pisztolylövés 10 millió emberéletet követelő világhégésbe torkollik. A hír vételeit követően Rimaszombat középületeire kitűzték a gyászlobogót, a római katolikus templomban pedig gyászistentisztelet keretében rótták le kegyeletüket a megyei és állami hatóságok tisztviselői.

A szerbellenes indulat egyre fokozódott a birodalmon belül, mígnem – Németország tanácsára – 1914. július 28-án Ausztria–Magyarország hadat üzent Szerbiának. „*Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam.*” – ezek voltak a 84 éves uralkodó, **I. Ferenc József** szavai. Azonnal megjött a részleges mozgósításra vonatkozó parancs is. Országszerte lelkes tüntetések törtek ki. Rimaszombat főterére is mintegy 3–4 ezer ember vonult ki, fáklyafény mellett, zeneszóval, az „*Éljen a király! Éljen a haza!*” jelszavakat kiáltozva. A menet élén transzparenst vittek „*Éljen a háború!*” fölírással. A tömeg megállt a városháza előtt, megéljenzve városának polgármesterét és más előljáróit. A megyeháza előtt a közigazgatás legfőbb tisztviselőit, a főispánt és az alispánt éljenezte meg. A nép lelkes hangulatban, cigányzenekar kíséretében énekelte a *Himnusz*t és a *Szózatot*, a *Kossuth-nótát* és a *Rákóczi-indulót*, valamint a *Fel-fel vitézek a csatára* kezdetű híres csatadalt. Július 31-én a városban már kiplakátolták, hogy kik tartoznak 24, illetve 48 órán belül bevonulni az illetékes ezredhez. Gömör vármegye hadköteles férfijai főleg a losonci 25. császári és királyi honvéddalvezérezredbe és a besztercebányai 16. magyar királyi honvéddalvezérezredbe vonultak be.

Megkezdődött az ún. villámháborúra való készülődés. Rimaszombat város polgárai igyekeztek magukat ellátni cukorral, sóval, fűszeráruval, élelmiszerekkel.

A város polgárai segélyakciókat szerveztek a katonai szolgálatra bevonultak családtagjainak támogatására. Már augusztus 18-án, a király születésnapján megrendezett ún. „*katona-nap*”-on 732 korona és 55 fillér gyűlt össze. **Kubinyi Géza** főispán rendkívüli megyegyűlést hívott össze a hadsegélyezés és a sebesültek gondozása ügyében. Indítványozására megyeszerte meg-, vagy újjáalakultak a *Magyar Vöröskereszt* helyi szervezetei. A nőegylettel karöltve felhívást intéztek a megye lelkes honleányaihoz, hogy jelentkezzenek önkéntes nővér-kiképzésre.

Augusztus 9-én, vasárnap tartották meg az első istentiszteletet a bevonult katonákért a helyi református templomban. A katonák bevonulását muzikaszó kísérte. Szép szokás volt, hogy a harcba induló csapatoknak a város

áldozatkész hölgyközönsége nemzeti színű zászlót ajándékozott. A város jótékonykodó, de koruk miatt már nem hadköteles férfijai szivarral és cigarettával ajándékozták meg a frontra induló bakákat.

Szeptember elején érkezett vármegyénkbe az orosz harctéren megsebesült katonák első csoportja, összesen 116 fő. A sebesülteket a vonatknál teával, süttekkel és szivarral várták a Vöröskereszt hölgyei. Rimaszombatban eleinte 120 sebesült nyerhetett elhelyezést – 80-an a rimatútfalvi háztartási otthonban felszerelt kiegészítő vöröskereszt-kórházban, 20-an a megyei közkórházban, 20 fő pedig a méntelepen. A kórházakban az orvosi szolgálatot **Meskó Miklós**, **Zehery István**, **Löcherer Tamás** és **Kármán Aladár** látta el. Őket egész seregnyi hivatásos és önkéntes ápolónő segítette. A Vöröskereszt helyi vezetői, **Samarjay Jánosné** és **Máriássy Lászlóné** állandó ellenőrzést tartottak a kiegészítő kórházakban. A hölgyek

I. Ferenc Józsefnek a vármegyeháza dísztermében függő portróját a megszálló csapatok szuronnal kaszabolták szét 1918 után (Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteménye) • Ferlelák Júlia felvétele

naponta kijártak foltozni, fehéreneműt varrni, a felszerelést rendben tartani. Mindhárom helyen ellátták a sebesült katonákat enni-innivalóval, cigarettával, kártyával és olvasmányokkal.

A férőhelyek bővítését követően Rimatamásfalán 130, a közkórházban 50, a méntelepen 20 ágy állt a katonaság rendelkezésére. Ezt egészítette ki a Vöröskereszt 500 ágys szükség tartalékkórháza, amelyet az *Egyesült Protestáns Főgimnázium* épületében rendeztek be. Az új kórház fürdőszobával és mosdókkal is el volt látva, a műtőt pedig az első emeleti tanácskozóteremben rendezték be. A gimnázium, valamint az elemi fiúiskola diákjai számára (az utóbbiak épületében újoncokat szállásoltak el) a felsőbb hatóságok átmenetileg a leányiskola (ma: *Tömpe Mihály Alapiskola*) épületét jelölték ki.

A Vöröskereszt számára, a katonák ellátására a pénzádományokon kívül természetbeli adományok is érkeztek: törülközők, lepedők, párnák, harisnyák, ingek, zsebkenedők, zoknik, ágytakarók, fáslik, kesztyűk és egyéb ruhaneműek. A hadsegélyző hivatal a leányiskolák figyelmét is felhívta meleg ruhadarabok készítésének a szükségességére. A közoktatási minisztérium az iskolák növendékeinek különféle jótékony gyűjtéseket írt elő. A teapótlóként szolgáló szederlevelek gyűjtésébe városunk iskolái is bekapcsolódtak.

A háború csakhamar a gazdaságban is éreztette kedvezőtlen hatását. Az élelmiszerek növekvő árait maximalizálással próbálták kordában tartani. A villamos világítást is korlátozták.

Főispáni utasításra megkezdődött az élelmiszercikkek gyűjtése a beteg, sebesült katonák számára. A civil egyesületek, a *Kaszinó*, az *Itthon*, a *Polgári Kör* és a *Katolikus Olvasóegylet* képviselői a Rimaszombatban lábadozó sebesült katonák istápolására, ételmezésének javítására ún. *Koronás Segélyező Társaság*ot hoztak létre.

Az őszi folyamán a harctérről behurcolt kolerajárvány ütötte fel a fejét a vármegyében. Október 7. és 19. között 39 megbetegedést vettek nyilvántartásba. A fertőzöttek között 3 katona és 36 polgári személy volt. A rimaszombati méntelep katonái között a hastífusz terjedt el.

A harctéren küzdő katonáink hősiességéről rendszeresen tudósítottak a helyi lapok. **Haynik Géza** rimaszombati 16-os honvéd *A hős gömöri fiúk* c. írásában a galíciai hadszíntéren, Rudnik közelében, a San folyó partján a „*muszkák*”, azaz oroszok ellen harcoló gömöri bakák vakmerőségét méltatta.

Novemberben megkezdődött a m. kir. kormány által kibocsátott hadikölcsön-kötvények előjegyzése.

A háború második évében országos gyűjtési mozgalom kezdődött a szövetséges Törökország javára, amelyhez városunk önkormányzata is csatlakozott. Megyénk alispánja, **Lukács Géza** elsősorban meleg fehérenemű és nem romlandó élelmiszer adományozására biztatta a megye lakosait. Ugyanő a hadisegélyezés ügyét szolgáló jótékonyági rendezvények, előadások, zenés felolvasó-estélyek szervezésére buzdította a városlakókat – ajánlotta

a Rimaszombatban katonai szolgálatot végző művészek bevonását is. A városban állomásozó szatmári cs. és kir. 5. gyalogezred pótzászlóalja a tavaszi és nyári hónapokban sétahangversennyel, térzenével színesítette a rimaszombatiak mindennapi életét. A jótékonykodásba bekapcsolódott a helyi *Apolló mozgókép-színház* is. Háborús képekkel és előadásokkal, valamint a harctéren készült felvételekkel csábította a látogatókat, a hadikórház sebesültjeinek pedig rendszeresen ingyenes vetítést szervezett.

A már említett *Koronás Segélyező Társaság* felhívást intézett a helyi leányokhoz, hogy a húsvéti locsolkodásra szánt pénzüket fordítsák katonáink támogatására. A tojásfestést rendelettel tiltották be. A városházán kiosztották az első lisztutalványokat is. Az *Országos Hadsegélyező Bizottság* felhívására megkezdődött a fémtárgyak gyűjtése: vas és acél kivételével minden vörösrézből, sárgarézből, bronzból, nikkelből, ónból és ólomból készült konyhai és használati tárgyat begyűjtöttek a lakosságtól, hogy azokat hadicélokra használják fel. A begyűjtendő fémek árát a hadvezetőség a becsült ár 50 százalékában térítette meg. A maradék 50 százalékot a hadiözvegyek és rokkant katonák támogatására fordította. A megvakult, illetve látáskárosult katonák részére is elkezdődött az adományok gyűjtése. A segélyakció elnöknője **Lukács Gézané**, az alispán felesége lett. A hazafias jótékonyág jegyében az *Augusztalapa* május 1-jén az egész országban ún. füsttelen napot szervezett. Arra kérte az itthon lévőket, hogy egyetlen napra mindenki tartózkodjon a dohányzástól, s az így megtakarított összeget a háború rokkantjainak a javára ajánlja fel. Rimaszombat közönsége május 2-án rendezte meg ezt a napot, a városban állomásozó cs. és kir. 5-ik gyalogezred zenekarának közreműködésével.

1915 áprilisában megjelent **Kubinyi Géza** főispán felhívása a 2. hadikölcsön kötvények jegyzésére. Az állam még inkább szabályozta az élelmiszerek árát, sőt a hús-fogyasztással való takarékoskodásra hívta fel a lakosság figyelmét. A takarékpénztár megkezdte a hadifogllyoknak szánt pénz folyósítását.

A hadszíntereken az 1915. hadiév sikeres volt a Monarchia és a vele szövetséges Német Császárság számára. A Kárpátokban az ellentámadások során áttörték az orosz vonalat Gorlicénél, visszafoglalták Przemysl várát és elfoglalták Lemberget is. A gorlicei napokról és a csatáról részletes beszámolót írt a helyi sajtóban a fronton szolgáló **Gömöry Gusztáv** honvéd, melyben a gömöri és rimaszombati honvédek hősiessége helytállásáról számolt be. A gorlicei győzelem hírére Rimaszombat elöljárósága elrendelte a város kivilágítását és fáklyásmenetet is rendezett. Már másnap lázasan folyt az ablakok, erkélyek és homlokzatok földiszítése virágokkal, szőnyegekkel, zászlókkal. Ebből a katonaság is kivette a részét. Május 7-én hálaadó istentiszteleteket tartottak. A katonazenekar és a műkedvelő énekkar fellépett a szentmise keretében helyi római katolikus templomban. Június 6-án, a galíciai győzelem alkalmából ismét nagyszabású hálaadó tábormise volt az Erzsébet-téren. Ezen a helyőrség teljes számban megjelent, s a polgárság is nagy számban volt jelen.

Olaszország májusban kilépett a hármass szövetségből és hadat üzent a Monarchiának. Június 15-én kezdetét vették a később híressé vált isonzói csaták. Galíciával ellentétben az olasz front állóháborúvá, amolyan lövészárkok-háborúvá változott. Az olasz seregek négy alkalommal is sikertelen kísérletet tettek az osztrák-magyar védvonal áttörésére. Bulgária viszont a központi hatalmak oldalán lépett be a háborúba. Ebből az alkalomból Kubinyi Géza főispán és Lukács Géza alispán táviratban üdvözölte a **Ferdinánd** bolgár királyt, annak a **Coburg** családnak a tagját, amely kiterjedt birtokokkal rendelkezett a megyében.

A nyári földműves munkákat sok helyen hadifoglyok, vagy a losonci, besztercebányai és szatmári parancsnokságok katonáinak bevonásával végezték el. Rimaszombatba július 14-én reggel érkezett meg az első 60 orosz hadifogoly, Linz környékéről.

Báró **Hazai Samu** honvédelmi miniszter elrendelte a háztartásokban használatos fémtárgyaknak, edényeknek, egyszerű asztali készleteknek, mosó- és főzőedényeknek, fürdőkádaknak, gyertyatartóknak stb. hadi célokra való begyűjtését, hogy a hadsereg fémszükséglete bármilyen hosszú háború esetére is biztosítva legyen. Mind a római katolikus, mind a református egyház önként és ingyen felajánlotta harangjait a hadsereg részére.

A galíciai harcokban elpusztult határ menti Sáros, Zemplén és Ung megyei falvak több mint 5 000 elpusztult, illetve megrongálódott házának az újjáépítésére alakult meg Budapesten a *Háborúban Feldúlt Tűzhelyeket Újrafelépítő Országos Bizottság*. Az oroszok által feldúlt kárpáti falvak újjáépítéséhez a város 600 koronával járult hozzá és elrendelte a város területén a gyűjtést is. A *Gömör Sárosért* elnevezésű faluépítő akció befejeztével megyénkben 57 380 korona 37 fillér gyűlt össze, ehhez a rimaszombatiak 1 143 koronával és 3 fillérrel járultak hozzá. A Gömör által támogatott sárosi falu végül 1917 őszére épült fel.

Az októberben tartott vármegyei közgyűlésen bejelentették a hadikölcsön 3. szakaszának megkezdését.

A Munkácsra távozott szatmári gyalogezred helyére november 25-én a galíciai Zlocsevben állomásozó, s ide Püspökladányból áthelyezett 80. cs. és kir. gyalogezred és az 51. Landwehr ezred katonái kerültek Rimaszombatba. A mintegy 6 000 baka elhelyezése komoly elszállásolási problémákat okozott a városnak.

Az élet egyéb területein majdnem ugyanúgy működött minden, mint békeidőben – üzemelt a gőzfürdő, a jégpálya, érkeztek a színtársulatok és rendszeresen vetített a mozi is. Karácsony alkalmával javarészt a jótékony nőegyletek szorgoskodtak, rendhagyó módon s kiemelt tekintettel a hadikórház sebesülteire. A jótékonykodásból kivette részét a katonazenekar is, mely karácsony estéjén a tisztí étkedében játszott, másnap a hadikórház betegeit szórakoztatta, este pedig a város közönségének adott hangversenyt.

1916-ban Vöröskereszt teljes gőzzel folytatta a szolgáltatást. A megyebeli kórházakban összesen 1 800 ágy állt a se-

besült és beteg katonák rendelkezésére. Az 1915-ben a megyében működő 8 vöröskeresztes kórház közül 1916 elejére 6-ot bezártak – már csak a rimaszombati, 500 férőhelyes és a jolsvai 300 ágyas kórház maradt meg. A megye területén a háború előtt működő orvosok száma 56-ról 33-ra csökkent. Rimaszombatban 1914. szeptember 13-tól 1916. október 1-ig 6 226 beteg és sebesült katonát ápoltak. A Vöröskereszt nemes tevékenységét voltak hivatottak szolgálni a **Samarjay Jánosné** által vezetett Péter-Pál napi gyűjtések, **Szabó László** várgedei földbirtokos adományai és jelentős pénzüsszegű háborús alapítványai, **Geduly Géza** gyógyszerész kedvezményei, **Schweitzer Rezső** moztulajdonos ingyenes mozivetítései és adományai, valamint a *Koronás Segélyező Társaság* pénzbeli és természetbeli támogatásai.

A háború kezdete óta a Gömör vármegyében kifizetett hadisegélyek összege meghaladta a 4 millió koronát, a segélyek napi összege pedig a 11 657 koronát. Március hó végéig a vármegyéből 299 apa halt hősi halált, akik után 603 hadiárva maradt. A *Gömörmegyei Fehérkereszt Egyesület* által május 1-én megindított gyűjtés eredményeképpen a nyomorék hadi árvaik javára 6 563 koronát adományoztak.

A gazdasági helyzet egyre rosszabbodott. Gyakori volt a panasz az áramkimaradásra, a lisztellátásra, hiány volt cukorból, zsírból és tejből. Mindezt csak tetézte a városban állomásozó, mintegy 7 000 fős katonaság élelmezésének a gondja. Egyre gyakoribbá váltak a lopások, betörések. Az észlelt gabona- és lisztfelesleget két alkalommal is elkobozták. A lisztellátás biztosítása érdekében 1916. augusztus 7-én megkezdtek Rimaszombatban vásárlási igazolványok kiállítását, melyet rögtön 507 család váltott ki, összesen 2 364 családtagra. Ősztől a petróleum- és cukorjegyet is kibocsátottak.

Miközben a gazdaság hanyatlott, a *Rimaszombati Konzeruvgár rt.* forgalmát a háború megkétszerezte, ugyanis a katonaság részére is szállított.

A megszorítások rányomták bélyegüket a hölgyek mindennapi életére is. A pazarló ruházatkodás ellen megalakult a *Fényűzés Elleni Liga* gömöri fiókja, amely a háborús időkre és takarékosagra való tekintettel a szerény divat és a régi ruhák elhordása mellett érvelt.

1916 áprilisában a kormány kibocsátotta a 4. hadikölcsönt, melynek célja a harcok további folytatásához, a hadiszerek pótlásához, valamint a katonák ellátásához szükséges pénz biztosítása volt. Gömörben az első három hadikölcsönből összesen 33 914 000 korona értékű részvényt jegyeztek, a hadsereg céljaira beszolgáltató fémek mennyisége pedig a következőképp oszlott meg: 3 219 kg vörösréz, 3 128 kg sárgaréz, 78 kg ón, 60 kg cink, 1 208 kg ólom. Az iskolás tanulók részére további jótékonyági akciókat rendeltek el: csalán, szederceserje-level, vadgesztenye és gyógynövények gyűjtését. A lányokkal golyó és srapnel készítéséhez szükséges staniol-papírt gyűjtettek. Summa summárum: pénzben és anyagiakban mintegy negyedmilió koronát tett ki az az összeg, amivel a vármegye lakosai járultak hozzá a terhek viseléséhez.

A vármegyéből eladdig 10 427 lovat foglaltak le hadi célokra. Ez a tény motiválta a *Gömör és Kishont vármegyei Tájfajta Lótenyésztő Egyesület* megalakítását, amely a vármegye loállományának célirányos javítását, fejlesztését és a lótenyésztés érdekében való megtartását tűzte ki célként maga elé.

Egyre több hadifogoly érkezett a vármegyébe. Ebben az évben a 465 főnyi katonaság és 140 boszniai-hercegovinai internált munkás mellett 1 423 (orosz, szerb, olasz) hadifogoly segédkezett a földműves munkálatok során.

A korábbi gyakorlat folytatásaként a 80. cs. és kir. gyalogezred tisztikara is a városkertben és a nagyszállóban tartott művészi hangversenyekkel és térzenével igyekezett adományokat gyűjteni, s egyben a város lakosainak társas életéről némileg gondoskodni. Abból az alkalomból, hogy a nyár elején az olasz harctéren Asiagot és Arsiegot elfoglalták az osztrák–magyar seregek, a gyalogezred, melynek legénysége szintén a déli harctéren küzdött, fáklyás-zenés körmenetet rendezett a városban.

Anyár azonban nem várt eseményeket is hozott. Az oroszok Luck térségében áttörték a Monarchia védvonalát, majd elfoglalták Volhíniát és Bukovinát. A Stochod-menti védelmi harcokban súlyos veszteségek árán, de dicsőösen helytállt a kassai 5. honvédhuszárezred, amelyben gömöriek is szolgáltak. A júniusi **Bruszilov**-offenzíva alatt számos gömöri fiú is orosz hadifogságba esett, akik az újság szerkesztőségébe küldött tábori lapok által próbáltak üzenni szeretteiknek.

A román hadüzenet híre augusztus 28-án délelőtt 11 órakor érkezett meg hivatalos formában Rimaszombatba. Rögtön megindult a gyűjtés az erdélyi menekültek javára. Az elmenekültek közül Rimaszombatban 8 család (28 személy), Rozsnyón 6 család (20 személy), Dobsinán 2 család (6 személy), Jolsván pedig 1 család (3 személy) kapott ideiglenes otthont. A munkaképesek zöme a megye bányáiban és gyáraiban nyert alkalmazást.

A román front megnyitása tovább rontotta a megye gazdaságának amúgy is sanyarú állapotát. Zárólták a hüvelyesek készleteit, a gabonafeleslegek rekvirálása pedig folyamatosan zajlott. Maximalizálták a burgonya és a konyhasó árát is. A szivar, a kávé és a sór már ritka kincsnak számított. Elrendelték a hadikenyér sütését és a hadikávé árusítását. Megkezdte működését a *Hadi-termény rt.* gömöri kirendeltsége.

Kibocsátották az 5. hadikölcsönt is.

1916 novemberében Kubinyi főispán és Lukács alispán tervbe vette a román hadszíntéren harcoló 16-os honvédek meglátogatását. Megkezdődött a szeretetszolgálatok gyűjtése a katonáknak: meleg alsó ruha, fehérnemű, szalonna, szilvórium, rum, dohány, szappan, pipa bizonyultak a legkelendőbbnek. A Rimaszombati Konzervgyár r.t. is bekapcsolódott a gyűjtésbe, befőtteket, hús- és zöldségkonzerveket, szörpöket, lekvárokat és cukrozott gyümölcsöket adományozott.

A látogatás azonban meghiúsult az uralkodó I. Ferenc József november 21-én este 9 órakor bekövetkezett halála miatt. Rimaszombatba a gyász hír november 22-én reggel

érkezett meg hivatalos formában a főispánhoz, aki azonnal elrendelte a városban a gyászlobogó felhúzását a köz- és magánépületeken, s az egyházaktól is megfelelő intézkedéseket kért. Az országos gyászból is kivette részét a vármegye. A november 30-án, Bécsben tartott gyászszertartáson Kubinyi Géza főispán, **Hevessy Bertalan** megyebizottsági tag, **sipeki Balás Lajos** római katolikus megyés püspök, gróf **Andrássy Manó**, gróf **Serényi Béla**, **Putnok Mór**, báró **Hámos Antal** és **Jaczkó Pál** országgyűlési képviselők képviselték Gömört.

Az országos gyászt a december 27. és 30. között tartott koronázási ünnepségek miatt felfüggesztették. Ezekon a napokon Rimaszombatban is fellobogózták a házakat, s munkaszüneti napok lévén, az üzletek is zárva tartottak. December 30-án került sor az új király, **IV. Károly** és **Zita** királyné megkoronázására, Budapesten. Rimaszombatból **Szabó József** és **Stolcz Zsigmond** volt jelen a szertartáson, a járás, illetve a város képviseletében. A koronázási ebédén **Putnoky Móric** közreműködőként, **Farkas Zoltán**, báró **Hámos Antal** és **Jaczkó Pál** képviselők pedig küldöttként volt jelen. A koronázási menetben Bosznia zászlaját gróf **Andrássy Géza** vitte a király előtt, lóháton. A koronázás napján egy óra hosszát zúgtak a templomharangok. Úgy a temetésről, mind a koronázásról dokumentumfilmet készítettek, amelyet a helyi mozi is bemutatott.

Az év folyamán a Monarchia csapatai sikeresen álltak helyt a balkáni fronton és a románokkal vívott harcok során. Petrozsély, Nagyszeben és Brassó visszavétele mellett a sikerek közé tartozott Montenegró kapitulációja és Albánia elfoglalása is. Az állóháborúvá vált olasz fronton az újabb öt isonzói csata közül a stratégiai fontosságú Görz városának az elvesztése tekinthető számottevőnek.

Az 1917. esztendőben a jegyrendszert már minden lét-szükségleti cikkre (így a vajra, zsírra, szappanra stb.) kiterjesztették. Hiány volt húsból és dohánnyból, a nyár derekán pedig gyümölcs- és zöldség hiány volt tapasztalható. Hatályba lépett a kávéfogyasztás korlátozása, a vendéglátóipari helyeken pedig megtiltották a cukor felszolgálását. Az év végére már a szeszfélek árát is maximalizálták.

Gömör-Kishont megye 180 000 lakosából 80 892 fő számított ellátatlannak. Az adományok már az élelmiszerekre (tojás, lencse, alma stb.) is kiterjedtek. A kötelező beszolgáltatás keretében a megyének 700 vagon cereáliát és 500 vagon burgonyát kellett biztosítani. Az ősz folyamán a hüvelyesek és a káposzta is a rekvirálendő termékek listájára került. A havi kontingens ehhez viszonyítva szerény maradt: lisztből 28 vagon, cukorból 10 vagon (600–800 grammos fejkvóttákkal), petróleumból 500 mázsa (házanként 1–1 kg).

Márciusban megalakult a *Gömörmegyei Áruforgalmi Rt.*, amelynek feladata a közéletmezés és élelmiszerelosztás irányítása volt. Vidéken a *Hangya* szövetkezetek gondoskodtak az élelmezési cikkek elosztásáról.

A vármegyei gazdasági egyesület május 23-án, Tornalján megalakította a *Gömörkishontvármegyei Gazdák*

Hadsegélyző Bizottságát, amely a háborúban hősi halált halt gazdák özvegyeinek és árváinak segélyezését és istápolását tűzte ki célként maga elé. Az aratási munkálatokra 600 katona és 700 hadifogoly érkezett segítségként a megyébe, a munkaerő azonban még így is kevésnek bizonyult.

A tisztviselők ellátásának biztosítására megalakult a *Gömörmegyei Köztisztviselők Beszerzési Csoportja*.

Júniusban a rekvirálást a szarvasmarhára is kiterjesztették.

A *Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara* a nyár folyamán tájékoztatta az ipari üzemek tulajdonosait, hogy kötelesek megengedni berendezéseik réz, ón, nikkel és ólom anyagú részeinek hadicélokra való lefoglalását. Az őszi elején az ékszereseknek a tulajdonukban lévő platinakészleteket is be kellett szolgáltatniuk. Folytatódott a harangok rekvirálása, minden toronyban csak egy harangot engedélyeztek. Még az év vége előtt a rimaszombati templomtornyok réztetőzetének lebontására is sor került, s cink lemezekkel pótolták azokat.

A háború következményei az élet minden területén érezhetőek voltak. Rimaszombatban korlátozták a villanyvilágítást. Szeptember 8-án, Rimaszombat központtal megalakult az ún. *szénelosztó bizottság*, amelynek a tüzelőanyag-készletek megfelelő összeírása és elosztása volt a feladata. A vasúti szállítást is mindinkább korlátozták. A szegényebb sorsú lakosok részére a tél beállta előtt talpbőrutalványokat osztottak ki. A kereskedelmi miniszter a fatalpú cipők népszerűsítését rendelte el, bőrhiányra hivatkozva.

A hadsereg újabb és újabb katonákat igényelt. Már a felmentett tartalékos tiszteknek is jelentkezniük kellett.

A hadiárva létszáma is rohamosan nőtt. **Andrássy Gézáné** grófnő Oláhpatakon, a család ottani kastélyában tartott fenn egy hadiárva menhelyet a *Gyermekvédő Liga* gondozásában.

A *Gömörmegyei Közművelődési Egyesület* kezdeményezésére még az 1916. évben ún. *háborús gyermekkereteket* szerveztek a fronton harcoló apa és a földeken dolgozó anya gyermekeinek májustól októberig, az iskolai szünet alatti felügyeletére.

A háborúból a helyi iskolák továbbra is kivették részüket. Az alábbi szemelvény is jól példázza, mi mindenre gyűjtöttek: a katonák karácsonyára, a vármegyei elesett tanítók családjai javára, az ellenség által feldúlt falvak újjáépítésére, az Erdélyből menekült gyermekek felruházására, hősök sírjára a hadsegélyző hivatal által kiadott jelvények eladásából, Zsófia szanatóriumra, Erdélyből menekült tanítók javára, elesett tanítók özvegyei és árvái javára, a 16-os honvédegylezred legénysége részére, a Magyar Vöröskereszt javára, gyászjelvény eladásából a vak katonák, illetve a vakok eperjesi intézete javára. Összesen 2 635 korona és 47 fillér gyűlt össze, de ezen kívül gyűjtöttek még 468 kg szederlevelet, 17 kg bükkmagot, 347 kg vadgesztenyét és 12 kg gyógynövényt is. Az *Egyesült Protestáns Főgimnázium* diáksága 1917. november 2-án tartotta meg – jótékony célú gyűjtéssel

egybekötve – a besztercebányai 16. magyar királyi honvédegylezred hősi halált halt katonáinak emléknapját. A bevételt a katonasírok gondozására fordították.

A város társasági élete lényegében továbbra is jótékony rendezvények lebonyolítására korlátozódott. A koronázás alkalmával Zita királyné védnöksége alatt alakult meg a *Pro Transylvania Országos Segítő Bizottság*. Célja az erdélyi gyermekvédelem s az erdélyi feldúlt tűzhelyek újjafelépítése volt. A mozgalomba megyénk is bekapcsolódott az *Apolló* moziban megrendezett *Pro Transylvánia-estekkel*, melyeken helybeli és vidéki műkedvelő fiatalok kabaréval léptek fel.

A *Polgári Olvasókör* által március 18-án megrendezett *Arany János-émlékünnepély* bevételét a világháborúban hősi halált halt rimaszombati katonák emléktáblájára ajánlotta fel a rendezőség.

Bár április 18-án teltház előtt adta elő **Farkas Mihály** színtársulata a nagy sikerű *Csárdáskirálynő* c. operettet, a háborús időszaknak nem ez volt a fénypontja, hanem az a jubileum, amelynek a szervezését a *Tompa Kultúrtársaság* már egy évvel előtte megkezdte.

Szeptember 27-én este a költő születésének 100. évfordulója alkalmából a vendégek tiszteletére irodalmi művésztélyt rendeztek a vármegyei székház dísztermében, melyen a budapesti *Magyar Nemzeti Színház* és az *Operaház* művészei működtek közre, köztük az ünnepelt tragika, **Jászai Mari** is. Másnap délelőtt tartották meg a vármegye törvényhatósági bizottságának díszközgyűlését. Az üdvözlő beszédek után az ünneplő közönség kivonult Tompa Mihály szobra elé, s annak megkoszorúzása után a költő szülőházánál rótták a tiszteletét.

A város társas életében szintúgy nagy eseménynek számított, hogy az *Apolló* moziban bemutatták a X. isonzói csatáról készült eredeti felvételeket.

Az év májusában immár 6. alkalommal hirdették meg a hadikölcsönt. Beiktatták tisztségébe **Lukács Géza** új főispánt és **Fornéthy Gyula** alispánt is. Alig 3 hónap elteltével azonban, Lukács lemondását követően a király **Putnoky Móric** putnoki kerületi országgyűlési képviselőt nevezte ki főispánnak.

A közbiztonság a megyében és azon belül Rimaszombatban már katasztrófális állapotban volt. A város határát csavargó katonák lepték el, a földeken mindennaposak voltak a lopások, a városi rendőrségnek pedig nem volt elég embere az ellenőrzésre. Tán ezen megfontolásból engedélyezte városunkban a kassai katonai parancsnokság katonai rendőrség létesítését.

Még az év végén kopogtatott a 7. magyar hadikölcsön is. Újításként, a jegyzés mellett már hadikölcsön-biztosítás megkötését is propagálták.

Az árszabályozások és kereskedelmi korlátozások miatt egyre jobban virágzott a feketepiac. A kialakult siralmas gazdasági és társadalmi helyzetre nézve sovány vigasznak számított az olasz harctéren, Caporettonál aratott győzelem híre.

Az alispán a vármegyei közgyűlésen bejelentette, hogy a vármegyei és a községi közigazgatás, akárcsak a várme-

gye egészségügye az alkalmazottak túlfeszített munkatempója miatt az összeomlás előtt áll.

A karácsonyt a megszokottól szerényebb keretek közt ünnepelték. Élesztőhöz lehetetlen volt hozzájutni, a gyertyát is csak jegy ellenében lehetett kapni.

Az év végén került sor a 16-os honvédek számára összegyűjtött szeretetsomag elvitelére is.

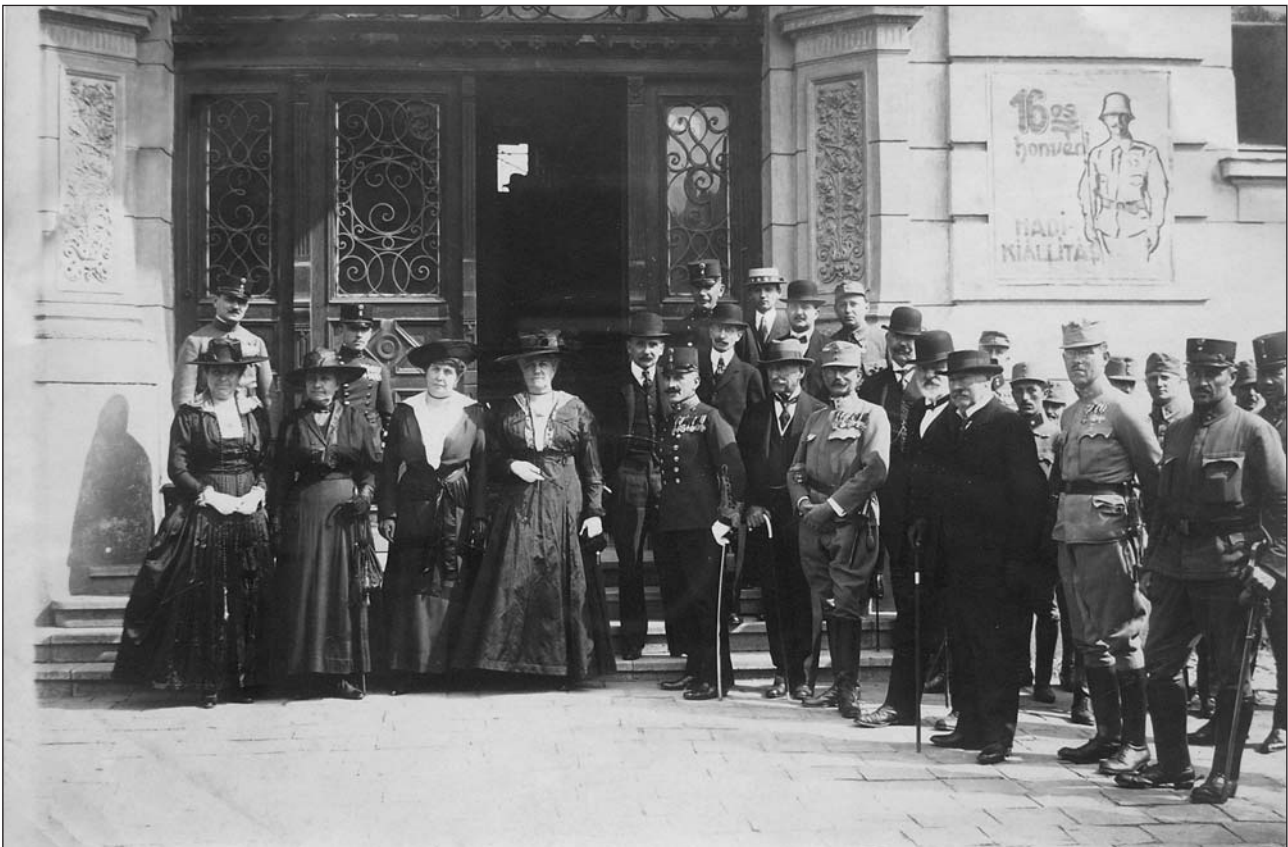
Három újabb isonzói csata, két hadüzenet, két fegyverszünet és egy titkos béketapogatózás írható a Monarchia számlájára az 1917. hadiévből. A központi hatalmak csapatai Tarnopolnál sikeresen áttörték az orosz frontot, s végül a XII. isonzói csatában az olasz védvonalat is. A győzelem azonban már későn érkezett. Mind az Egyesült Államok, mind Görögország hadat üzent a Monarchiának, s IV. Károly titkos béketárgyalásai az Antant hatalmakkal már sejtetni engedték a közeledő katasztrófát. Mire az év végén sor került az orosz és román fegyverszüneti tárgyalásokra, a katonaság és a hátszág is a teljes ki-fulladás szélén állt.

A vármegyei statisztikák egyre szomorúbb képet mutatnak: 1917. december 1-éig a megye területén 542 hősi halált halt apa után 1 176 hadiárva maradt. A hadifogoly apák száma 2 152, kiskorú gyermekeik száma 4 988 fő volt. Az *Országos Hadigondozó Hivatal* a hadirokkantak és hadiözvegyek támogatására széleskörű intézkedéseket tett. 300 koronáig ingyen utalt ki részükre zöldségmagvakat, továbbá háziállatok beszerzésére is kaphattak segílyt.

A háború utolsó évében, 1918-ban is folytatódott az élel-miszter-beszolgáltatás vármegyénkben, amelynek lebonyo-

lításához, segítségképpen 350 katona érkezett. Az év második felében a közlemezési miniszter a gabonaneműek rekvirálása helyett az „önkéntes” beszolgáltatás módszerére tért át, amelyet a zsír és szalonna esetében is alkalmaztak. A korlátozások miatt ún. hústalan és zsírtalan napokat rendeltek el. **Serényi Béla** gróf, földművelésügyi miniszter az alispán útján hívta fel azokat az állattartókat, akik 50 darab szarvasmarhánál nagyobb állománnyal rendelkeztek, hogy ajánlják fel állataikat a hadsereg szükségletére. A kereskedelmi miniszter eltiltotta a petróleum kiszolgáltatását a magánháztartások részére – a meglévő készlet csak mezőgazdasági és ipari üzemek szükségletének biztosítására volt fordítható. A megszorítások közepette csak a konzervgyár fejlődött, mely a század elején megalakult szezonális üzemből a háború alatt fokozatosan gyárteleppé alakult át.

A lakosság különféle módon rendezkedett be a túlélésre. Az elhatalmasodott drágaságra való tekintettel, még folyó év tavaszán ún. *Vármegyei Árvizsgáló Bizottság* alakult meg városunkban. Ezzel párhuzamosan, a vonatkozó miniszteri rendelet értelmében megalakult az ún. *Vármegyei Népruházati Bizottság* is, melynek jóvoltából a közalkalmazottak részesültek ruhában. A háború alatt óriási munkatöbblet hárult a közigazgatási tisztviselőkre, a 33%-os iratnövekedés mellett ugyanakkor a személyzet létszáma 50%-kal csökkent. Az ún. *Tisztviselők Beszerzési Csoportjának* több helyen (Rimaszombatban, Rozsnyón, Jolsván, Nagyrőcén) is megalakult a helyi csoportja, amely a közalkalmazottaknak élelmiszerral és más árucikkkel való ellátásáról gondoskodott.

Az 1918 szeptemberében megrendezett hadikiállítás résztvevői (Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteménye)

Az orosz békekötést követően megkezdődött a hadifoglyok hazatérése. A megye egy *Hadigondozó Népiroda* megnyitásáról határozott. Feladata a vármegye területén lévő hadigondozottak sorsának intézése, segítése, a segélyezések rendszeresítése volt.

A *Kézimunkára Nevelő Országos Egyesület* felhívására a polgári leányiskolákban ruhaátalakító és ruha-kiegészítő tanfolyamokat szerveztek, elsőként Dobsinán és Rimaszombatban.

A helyzetet csak súlyosbította, hogy még a nyár folyamán elindult az utolsó, 8. hadikölcsön jegyzése is.

A jótékony társas rendezvényeket ebben az évben is a kabaréestek és zenés kerti ünnepek jelentették, amelyeket a 80. gyalogezred tisztikara szervezett. Ezek alkalmával a Vöröskereszt és a Fehérskereszt folytatott gyűjtést a hadiárvak és özvegyek számára. Az ünnepségek a megszokottól is szerényebb keretek közt zajlottak.

1918. június 10-én a kassai katonai parancsnokság egész területén életbe lépett a rögtönítélő bírások. A lázadást, szökést, lázongást és fosztogatást halállal büntették. Valószínűsíthető, hogy mindez egyfajta válaszcselekedés volt a Rimaszombatban állomásozó 80. cs. és kir. gyalogezred néhány katonájának május 12-ről 13-ra virradó éjszaka történt viselkedésére, akik itt állapottban randallíroztak a városban. (Az eseményre a volt dohánygyár épületének falán elhelyezett kénnyelvű emléktábla emlékeztet.) A városi krónika júniusra és októberre teszi az említett gyalogezredbeli lázongásokat. A júniusi lázongás megfékezésére a Losoncon állomásozó 25. cs. és kir. honvédgyalogezred katonáitól kellett a városnak segítséget kérnie, míg az októberi lázongás már a megye-szerte általános jelleget öltő, fosztogatással párosult rendbontások részeként könyvelhető el.

A Rimaszombatban tartózkodó 16-os honvédtisztek, az ezredük hadban elesettei özvegyeinek és árváinak az alapjává 1918. szeptember 8. és 15. között műestéllyel egybekötött hadikiállítás rendeztek. A Gömör, Nógrád és Zólyom vármegye fiaiból alakult ezred dicsőséges harcait felelevenítő kiállítás a Ferenczy utcai főgimnázium épületében nyílt meg. Festményekből, rajzokból, az ezred tisztikarának karikatúráiból, szobrokból, harctéri emléktárgyakból, a bakaművészetet bemutató, harctéren készült emlék- és dísz tárgyakból, a meghódított területekről származó kézimunkákból, valamint 500 darab harctéri fényképből állt, bemutatva a 16-osok dicső múltját és jelenét, Galiciától kezdve, az erdélyi hadszíntéren át az olasz frontig. A kiállítás és műestély tiszta jövedelme 23 755 korona 37 fillért volt, amelyet jótékony célra fordítottak.

Szeptember végén a vármegyében mindenféle kitért a spanyolnátha, mely 1918 és 1920 között világszerte több halálos áldozatot szedett, mint maga az I. világháború. Rimaszombatban az iskolákban, gyárakban és a cigányok lakta Seregben jelentek meg a megbetegedések, vidékről főleg a hadifoglyok között jegyezték számos esetet.

Tisza István meggyilkolása és az október végi politikai helyzet feszültsége Gömörre is áterjedt. A kormányzást az országban a *Magyar Nemzeti Tanács* vette át. Felhívá-

sa nyomán a vármegye minden városában és majd minden községében nemzeti tanácsok alakultak, a rend fenntartására pedig a tanácsok kebelében működő polgárőrségek jöttek létre. Putnoky Móric a kormányváltás folytán bejelentette lemondását, november végén azonban a vármegye főispán-kormánybiztosává nevezte ki az új magyar kormány. Az alispán által ideiglenesen megalakított *Vármegyei Nemzeti Tanács*ban 23 fő kapott helyet. Rimaszombat város képviselőtestülete, rendkívüli közgyűlés keretében megalakította a *Rimaszombati Nemzeti Tanács*ot, s felhívták a város területén lévő szabadságolt katonákat, hogy a város közbiztonságának megvédése végett november 2-ától jelentkezzenek a rendőrkapitányi hivatalban nemzetőrnek. Az események óráról órára sűrűsödtek.

A városunkban elhelyezett zlocsovi 80. gyalogezred a Magyar Nemzeti Tanács és az új hadügyminiszter intézkedése folytán november 4-én elhagyta Rimaszombatot, az ezred legénységét és tisztjeit hazaszállították. Az ezred fegyvereit és municióját a *Rimaszombati Nemzeti Tanács* vette át. A helyi lakosság nyugalomban várta a sorsdöntő napokat. Megyeszerte nagy volt a zavargás, többnyire katonai és polgári egyének garázdálkodtak, köztisztviselők, körjegyzők lakásait fosztogatták.

Mindeközben a vármegyei közéleti bizottságnak komoly gondot okozott a frontról hazatért katonák ellátásának kérdése is. Folyamatosan emelkedett nem csupán a liszt, hús, kenyér, zöldség és só ára, de a tüzelőanyag és a közszükségleti cikkeké is.

1918. december 29-én arról számolt be a helyi sajtó, hogy a vármegyének háromnegyed része, Rimaszombatot is beleértve, gyakorlatilag már csehszlovák uralom alá került. A város vezetőségének magatartása passzívnak nevezhető. A Rimaszombati Nemzeti Tanács december 24-én tartott ülésén a higgadság megőrzését tartotta fontosnak, mindenféle fegyveres ellenállás nélkül.

A kialakult helyzetre való tekintettel Putnoky Mór főispán-kormánybiztos, saját kérelmére, hivatali állásából felmentették. Helyébe **Remenyik Aladár** nyugalmazott tiszteletbeli főszolgabíró nevezte ki gömöri főispánnak a magyar kormány. Még ugyanezen a napon **Vavro Šrobár**, a csehszlovák kormány Szlovénia igazgatásával megbízott és tejhatalommal felruházott minisztere már dr. **Daxner Samu** tiszolci ügyvédet nevezte ki, ugyancsak Gömör és Kishont vármegye „zsupánjává”.

Az 1918. év a teljes katasztrófát hozta meg Ausztria-Magyarország számára. Az Antanttal folyó béketárgyalások mellett februárban Ukrajna, márciusban a szovjet-orosz kormány küldöttei kötöttek különbékét a központi hatalmakkal Brest-Litovszkban, melyhez májusban Románia is csatlakozott. A június 15-i piavei katasztrófa azonban beárnyékolta az eseményeket. Az olasz fronton indított osztrák-magyar támadás az súlyos emberáldozatok árán sem ért el sikert, mígnem október 28-án az olasz seregek a Piave-folyónál áttörték a frontot. Ezután az események gyors egymásutánban peregtek: október 31-én felbomlott a perzonálunió Ausztria és Magyarország között, november

Katonai temető Rimaszombatban • Kerényi Éva felvétele

3-án a Monarchia és az Antant képviselői aláírták a fegyverszünetet, melyet nyolc nappal később a Németországgal megkötött compiégne-i fegyverszüneti béke követett.

A nemzetközi támogatással megalakult *Národný Výbor* (Nemzeti Tanács) Prágában 1918. október 28-án megszüntette az Osztrák–Magyar Monarchia fennhatóságát Csehország részei felett, és átvette a kormányzást. Ugyanitt 1918. november 14-én összeült a Nemzetgyűlés és proklamálta a Csehszlovák Köztársaságot. A megalakult új államot a győztes hatalmak rövidesen elismerték. Az év végére, legalábbis elméletben, Gömör-Kishont vármegye legnagyobb része már az újonnan alakult Csehszlovákia része lett, a gyakorlatban viszont csak 1919 januárjában történt meg Gömör megszállása, az olaszországi csehszlovák légiök által. Rimaszombatba 1919. január 12-én vonult be Tiszolc irányából a **Rossi** tábornok parancsnoksága alatt lévő hadosztály 32. ezredének 1. zászlóalja, melynek kíséretében Samuel Daxner, kinevezett alispán átvette hivatalát, s ezzel egy új korszak vette kezdetét a megye és a város történetében.

Bár a háborúnak hivatalosan vége lett, a megyére és székvárosára további megpróbáltatások vártak.

In memoriam 1914–1918

Az Osztrák–Magyar Monarchia 51,4 milliós népességéből 1 millió 100 ezer katonai és 467 000 civil halottszámmal

hatunk, a sebesültek száma elérte a 3 620 000 főt. Számos civil halálát a spanyolnátha okozta. Magyarországon az 5,5 millió hadköteles személyből 3 581 000 katona vonult be. Ebből 524 ezer épségben hazatért, 833 ezer fogságba esett, 1 492 000 katona sebesült meg és 530 965 személy halt hősi halált.

Az I. világháború katonai áldozatainak emlékére világszerte emlékműveket emeltek. A Gömörben előforduló emlékművek, márványtablák és jelképes sírok zöme a két világháború közötti időszakból származik. Gyakorta találkozzunk a legutóbbi rendszerváltás után felállított kettős emléktáblákkal, melyen mindkét világháború hősi halottainak névsora szerepel.

Rimaszombatban felállítandó emlékművet illetően **Mátrai-Makovits Jenő** több vázlattervet is készített. Ez utóbbiak közül végül a ma is álló szerény, fehér márványlapú díszemlék tervezete valósult meg. A 119 rimaszombati hős nevével jelzett hősi emlékművet 1942. november 10-én leplezték le az akkori Horthy Miklós téren. Az emlékművön eredetileg a kormányzó légibalesetben elhunyt fia, vitéz **nagybányai Horthy István** neve is szerepelt, a tiszteletadás kifejezéséeként. Nevét 1945 után távolítottak el.

Rimaszombat köztemetőjében egy szabályos négyzetben mintegy 250 egyszerű, mégis méltóságteljes kivitelezésű katonasír található. Azoknak a földi ma-

A I. világháború hősi halottainak emlékműve Rimaszombat Főterén. (Képeslap, 1942)

radványai nyugszanak itt, akik itt, a rimaszombati hadi-kórházban haltak meg. A város nemes lelkű asszonyai önköltségen gondoskodtak a katonák illő eltemetéséről. Az elhunytakat mindig nagy részvétel mellett, katonai pompával, díszlövések kíséretében temették el. Az egyszerű koporsó előtt katonai zenekar haladt, gyászindulók hangjai mellett, utána pedig a kivezényelt szakasz és a tisztikar vonult. A helyi Vöröskereszt-egylet 1916-ban, *Halottak Napja* alkalmából sírköveket helyeztetett el a hősök temetőjében az addigi egyszerű fejfa helyett. A város által adományozott cementből **Tóth Béla** városi mérnök tervei szerint készítették sírköveket, a kórház emberei pedig gyepvel látták el a sírokat. A mohos, betonból kiöntött sírkerecszéken a rang, a név és esetleg a csapattest rövidítése olvasható. A feliratokból következtethetően számos számos nemzet fia nyugszanak itt, s akad olyan sír is, amely ismeretlen katona testét takarja. Gömörnek a legnagyobb közös, I. világháborús hősi temetőjén kívül azonban megszerzte több önálló katonai sírra is bukkanhatunk a helyi temetőben.

Néhány világháborús portré (Összeállította: Kerényi Éva)

Báró **Hazai Samu** (Rimaszombat, 1851 - Budapest, 1942) Kohn Sámuel néven született Rimaszombatban, zsidó család fiaként. 1876-ban, a *Ludovika Akadémián* történt hadnaggyá avatásakor kikeresztelkedett. Hivatásos katonatisztként szolgált. 1910-1917 között honvédelmi miniszter volt. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében szolgáló izraelita származású főtisztek közül ő érte el a legmagasabb, tábornoki rangot.

Dr. **mihályfalusi Forgon Mihály** (Gömörmihályfalva, 1885. október 16. - Tarnów, 1914. október 9.) ügyvéd, történész az első világháborúban tartalékos hadnagyként szolgált. A miskolci 10. honvédgyalozegred 10-ik századának hadnagyaként gyakorlatra hívták be

egységéhez. Sátoraljaújhelyre vonult be, s augusztus 18-án az orosz frontra, Przemysl mellé vezényelték. Augusztus 26-án a tisztek sebesülése és eleste következtében századparancsnok lett. Tarnawatka falu mellett harcolt. A Przemysl felmentésével végződő sikeres ellentámadásban esett el október 9-én, délelőtt 10 órakor.

A San folyó mellett Tarnówbán van eltemetve, a 202. számú katonai temető 70-es számú sírjában. Emlékét szülőfalujában emlékház őrzi. Híres genealógiai műve a *Gömör-Kishont vármegye nemes családai* (1909) c. monográfia, melyet az egyetemi éve alatt írt.

Gróf Andrassy Géza (1856–1938) a 3. szegedi honvédhuszár-ezred ezredesként vett részt a háborúban. A 62 éves huszárőrnagy gróf sportjátékai révén egész sor tartalékos tisztelt nevelt a hadseregnek, adományaival több ezred katonáinak özvegyei és árvái sorsán segített. Szolgálatai elismerésül *Vaskereszt*tel (II. o.), *Bajor*

*Katonai Érdemkereszt*tel és *Vaskorona Rend*del (III. o.) tüntették ki, hadiékítménnyel és kardokkal. Fia, **Manó**, a kassai 5. honvédhuszár-ezred hadnagya szintén anyagiakkal támogatta ezredének elesett hozzátartozóit.

Putra Ede (Hrussó, 1883. február 25. – Rimaszombat, 1915. január 5.), a szép reményekre jogosító fiatal festőművész hősi halálát a bevonulást követő katonai kiképzésen szerzett tüdőbaj okozta. Nagy részvét mellett helyezték 1915. január 6-án örök nyugalomra a rimaszombati temetőben.

Losonczy Szakall Kálmán (Rimaszombat, 1876 – Ózd, 1940) vezérkari alezredes, a m. kir. 38. honvédgyalogosztály vezérkari főnöke, a *Szurmay* hadseregcsoport vezérkari főnöke volt. A Magyarországra betört orosz hadsereg kiűzéséről írott munkája *Uzsok hősei 1914* címen jelent meg. Az ellenséggel szembeni hőies helytállásáért 1915-ben elnyerte a *Vaskorona Rend* harmadik fokozatát, a német császár II. oszt. vaskeresztjével, a bajor király pedig a *Bajor Érdemrend* tisztikeresztjével tüntette ki. 1916-ban a *Katonai Érdemkereszt*tel (III. o.) adományozta neki, hadiékítménnyel, 1917-ben pedig a *Lipót*

Rend lovagkeresztjét kapta meg a hadiékítménnyel és a kardokkal.

Pósa Ferenc (Nemesradnót, 1877–1955) tényleges katonai szolgálatra 1898-ban vonult be a losonci 25. császári és királyi honvédgyalogezred kötelékébe, kiképzését Bécsben nyerte. A világháború kitörésekor a 16. népfelkelő gyalogezred állományában ment ki az orosz harctérre, ahol Brody, Rovno, Krakó és Przemysl körül vett részt nagyobb ütközetekben. A galíciai harctéren 13 szuronytámadásban vett részt. 1918 novemberében őrmesteri rangban szerelt le. A *Károly Csapatkereszt* birtokosa.

Bodon Dénes (Radnót, 1888 – Zagorzice, 1915) a háború kitörésekor azonnal berukkolt a 16. honvédgyalogezredbe. A Zagorzice melletti harcokban esett el, 28 évesen. Özvegye mellett egy árva gyermek is maradt utána. 250 bajtársával együtt közös sírba temették. Neve ott található a radnóti református templomban el-

helyezett világháborús emléktáblán.

Sáfrány Géza (Bánfalva, 1870 – Miskolc, 1949 u.) altábornagy, a rimaszombati *Egyesült Protestáns Főgimnázium* volt növendéke, 1914-ben a besztercebányai 16. honvédgyalogezreddel ment ki a galíciai harctérre. 1915-ben alezredessé léptették elő. 1916 júniusában vette át a miskolci 10. honvédgyalogezred

irányítását. Az 1916-os Bruszilov-offenzíva idején, az erdélyi harcok alatt ezredessé léptették elő. Ezredparancsnoki tisztségét 1918. október 26-ig töltötte be. Neve főleg a Magyaros-tető elfoglalásával fonódik össze, amelynek során a miskolci ezred különösen kitűnt vitézségével. A háború után ő volt a kezdeményezője az ezred emlékét őrző 10-es honvéd szobor felállításának, a 10-es honvéd emléktáblának, a 10-es honvéd múzeumnak, valamint a 10-es honvéd özvegy- és árvaalap újraindításának. 1915-ben avatták vitézzé. Kitüntetései: *Lipót Rend* (lovagkereszt), *Vaskorona Rend* kardokkal (III. o.), *Katonai Érdemkereszt* (2 alkalommal), *Magyar Ezüst Érdemérem* hadiszalagon, *Signum Laudis*, *Károly Csapatkereszt*, *Vaskereszt* (II. osztály), *Magyar Bronz Érdemérem*.

Pavella Habán Mihály (Rimatamásfalva, 1897–1978). Az olasz fronton, Doberdónál tűnt ki hősiességével. Helytállásáért vitézségi kitüntetésben is részesült. Feltételezhetően a losonci 25-ös közös ezredben szolgált. Fennmaradt szerelmi témájú tábori lapjai és szuronya páratlan értékkel bírnak.

Kovács György (Dobfenek, 1889 – Baraca, 1965) törzsőrmester a nyíregyházi 14. huszárezredben szolgált a katonaeveit. A háború kitörésekor a 2. menetszázaddal került az orosz harctérre. 1916-ban román, majd később az olasz harctérre vezényelték, ahol 1918. július 25-én egy roham alkalmával megsebesült és az olaszok fogságába esett. Egy évi fogság után tért haza. Kitüntetései: *Bronz Vitézségi Érem, Kis Ezüst Vitézségi Érem, Nagy Ezüst Vitézségi Érem, Koronás Vas Érdemkereszt* a vitézségi érem szalagján, *Károly Csapatkereszt* és *Sebesülési Érem*.

szok fogságába esett. Egy évi fogság után tért haza. Kitüntetései: *Bronz Vitézségi Érem, Kis Ezüst Vitézségi Érem, Nagy Ezüst Vitézségi Érem, Koronás Vas Érdemkereszt* a vitézségi érem szalagján, *Károly Csapatkereszt* és *Sebesülési Érem*.

Kálmán László (Rimaszombat, 1889–1984) őrmester. Kötelező katonai szolgálatát Losoncon töltötte, majd a mozgósításkor a 25. közös gyalogezredhez vonult be. Az elsők között ment ki az orosz frontra, harcolt Przemysl-nél, ahonnan az olasz harctérre vezényelték. Itt érte a békekötés híre, melynek folytán hazajött.

Több nagy ütközetben vitézül harcolt, érdemeiért *Bronz Vitézségi Éremmel, Sebesülési Éremmel, Károly Csapatkereszttel* és *Háborús Emlékéremmel* tüntették ki.

Dr. Licsko Béla (Szepesófalva, 1891 – Rimaszombat, 1936) ügyvéd, *Signum Laudis*sal kitüntetett főhadnagy. A háború kitörésekor azonnal a 11. honvédezred 8. századába rukkolt be. Galíciába vezényelték, ahol Lembergben állomásozott az egysége. Az orosz harctéren egy alkalommal a mellzsebében viselt, Szűz Máriát ábrázoló amulettje mentette meg az életét. A bevonulás viszontagságos körülményeit, a hadosztály vonaton és gyalogmenetben való mozgását a galíciai harctéren, a harci eseményeket (Krakkó, Teschen, Limanowa, Tarnow, Rzuchova, Zbo-rowice, Stawkovka) és a napi történéseket 1914-ben és 1915-ben vezetett naplójában

részletezi. Miután orosz hadifogságba esett, 7 évet töltött Szibériában.

részletezi. Miután orosz hadifogságba esett, 7 évet töltött Szibériában.

Balyo Dezső (Balogújfalva, 1888–1957) őrmester. A világháború kitörését követően az orosz harctérre vezényelték. Lembergnél szuronyrohamban szúrt sebet kapott. Később a Kárpátokban ismét comblövés érte. Felépülése után az ún. Russ-külnítményben rohamosztagoként vett részt. 1916 nyarán orosz hadifogságba esett, ahonnan 1918 januárjában szökött haza. Hősiességéért a *Kis Ezüst Vitézségi Éremmel* és a *Nagy Ezüst Vitézségi Éremmel* tüntették ki.

Id. Faska József (Jánoshida, 1869 – Rimaszombat, 1954) rimaszombati iparosként, mint népfelkelő teljesített szolgálatot, a m. kir. 29. népfelkelő parancsnokság 22./VI. munkás osztagában. 1916. május 9-től az olasz fronton harcolt. A **Bódy Béla** által készített fénykép, amelyen feleségével látható, 1914. július 16-án, közvetlenül

a mozgósítás előtt készült Rimaszombatban. Kitüntetései: *Vas Érdemkereszt* a Vitézségi Érem szalagján (1917).

Ifj. Faska József (Rimaszombat, 1896–1942) 18 évesen vonult be, azt sajnos nem tudni, kezdetben hol teljesített katonai szolgálatot, de később az olasz fronton harcolt, részt vett katonai hidak építésében. Kétszer sebesült és több kitüntetést is szerzett (*Bronz Vitézségi Érem, Kis Ezüst Vitézségi Érem, Nagy Ezüst Vitézségi Érem*).

A tanács hatalom alatt a Vörös Hadsereg 2. székely dandárának 21. gyalogezredében harcolt a román hadak ellen.

Vaskó Károly (Rimaszombat 1895–1966) a losonci 25. cs. és kir. honvédgyalozred 4. önálló zászlóaljának géppuska irányzó tizedeseként 26 hónapot töltött a rajvonalba. 1915. május 26-tól 1917. október 29-ig megszakítás nélkül az olasz harctéren szolgált. 1917 áprilisában *Bronz Vitézségi Éremmel* tüntették ki. A május végi X. isonzói csata után másodszor is megkapta ezt a kitüntetést, ekkor a *Károly Csapatkereszttel* is, majd október 6-án az *Nagy Ezüst Vitézségi Éremmel* (I. o.)

végi X. isonzói csata után másodszor is megkapta ezt a kitüntetést, ekkor a *Károly Csapatkereszttel* is, majd október 6-án az *Nagy Ezüst Vitézségi Éremmel* (I. o.)

Részletek a Gömör-Kishonti Múzeum 1. világháborús kiállításáról • Ferleťák Júlia (GMM) felvételei

Részletek a Gömör-Kishonti Múzeum 1. világháborús kiállításáról • Ferleták Júlia (GMM) felvételei

Részletek a Gömör-Kishonti Múzeum 1. világháborús kiállításáról • Ferleták Júlia (GMM) felvételei

Részletek a Gömör-Kishonti Múzeum 1. világháborús kiállításáról • Ferlefék Júlia (GMM) felvételei

is kitüntették. Azt követően, hogy augusztus 29-én egy gránátzilánktól megsebesült a hátgerincén, a laibachai (ljubljana), székesfehérvári és miskolci kórházakban ápolták. A háború vége a sátoraljaújhelyi hadirokkant intézetben érte.

Dr. Walló Tivadar (Zólyom, 1896 - Rimaszombat, 1969) hadnagy, a besztercebányai 16. honvédegyalozezred 1. pótzászlóaljába vonult be, majd a 6/III. népfelkelő zászlóalj kötelékében szolgált. 1916-ban és 1917-ben részt vett a galíciai, a román és a balkáni harcokban (Lemberg, Loznica, Valjevó, Maros-Torda).

1918 februárjában spanyolnátha fertőzést kapott, a budapesti hadikórházban kezelték. Betegségéből szerencsésen felépült, de a terjedőben lévő halálos vírus miatt a frontra már nem küldték vissza.

Rákosi Géza (Sajólénártfalva, 1882-1945) 1915-ben vonult be a besztercebányai 16-os honvédekhez. Előbb az orosz harctéren, majd a román és az olasz fronton harcolt. 1917-ben a román harctéren megsebesült. 1918 októberében az olaszok fogságába esett és csak egy év után tért haza.

FELHASZNÁLT IRODALOM, FORRÁSOK

Ajtay Endre

1943: A magyar katona. Századunk legszebb magyar csatái. Budapest

Alberty, Július

2008: Gemer-Malohont a Rimavská Sobota 1848-1918. Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

De Sgardelli Caesar

1940: A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914-1918. Athenaeum, Budapest

L. Juhász Ilona

2010: Neveitek e márványlapon... A háború jelei. Jelek a térben 3., Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

B. Kovács István

2004: Gömörország. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat

Gömör-Kishont, 1914-1918

Gömöri Ujság, 1914-1918

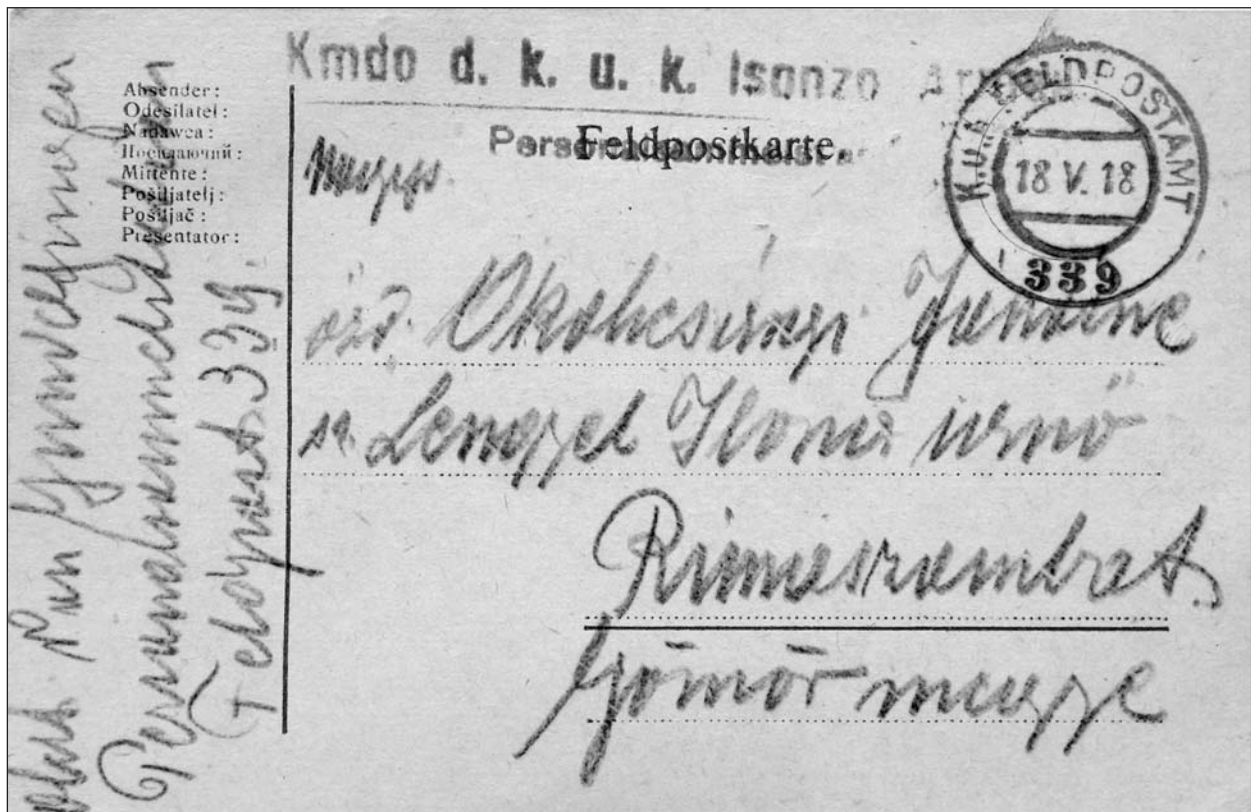
Gömör-Kishont Vármegye Hivatalos Lapja, 1914-1918

Ország-Világ. 1914. február 4., 38. évf, 6. szám

Ország-Világ. 1917. április 8., 38. évf, 15. szám

Rimaszombat város krónikája, 138-140.

A rimaszombati Gömör-Kishonti Múzeum történeti gyűjteményei.

Tábori lap az isonzói frontról, 1918

Kincses Katalin Mária

Gömörország szülötte: Markó Árpád hadtörténész visszaemlékezéseiből

Markó Árpád (1885–1966) az osztrák császári és királyi hadsereg katonatisztje, ezredes, hadtörténész, a *Magyar Tudományos Akadémia* tagjának életét és munkásságát eddig több vonatkozásban is méltatták. Ezekből megismerhetjük a hosszú, mintegy négy évtizedes, több politikai korszakon is átívelő, az 1947 utáni kommunista hatalomátvétel miatt méltatlan helyzetbe került, de abból szakmai tekintélye jóvoltából kitörni képes történelmi életút fontos állomásait.¹

A család legnagyobb meglepetésére, hiszen nem voltak hagyományai a családban a katonatiszti pályaválasztásnak, Markó Árpád 17 évesen – megszemlélve a császári és királyi VI. hadtest 1902-ben Rozsnyón tartott éves hadgyakorlatát – hirtelen úgy döntött, hogy hivatásos katona lesz. A szülők nagyon megdöbbentek, de nem elleneztek gyermekük választását. A Monarchia legjelentősebb felsőfokú tisztképző tanintézetébe, a **Mária Terézia** királynő által 1751-ben alapított *Wiener Neustadt-i* (bécsújhelyi) *Katonai Akadémiára* felvételiztették, ahová – jeles érettségi bizonyítvánnyal, egy német nyelven leteendő eredményes írásbeli és szóbeli vizsga után – középfokú polgári végzettséggel is be lehetett jutni.

Miután a bécsújhelyi Mária Terézia katonai akadémiát befejezte, 1906. október 1-jén hadnagyként a kassai békeállomáshelyű, 1734. május 16-án megalakult Cs. és kir. 34. sz. „*I. Vilmos német császár és porosz király*” magyar gyalogezredhez került szolgálatra, a 14. századba, ahol eleinte az altisztképző iskolaszázadnál tartalékos altisztek kiképzésével foglalkozott. 1909-ben – bár nem sok reménye volt, hogy bejusson a pályázók nagyon magas száma miatt – jelentkezett az ún. Hadiiskolába, a bécsi vezérkari iskolába, ahová végül is aktuálisan abban az évben csak huszártiszteket vettek föl. Ezért a kassai ezredparancsnokság úgy döntött, hogy a tehetséges fiatal tisztet utász kiképzésben részesíti: 1910. október és 1911. július, majd 1912. június és október között a cs. és kir. 13. komáromi utászzászlóalj kötelékében kapta ezt meg, kinevezték 34. gyalogezred utászosztag parancsnokává és főhadnaggyá léptették elő.

Ebben a beosztásban érte meg az első első világháború kitörését. A világháborúban való részvételéről Markó Árpád hagyatékában háromkötetnyi visszaemlékezés maradt fenn, amely tudományos életművének is alapvető forrása.

A csapat szolgálata éveiben, az első világháborút megelőző időben még nem volt alkalma tudományos kérdésekkel foglalkozni, ám ekkor is sokat olvasott: a kassai tiszti kasszinónak szép könyvtára volt; a modern harcászat körébe vágó és egyéb hadtudományi kérdésekkel foglalkozó könyveket olvasta, valamint „*a régebbi háborúk történetével foglalkozó könyveket*”.

Markó Árpád a háborút követően, Budapestre költözése után, 1921 áprilisában döntött úgy, hogy jelentkezik a *Had-*

Markó Árpád

történelmi Levéltár és Múzeumba. Miután kiderült, hogy a németen kívül francia nyelvismerettel és latin-tudással is rendelkezik, június 1-jétől a Levéltár munkatársa lett. Előbb egy évig az első világháborús iratok, térképek válogatásával, rendszerezésével foglalkozott, a főigazgatóság központi titkári teendőit látta el. 1926-ban alakult meg az ún. *Régi Levéltári Osztály*, melynek vezetésével megbízták, s ebben a beosztásban tevékenykedett 1940 májusában bekövetkezett nyugállományba helyezéséig (immáron ezredesi rendfokozatban). Az 1930-as évekre a Levéltár elismert tudományos műhellyé vált, időközben érdeklődőként beiratkozott a budapesti *Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karára*, ahol történelmi és levéltári kurzusokat látogatott, s a XX. század első felének kiemelkedő, nemzetközileg is elismert hadtörténészévé vált. 1934-ben választotta levelező tagjainak sorába a *Magyar Tudományos Akadémia*.

Tudományos munkássága felöleli a XVII–XIX. századi magyar hadtörténelem számos korszakát. Foglalkozott többek között **Zrínyi Miklós**, a törökellenes harcok során hírnevet szerzett hadvezér katonai és hadtudósi tevékenységével. **Hadik András**, a Habsburg hadsereg tábornokának, a bécsi Haditanács elnökének életével. Az európai hírű, neves 1848-as forradalmár, **Kossuth Lajos** hadtudományi szerepével, de mindenekelőtt, évtizedeken keresztül a spanyol örökösödési háború történetével és ezzel összefüggésben a Rákóczi-szabadságharcral. Markó Árpád volt az, aki elsőként megállapította: **II. Rákóczi Ferenc**

magyarországi függetlenségi háborúja nem értelmezhető a nemzetközi diplomáciai kapcsolatok, a spanyol örökösödési háború, ismerete nélkül.

Az akadémiai tagságon, a Rákóczi-, Zrínyi- és Hadikutatáson kívül kiemelendők Markó Árpád különböző fórumokon tartott előadásai, melyek közül az 1938. évi nemzetközi zürichi történészkongresszuson tartott előadása volt a legemlékezetesebb. Ugyanakkor a tudományos ismeretterjesztés területén is aktív „szolgálatot vállalt”, hiszen a *Történelmi Társulat*, a *Tiszti Kaszinó*, a *Kisfaludy Társaság* felolvasóestjein és a *Magyar Rádió*ban történelmi tárgyú előadásokkal, felolvasásokkal az 1930-as években rendszeresen szerepelt. Figyelemre méltóan kiterjedt tudományos és társadalmi kapcsolatrendszerrel rendelkezett ebben az időszakban.

Nyugalomba vonulása után, 1940-től a tél nagy részét Budapesten, krisztinavárosi lakásában, a nyarat pedig felesége Győr vármegyei birtokán, a Rábapatonához tartozó Dénesházapusztán töltötte, s idejének nagy részét a tudományos munka és a kamarazene töltötte ki. (Feleségét, **Sárkány Ilonát**, **Sárkány Ferenc** komáromi rendőrkapitány, későbbi országgyűlési képviselő leányát még komáromi utázkiképzésekor ismerte meg, s 1912-ben vette nőül. Gyermeük nem született, ezért magukhoz vették Markó Árpád félárva unokaöccsét, **Markó Sándort**, akit sajátjukként neveltek fel.)

1944–45 számára is a legnagyobb megpróbáltatások évei voltak, a szovjet csapatok közeledtével, feleségével Ausztriába menekült (Altaussee-környékére), ahonnan 1945 őszén csak hosszas vívódás után szánták rá magukat a hazatérésre. A szovjet megszállástól, a bolsevik hatalomátvételtől való félelmek hamar beigazolódtak. Az akkor már 60. életévén túl járó Markót idehaza szétbombázott budapesti lakásuk és felprédált dénesházi birtokuk képe fogadta. A súlyos anyagi és szellemi veszteségeken túl (könyvtára és kéziratban lévő munkáinak nagy része is megsemmisült) a legnagyobb személyes tragédiát feleségének elvesztése okozta.

A háborút követő politikai és társadalmi változások további megpróbáltatások elé állították az idős tudóst. 1948 végén megmaradt birtokát állami kézbe kellett adnia, 1949-ben pedig akadémiai tagságát is visszaminősítették, a tanácskozó tagok testületébe sorolták. 1948-ban elhagyta Rábapatonát, és Budapestre költözött egyik rokonához, majd 1951 ősztől unokaöccse, a híres evangélikus lelkész, **Sztechlo Gábor** biztosított egy szobát számára az általa vezetett evangélikus szeretetotthonok egyikében. Az 1950-es évektől ismét folyamatosan publikálhatott, s némi nyugdíjat is kapott. Ezekben az években írta meg memoárjait is.

Markó Árpád visszaemlékezéseit a budapesti Hadtörténelmi Levéltárban (és másolatban a *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában*) helyezte el azok megírása után, az 1960-as évek közepén. A hatkötetes visszaemlékezés-sorozat² Markó Árpád teljes életútját felöleli, katonai és tudományos pályájáról, társadalmi kapcsolatrendszeréről és – kuriózumként – kamarazene muzsikusi tevékenységéről ad számot. Egy gazdag katonatiszti és tudományos életút legfontosabb állomásairól, kiteljesedéséről szól. A visszaemlékezésekben feltárulnak szerzője világlátásának, mentalitásának legfőbb jellemzői.

I. A szülőváros, Rozsnyó

A rozsnyói családi, szellemi, társadalmi közeg ismerete nélkül katonai, majd tudományos életútja nem értelmezhető. A visszaemlékezések elsőként elkészült kötetének, az 1960. március 19-én befejezett *Hatvanöt esztendő muzsikája. A hegedű szolgálatában* című kéziratnak, valamint az 1961. február 16-án befejezett *Életem a történettudomány szolgálatában* című írásnak van e téren forrásértékű jelentősége. E kéziratok fontos fejezetei szólnak a családi indíttatásról, arról XX. század eleji rozsnyói szellemi közegről, melynek a tudós katonatiszt indíttatását, neveltetését, világlátását, műveltségét köszönhette. A továbbiakban ezek legfontosabb momentumait ismergetjük.

Markó Sándor és családja háza Rozsnyón, 1915

Markó Árpád 1885-ben a felvidéki, Gömör vármegyei bányász- és kereskedővárosban, Rozsnyón született. A város egyik anyagi és szellemi értelemben legmeghatározóbb iparos-kereskedő-értelmiségi családjából származik. Az evangélikus felekezethez tartozó család társadalmi presztízsét és anyagi bázisát **Markó Pál** (1751- ?) vállalkozó, gyáros, a rozsnyói bőrgyár – mely létrejötte után hamarosan a polgárosodó Magyarország egyik legjelentősebb iparvállalata lett a XIX. század elején – első tulajdonosa alapozta meg még 1782-ben. Markó Árpád édesapja, dr. **Markó Sándor** (1847-1912) parlamenti gyorsíró, jogász, ügyvéd, királyi tanácsos az első rozsnyói közjegyző volt, a *Kassai Királyi Közjegyzői Kamara* alapító tagja és titkára.³ „...rendkívül művelt, sokat olvasó, kitűnő stilszta, a külföldi irodalom után is érdeklődő ember volt. Nagyon sok magyar újság, hetilapra, de osztrák, német, francia és angol hírlapokra is előfizetett. Mint az 1875. évben felállított királyi közjegyzői intézmények Felső-Gömör megyében Rozsnyó székhellyel létesített első királyi közjegyzője, élénken részt vett a belpolitikában, társadalmi, tudományos életben, a kaszinó elnöke volt. Különös érdeklődéssel olvasta a lapok politikai vezércikkeit, s dicsérte az akkori publicisták, **Falk Miksa**, **Kass Ivor**, s mások írásait” – jellemzi édesapját Markó Árpád.

Különös gondot fordított gyermekei nevelésére, feleségével, **Szethlo Annával** (1853-1920; az eperjesi főesperes leánya, az ország egyik legbefolyásosabb evangélikus családjából) együtt.

„Szüleim rendkívül muzikális emberek voltak” – emlékezik Markó Árpád. Édesapja kitűnő zongorista, s elméletileg is nagyműveltségű, zeneértő ember volt, s édesanyja is jól zongorázott, a hírneves zeneszerző és karmester, **Kéler Béla** édesanyjának testvére volt. Mindketten nagy **Wagner**-rajongók voltak, az 1900-as években többször kiutaztak Bayreuthba egy-egy Wagner ciklusra, s hazajövet útba ejtették Karlsbadot is: „Kedves szokás volt ott, hogy ha valaki a fürdővendégek közül valamelyik darab előadását kérte, azt szívesen tűzték programra... – írja Markó Árpád –, szüleim mindig **Mendelssohn a-moll (skót) szimfóniáját**⁴ kérték...” A szülők nagy zenei érdeklődésére jellemző, hogy négykezes zongoraátiratban megvolt nekik a klasszikus és romantikus zeneirodalom minden nevezetesebb terméke (**Beethoven**-, **Haydn**-, **Mozart**-, **Schubert**-, Mendelssohn- stb. szimfóniák, Mozart, Mendelssohn, **Weber** operáinak nyitányai, a Wagner-operák partitúrái). „Vacsora után minden nap, hacsak nem volt valami akadály, leültek a zongora mellé, s mi, gyerekek, főleg János bátyám és én, ájtatos félelemmel ott kuporogtunk a zongora körül, s élveztük játékukat már hat-hét éves korunk óta.”

A családban két fiú és három leánygyermek született, zenei tehetséget a fiúk örökölték. A szülők úgy határoztak, hogy az egyik zongorázzon, a másik hegedüljön. De persze mindkettőjüknek zongorázni is meg kellett tanulni, mert a zongora a zenetanulás alapja. Első oktatásukat öt-hat éves korunkban kapták, a rozsnyói evangélikus egyház kántorától, **Maszny Páltól**, akinek felesége atyai ágon

Markó Árpád szülei

A Markó-testvérek – Matild, János, Jolán, Erzsébet és Árpád

rokonuk is volt. Maszny nem volt okleveles zongoratanár, de kitűnő orgonista, s arra alkalmas, hogy a gyerekeket a zongorajáték alapelemeibe bevezesse. A fivér, János tanítását pár év múlva az időközben Rozsnyón felállított evangélikus felsőbb leányiskolai internátusban alkalmazott, zeneakadémiát végzett diplomás tanárnók folytatták, Árpád pedig áttért a hegedűre. Harmadik elemista, tehát nyolc éves korában, 1893-ban az egyetlen rozsnyói hegedűtanár, **Kopeczky János** keze alá került. A városban nem volt zeneiskola, s képzett hegedűs sem élt ott. Kopeczky cseh-szudétánémet származású, öreg, nyugdíjazott katonazenekari muzsikus volt. E szavakkal emlékezik róla Markó Árpád: „Nagyon tisztességes, derék, egyszerű emberek voltak... A Váraljai utcában, egy kis házban laktak. Kopeczky bácsi persze nem volt sem tanult pedagógus, sem művész, amolyan becsületes zenei hivatalnok, de azt a feladatot, hogy a fiatal gyermekeket a hegedűlés kezdeti elemeibe bevezesse és a hegedűjátás alapfogalmaira megtanítsa, igen jól tudta végezni.”

A hat éves tanulás után a szülők látták, hogy gyermekük határozottan tehetséges muzsikus. Ugyanakkor Rozsnyón nem volt zenetanár, aki tovább tanítsa gyermeküket. Váratlanul következett be egy olyan fordulat, amely a gyermek képzésére döntő, áldásos befolyást gyakorolt:

„Édesatyám hetenként egy-kétszer tarokkpartira ült össze jó játékosokkal. Partnerei voltak dr. **Ivánkovics János**, a rozsnyói katolikus püspök, **Pósch Dezső** bácsi, kedves háziorvosunk és dr. **Stromp Ignác** ügyvéd, püspöki jogtanácsos.⁵ Valahogy szóba került az én

ügyem s szüleim bánata, hogy nincs, aki tovább tanítson, mire megszólalt a püspök és azt a jó hírt mondta, hogy most került hozzá, közvetlen környezetébe, mint succentor,⁶ azaz egyházzenei referens egy kitűnő hegedűs pap, aki pár évig Bécsben tanult teológiát, s ott a Zeneakadémiában elvégzett pár magasabb hegedű szemesztert. **Boroviczényi Nándornak**⁷ hívják. Neki nincs kifogása, ha elvállalja továbbképzésemet. Atyám rögtön másnap felkereste püspöki rezidenciáján Boroviczényit, és a püspök engedélyére hivatkozva megkérte őt, venné kezébe tanításomat. Boroviczényi – kedves, mosolygós képű, udvarias ember volt – azt válaszolta, hogy bár nem óhajt itt, Rozsnyón zenét tanítani, de ha a fiú tehetséges, elvállalja. Végleges őszinte választ csak akkor ad, ha legalább egy hétig már foglalkozott velem.” – Markó Árpádot végül három éven át tanította, s ezalatt a serdülővé vált gyermek gyakorlatilag a Zeneakadémia alsóbb szemesztereinek anyagát is elsajátította.

A muzsikálás a rozsnyói társadalmi életbe is bevezette az ifjút. A katolikus székesegyház orgonistája, **Lukácsy József** a dómban zenekart szervezett, s bár Markóék evangélikusok voltak, az apa szívesen hozzájárult, hogy gyermeke a dómban muzsikáljon. – „Ezekben az években már többször felkértek nyilvános szereplésekre” – folytatódik a visszaemlékezés. „A március 15-i gimnáziumi ünnepélyeken kellett hegedűlnöm. Mayer... tehetséges zongorás osztálytársam kíséretével játszottam könnyebb magyar darabokat. De szívesen szerepeltem a nagy tornatermünkben évenként többször tartott vallásos estéken.”

A szülők a zenei nevelés mellett igen nagy hangsúlyt fektettek gyermekeik nyelvi oktatására is. Erről Markó Árpád e szavakkal emlékezik:

„Szüleim, mint nagyműveltségű emberek nemcsak a zene terén adtak gyermekeiknek lehetőséget magasabb színvonal elérésére, hanem az idegen nyelvek tanulása is jelentős szerepet kapott nevelési terveikben. Rozsnyón akkor még nem telepedett le okleveles nyelvmester. De édesanyám eperjesi barátnői közt volt egy testvérpár, neki kortársai és jó barátnői, **Nehrer Irma** és **Anna**, akik atyjuk, **Nehrer Antal** homeopata orvos⁸ halála után, mint német-francia-angol képesítéssel bíró nyelvmesternők Eperjesen éltek. Irt nekik, nem volnának-e hajlandók Rozsnyóra átköltözni, s a mi nyelvtanításunkat német, francia, angol nyelvekben átvenni. És biztosítja őket, hogy Rozsnyón még több tanítványuk lesz, mert nincs konkurencia. A nagy családi házuk udvarán lévő külön épületben lévő vendégszobák közül kettő konyhával rendelkezésükre áll, ott zavartalanul élhetnek és taníthatnak. A Nehrer nővérek az ajánlatot köszönettel fogadták és 1894-ben hozzánk költöztek.”

A tudós történész gyermekkori indítatásai, tehetségének kibontakozása szintén a családi, városi közegnek köszönhető. Markó Árpád első sikeres, még gyermekkori publikációja e közegben született meg:

„Többen kérdezték tőlem, mikor már akadémiai tag voltam és könyveim, értekezéseim a szaklapokban sűrűn megjelentek, vajon vissza tudok-e emlékezni arra, hogy mikor kezdtem írással foglalkozni, s mi volt az első, nyilvánosságra került munkám? Hát erre egész pontosan tudtam felelni, s mosolyogva mondtam, 1895-ben, amikor tíz éves koromban megnyertem a Kis Lap című ifjúsági hetilap egyik irodalmi pályázatának második díját. A Kis Lapot, e képes újságot **Forgó Bácsi** néven **Ágai Adolf**, akkor ismert újságíró és lapszerkesztő⁹ szerkesztette kitűnő munkatársak segítségével...¹⁰ Minden évben nyáron pályázattételt tűzött ki a szerkesztőség...”

Édesatyám 1894-ben a dobsinai jégbarlang nyaralótelepén egy akkor épült villát vett meg, s 1895 nyarát már ott, Észak-Gömör megyének ezen a csodaszép hegyvidékén töltöttük. Nyár végén olvasom az az évi pályázati tétel címét: »Hogy töltöttem a vakációt?« – A nyaralás sok szép kirándulással, s minden egyéb, a jégbarlang körüli élet mozgalmasságával annyi érdekes elbeszélni valót nyújtott, hogy kedvet kaptam megfigyeléseimet, élményeimet leírni, s nagy merészen beküldtem pályázatomat... A bíráló bizottság... a második díjat egyhangúlag Markó Árpádnak ítélte oda.”

A Markó szülők másodszülött gyermeküket, Árpádot a Rozsnyói Evangélikus Főgimnázumba írtatták be, ahol a klasszikus műveltséghez tartozó latin, görög nyelv oktatására különösen nagy hangsúlyt fektettek. Iskolájára, tanáira, tanulmányaira így emlékezik vissza a történettudós:

„Amikor 1895-ben az első osztályba léptem, még volt három-négy olyan öreg tanárunk, akik felszentelt lelkészek voltak. Ezek tanították a görögöt, történelmet stb. Pár év múlva azonban helyüket már fiatal, képzett szaktanárok váltották fel. Osztályfőnököm az I–VIII. osztályig s egyben latin és magyar tanárom **Szántó József** volt. Fiatal korában a Csorna-premontrei Rend tagja, szerzetes tanár volt, de kilépett a rendből, evangélikus hitre tért át, megnősült, s így került hozzánk. Nagyon kedves, akkor már idősebb bácsi, zamatos dunántúli magyarsággal beszélt, s a klasszikus latinság és a magyar irodalom kiváló képviselője volt gimnáziumunkban. Az elsőtől az utolsó évig naponta volt latin óránk. Igen élvezetesen és érdekesen tudta velünk megkedveltetni tantárgyait. Neki köszönhetem, hogy történetkutató pályámon az ő keze alatt szerzett alapos latin műveltségem megkönnyítette és lehetővé tette előretartásomat...”

A görög nyelvet az ötödik osztálytól kezdve heti három órában tanultuk. Tanárunk, **Hallay Zoltán** († 1940 u.) jól értette a dolgát, különösen **Homérosz**-ért lelkesedett. Nekem is nagy örömet okozott, hogy latinban Vergilius és görögben Homérosz eposzait eredeti nyelvükön megismerhettem, mert zenei fülemnek¹¹ igen tetszett a hexameteres verselés ritmusa. Hallay tanár úr titokban Homérosz egyes jeleneteinek magyarra fordításával is foglalkozott, szintén hexameterekben, s amikor egy-egy részletnél a fordítás közben megakadtunk pl. ennél a sornál: »...hon pot aristeuonta katektane faidimos Hector.«, szerényen megjegyezte: ...igénytelen fordításomban ez így hangzik: ... »kít hajdan harcban leterite a deli Hector...«

Hasonló, jövőre gondosan kiható körülmény volt az is, hogy a hetedik és nyolcadik osztályban a történetet, világtörténetet és magyar történetet egy nagyon képzett történész-tanár, dr. **Hazslinszky Rezső** adta elő. Nagyvonalú történész volt, nem kívánta, mint az öreg pap-történészek, az évszámok bemagolását és az események száraz krónikájának eldarálását, hanem gondolkodásra serkentő módon tanított. Amikor már nagyobb értekezéseim, könyveim adatait gyűjtöttem könyvtári, levéltári kutatásaim során, mindig örültem, ha a Századokban és más szaklapokban találkoztam Hazslinszkynek egy-egy cikkével.¹²

Így tehát a rozsnyói evangélikus gimnáziumnak köszönhetem, hogy erre a humanista műveltségre támaszkodva dolgozhattam a hadtörténetírás mezején.”

Végül a gimnáziumi és magas színvonalú zenei tanulmányok ellenére, mint említettük, Markó Árpád hirtelen elhatározásból a katonatiszti hivatást választotta: „Romantikus hajlamom szerint mégsem indultam tudós, tanár, vagy íróembernek, hanem a katonai életpályát választottam. Szüleim... nem örültek ennek”, hiszen nem tudhatták, hogy gyermeküket mégis ez az út vezette el a magyar hadtörténetírás tudományterületére.

II. Az 1. világháború

Markó Árpád visszaemlékezéseinek hangsúlyos részét teszik ki az első világháborús emlékek: a hatból három kötet szól Markó Árpád első világháborús emlékeiről. Külön értéke a visszaemlékezéseknek, hogy azok nagyon pontosak, hitelesek, hiszen szerzőjük harctéri naplót vezetett az eseményekről, melynek alapján az 1960-as évek első felében memoárját összeállította.

A teljes életmű tekintetében az első világháborús visszaemlékezések nagyon nagy hangsúlyt kapnak, egy kézirat és két vaskos gépelt kéziratban beszéli el a háborúban való részvételének minden fontos eseményét. Markó Árpád tudományos életművének is alapvető forrásai ezek a visszaemlékezések, mert a kassai 34. gyalogezred „krónikásaként” – hiszen nagyon hamar, még 1914. késő ősztől ezredsegédtiszti beosztásba helyezték, melynek köszönhetően első kézből értesült minden, az ezredet érintő eseményről, parancsról –, majd hadtörténészként ő volt az, aki az ezredtörténetet megírta¹⁴, különös tekintettel az első világháborús eseményekre. Éppen ezért európai viszonylatban is egyedülálló ez a visszaemlékezés, mert rendkívül ritka, mind a magyar, mind a nemzetközi szakirodalomban, hogy egy történész, ráadásul hadtörténész hagyott volna maga után visszaemlékezést az első világháború eseményeiről, melynek aktív szereplője volt, ráadásul hivatásos tisztként. Mindez tükröződik a visszaemlékezés szemléletmódján, szakszerűségén, tárgyyszerűségén, tehát színvonalán is.

Meg kell említenünk, hogy Markó Árpád hadtörténeti pályafutása is az első világháborús események értékelésével, hadtörténeti leírásával, közreadásával kezdődött. Első két hadtörténeti publikációja, amelyek a *Magyar Katonai Közlöny*ben jelentek meg a 34. gyalogezred 1917. július 19-i rohamáról, illetve a gyalogezred oroszországi harcairól szolt.

*

A világháborús memoár főként az első világháború keleti hadszínterének eseményeiről, különösen a Markó Árpád részvételével lezajlott harcokról szól részletesen, de ezredének harcairól akkor is áttekintést ad, ha ő maga sebesülése vagy betegsége miatt átmenetileg eltávozott a frontról.

A 34. kassai gyalogezred az orosz frontra került. Gyülekezési és megindulási körlete a VI. hadtest többi alakulatával együtt a Przemysl erődjéltől (ma Lengyelország) délre eső erdős, mocsaras területen volt, a San és a bele torkolló Wisznia folyó találkozásának térségében, a mai lengyel-ukrán határ déli-délnyugati szakaszának közvetlen közelében, az akkori Közép-Galiciában. Az előbb homokos, köves talajú vidéken, majd a lápos, mocsaras, folyókkal szabdaltnak való áthaladás már a harcok megkezdése előtt is komoly kihívásokat jelentett a felvonuló csapatok, s különösen a fiatal utásztiszt, Markó Árpád számára, akinek feladata éppen a továbbjutás biztosítása,

Markó Árpád és felesége a frontra indulás napján 1914. augusztus 8.

az akadályok leküzdése volt. *„Belejutottunk a San egyik holtágának vélt régi mocsaras medrébe, lóháton hasig süppedtem már bele, embereim nagy része is térdig beragadt már; de sikerült valahogy kikászálódni a sárból”* – írja.

Az ezred és Markó Árpád számára az első nagy, sok emberéletet követelő bevetés az 1914. augusztus 26. és szeptember 2. között megvívott komaróvi csata volt, melynek során az osztrák-magyar 4. hadsereg sikeresen visszaszorította az orosz 5. hadsereget. Az osztrák-magyar 3. hadsereg az ugyanekkor Lembergől keletre vívott harcok során nem tudta feltartóztatni az orosz túlerőt, a 4. hadsereg (s benne a VI. hadtest és a 34. gyalogezred) előnyomulását ezért megállították, és előbb Lemberghez rendelték, majd további visszavonulásra kaptak parancsot.

Ezzel egy időben Markó Árpád megbetegedett, és leromlott egészségi állapota miatt betegszabadságra távozott. Néhány hetes kórházi kezelés és lábadozás után, 1914. november elején – egy frontra induló menetzászlóaljhoz csatlakozva – ismét ezredéhez utazott, s november 7-én átvette korábbi beosztását, az ezredutászosztag parancsnokságát. A visszavonulás („átcsoportosítás”) még mindig tartott, s beosztásának megfelelően egy ízben Markó vezette alakulata menetoszlopát egy Krakkó közeli faluig, ahová az orosz támadás kivédésére rendelték őket. November 19-én megsebesült a kezén, s ismét el kellett hagynia ezredét. Távollétében, december elején az ezredet végleg kivonták a 4. hadsereg és a VI. hadtest kötelékéből, s a **Böhm-Ermolli** lovassági tábornok¹⁵ vezette 2. hadsereg alárendelt-

ségében Orosz-Lengyelországba vezényelték, ahol az ezred többek között Piotrków város bevételével szerzett hírnevet. Markó Árpád 1915. február 4-én érkezett vissza ezredéhez, amelyet aztán 7-én kivontak a arcvonalból, és a magyar határ védelmére rendelték, a Kárpátok gerincén harcoló seregek vonalához.

Budapesten keresztül utazva, február végén érkeztek meg a zempléni magyar határszakasz galíciai oldalára. Innen valamivel tovább, észak felé rendelték őket, ahol a Manilowa hegycsúcs bevételéért vívtak az oroszokkal elkéseredett harcot. Markó ezt a 25 napos harcot „*a világháború legkritikusabb, legnehezebb időszakának*” nevezte, amelyben ő és ezredtársai is részt vettek. Ekkor, 1915. március 7-én érte a megtiszteltetés, hogy ezredparancsnoka az utászosztag éléről ezredsegédtiszt beosztásba helyezte, egyelőre csak a betegszabadságra távozó adjutáns helyettesítőjeként.

Új beosztásában rendbe tette az elődje által hanyagul vezetett adminisztrációt, s önálló kezdeményezésekhez nyerte meg parancsnokát. Sikerült kellő súllyal képviselnie ezrede érdekeit a felsőbb parancsnokságok felé. Március 27-én ismét a Kárpátok vonalának magyar oldalára irányították az ezred parancsnokságát és szétszóródott alakulatait, de néhány nap múlva már újra a galíciai oldalon vetették őket harcba. A következő hetekben zászlóaljanként és századonként szétszabdalva a határszakasz különböző pontjain – hol a magyar, hol a galíciai oldalon – teljesítettek szolgálatot. Markónak így elsősorban az ezred egyesítéséért kellett újabb és újabb kérvényekkel fordulni a hadosztályparancsnoksághoz. Ezredese és bajtársai egyaránt elégedettek voltak vele. Parancsnokát egy visszavonulás alkalmával személyesen kellett támogatnia és kimenekítenie az ellenséges tűzből. Nem csoda hát, ha a felgyógyult ezredsegédtiszt helyett **Colerus** ezredes¹⁶ Markót nevezte ki véglegesen adjutánsná. Május 1-jével századossá is előléptették, s a kárpáti harcokban tanúsított magatartásáért megkapta a *Katonai Érdemkereszt III. osztályát*.

A gorlicei áttörés (1915. május 2-5.) eredményeként a magyar határ felszabadult az orosz nyomás alól, s a kárpáti harcokban súlyos veszteségeket szenvedő 34-esek

május 8-ától a visszavonuló oroszok üldözésében vettek részt. 1915. késő tavaszától kora őszig tartott az a diadalmas előrenyomulás, amelynek végén Markó Árpád ezredével együtt az Ikwa folyó vonaláig jutott. Közben május utolsó és június első napjaiban súlyos harcokat vívtak Przemysl előterében (Gaj erdő), ahol Markó igen kritikus helyzetben, gondos megfontolás után elhallgatta a dandár- és hadosztályparancsnokság felé tett jelentéseiben az első vonalban támadó zászlóalj előrejutását, hogy elaprózva tudassa ugyanazt az eredményt, s ezzel lehetőség szerint csökkentse a további előrenyomulás sürgetéséből eredhető emberáldozatot és anyagi veszteségeket. Telefonjelentéseit lehallgató bajtársai előbb nem értették meg szándékát, de a nap végére felismerték, hogy érdekükben cselekedett, s ezzel olyannyira bizalmukba fogadták ezredsegédtisztjüket, hogy a későbbi válságos helyzetekben ezentúl sem kérdőjelezték meg intézkedéseit.

Június 20-22-én a Lemberg visszafoglalásához kapcsolódó harcok során a várostól északra magasló Lysa Gora hegycsúcs bevételével tüntették ki magukat az ezred katonái, a „*Vilmos-bakák*”, majd július-augusztus folyamán a Bug partján kiépített védelmi szakaszban viszonylag csendes időszak következett számukra. Szeptember elején elérték a Monarchia határát, majd továbbhaladva – mint már említettük – az Ikwa folyó mentén kiépített védelmi állások egy szakaszán helyezték el az ezredet.

Az itteni állásharcok 1916. kora nyaráig tartottak, amikor a **Bruszilov**-offenzíva hatására előbb a Monarchia határáig (június-július), majd még tovább, Jasionow térségéig kellett visszavonulniuk. Itt újabb védelmi állások kiépítése után ismét hosszú hónapokig (1917 márciusáig) tartó lövészárkok harcok következtek.

A háború első szakaszának időszakában Markó Árpád számára volt egy rendkívüli epizódja is, amely 1915 júniusában zajlott le, s melyről e szavakkal emlékeznek:

„Június 18-án este 6 órakor telefonhoz hívnak. Förster-Streffleur őrnagy mondja, hogy ezredesemmel sürgősen szálljunk nyeregbe, s amilyen gyorsan lehet, jöjjünk a jarynai korcsma melletti tiszásra. Kérdésemre, hogy mi az oka a sürgősségnek, azt válaszolta, majd meglátjátok, telefonon ezt nem közölhetem.

A Cs. és kir. 34. sz. magyar gyalogezred 1859 mintájú zászlaja, elő- és hátlap. A sárga selyemből készült zászló ma a Hadtörténeti Múzeumban van, leltári száma: HTM 0156/ZI.

A Cs. és kir. 34. sz. magyar gyalogezred 1859 mintájú zászlaja, elő- és hátlap. A sárga selyemből készült zászló ma a Hadtörténeti Múzeumban van, leltári száma: HTM 0156/ZI.

Az ezredparancsnokság néhány tisztje a jasionowi állásban.
Markó Árpád a fa előtt ülő alak

Alig tíz perc múlva már elértük a jarynai korcsma tisztását. A füstölögő épületrom közelében egy nagyobb, német és osztrák–magyar tiszti csoport állt egy asztal körül, amelynek lapjára kiterített térképen **Kosak** altábornagy¹⁷ magyarázta a hadi helyzetet. A tiszti csoport mögött három díszruhába öltözött, óriás természetű pomerániai gránátos. A középső tartotta a német Kaiserstandartot, azaz a német császár jelenlétét jelző legfőbb parancsnoki zászlót, két ezüst kürttel felszerelt testőr között. Tehát itt most **II. Vilmos** császárral¹⁸ találkozunk, aki az asztalra hajolva figyelte Kosak altábornagy magyarázatait. Úgy látszik, éppen a mi arcvonalunkról beszélt, mert amikor mi lóról szállva közeledtünk feléjük, Kosak ezt mondja: »Egyébként, Felséges Uram, ezredének helyzetéről a legilletékesebb ezredparancsnok adhat itt most felvilágosítást.« – A császár felnézett, meglátott minket, s felénk indult. Megállottunk, Colerus bemutatkozott mint ezredparancsnok, mire a császár vele is és velem is kezét fogva azzal üdvözölt: „Nos, mit csinál az én derék ezredem?” – Colerus röviden jelentette legutóbbi harcainkban való részvételünket. A császár megemlítette, hogy harcjelentéseinket mindig figyelmesen elolvassa, s örül annak, hogy „meine braven ungarischen Soldaten”¹⁹ minden alkalommal derekasan harcolnak. Megemlékezett arról, hogy Petrikau várost ezredünk foglalta el, s azzal végezte: „Útban vagyunk Lemberg visszafoglalása felé. Remélem, derék ezredem ott is ki fogja magát tüntetni.”

Nowy-Poczajew előtt, az Ikwa partján, 1915. szeptember 15. és 1916. június 15. között az ezred kilenc hónapos tétlenségre volt kényszerítve: „Nowy-Poczajew környéke és az Ikwa völgye a világháború következő hónapjaiban fontos szerepet töltött be ezredünk történetében. Teljes kilenc hónapig maradtunk ezen a térszínen, állásharcba merevedve, jól kiépített vé-

delmi állásainkban” – emlékezik vissza Markó Árpád. Ez a tétlenség a már említett Bruszilov-támadás bekövetkezéséig tartott, amikor 1916. június 17. és július 28. között az ezred a birodalom többi haderejével együtt visszavonulni kényszerült a Monarchia volt határa mögé. A császári és királyi hadsereg dinamizmusa megakadt, s az ezred egy újabb, nyár végéig tartó állásharcra kényszerült, amikor is Markó Árpád kiújuló betegsége (súlyos, ideges gyomorpanaszok) miatt ismét betegszabadságra kényszerült. Ennek az időszaknak a viszonylagos frontnyugalmáról így számol be:

„Persze azért nem felejtettük el, hogy háborúban vagyunk. Az oroszok naponként lőtték vonalainkat s a mögötte lévő térszínt, erdőket, falvakat tüzérséggel, s éjjel kisebb-nagyobb osztagok próbálkoztak az Ikván átjönni, s drótakadályaink előtt örökdő előőrseinket legyűrni vagy fogságba vinni.

Szorgalmas századaink, derék tisztjeik vezetésével állásaikat pár hónap alatt valóban mintaszerű, mély folyosókkal, kavernákkal, alvó helyiségekkel jól berendezett lakóhelyekké építették ki. Az árkok falait erős, sűrű vesszőfonások védték meg a leomlástól. Cél-szerű összekötő árkok készültek a konyha dekungja, a hátrább kiásott latrinák felé, úgyhogy a közlekedés még erős orosz tüzérségi tűz alatt sem volt lehetetlen.

Napközben általában csendes volt a vonal, de éjjel néha annál zajosabb. Nagyon kellett vigyázni, hogy az 50–100 m széles drótakadályaink előtt éjjel örökdő előőrsök, vagy az Ikvához vízért menő járőrök ne essenek az oroszok kezébe. Ilyenkor bizony igen elkéseredett kézitusákra került sor.”

Az 1916. évi frontélményekhez kapcsolódik a húsvéti időszakban fölélenkülő frontbarátkozás:

„A délelőtti órákban eleinte egy-két, később mindig több orosz bújt ki árkaikból, majd 80–100 főből álló csoportok, fegyver nélkül, fehér kendőket lobogtatva közeledtek állásainkhoz. Rögtön telefonáltam a hadosztályhoz, hogy fogadjuk őket. Azt válaszolták, hogy ha nem ellenséges szándékkal jönnek, a drótakadály előtt meg kell őket állítani, s beszédbe eredni velük. A drótakadály előtt megállva húsvéti énekeket kezdtek énekelni, orosz, német, sőt magyar nyelven is húsvéti jókívánásokat kiabáltak át hozzánk. Hadicseltől tartva a századparancsnokok rögtön megszállatták az első árokvonalat, lövésre kész géppuskáikat is beállították, de nem történt semmi. Délután újabb ilyen békés muszkák jöttek előre, de csak az Ikwa túlsó partjáig, és dobáltak át a vízen húsvéti ajándékcsoomagokat ünnepi szentképekkel, kalácsokkal. Mi ezt szintén átdobott kis csomagokkal viszonzottuk, cigarettát, rumot, kenyeret dobtunk át hozzájuk.

De másnapra már minden további barátkozás megszűnt, mert egy másik frontszakaszon az oroszok valóban békésen közeledő csoportjai mögött fegyveres szakaszok lopakodtak elő, s kezdtek állásainkat lőni. Így hát felsőbb parancs betiltott minden barátságos közeledést.”

Markó Árpád a napi események leírásán kívül további, mentalitástörténeti szempontból fontos adalékokkal szolgál visszaemlékezéseiben. Ezek közé tartoznak a katona személyes bátorságára, valamint a császári és királyi hadsereg moráljára vonatkozó megfigyelései:

„Az emberek közt minden időben voltak született bátor egyének, akik háborúban vakmerőségükkel, vállalkozó kedvükkel valóban bátran viselkedtek. De kevés ilyen embert ismertem. És azt az érdekes tapasztalatot szerezhettük – erről a harctéren sok sorstársammal beszélhettem –, hogy a békebeli szolgálatban kiváló... tiszt, tisztelet a kivételeknek, éppen a legkevésbé váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Azt hittük, hogy ők, akik szakaszaikat, századaikat valóban kiválóan képezték ki és gyakorlatok alatt ügyesen vezették, s katonás fellépésükkel feljebbvalóik és legénységük elismerését érdemelték ki, a háború komoly harcaiban egyáltalán nem tündököltek vitézségük, bátorságuk kimutatásával... Másrészt viszont azt az érdekes tapasztalatot szerezhettük, hogy a kevésbé katonás fellépésű, egyébként derék, ügyes, de jelentéktelennek látszó tiszt a harctéren olyan bátran vezették csapataikat, s személyesen is annyira kitűntek vitéz és szívós kitartásukkal, hogy mindnyájunk tiszteletét megérdemelték. Szóval, már a háború első évének tapasztalataira támaszkodva megállapíthattuk, hogy a harctéri bátorsághoz nem schneidig fellépés, hanem magas fokú erkölcsi erő szükséges.

Ez, hozzá a szívós kitartás válságos helyzetekben, a kötelességtudás, fegyelem és nem utolsó sorban az ezred becsületének szem előtt tartása voltak azok az erkölcsi tényezők, amelyek együtt adták meg az egyén bátorságának bizonyítékát.”

Markó Árpád átmeneti gyógyulásának köszönhetően a harctéren újból 1917. március 23. és július 5. között teljesített szolgálatot. Ennek az időszaknak a legfontosabb megfigyelése az orosz hadseregben végbement változásokra vonatkozik. Megfigyelte: a cári uralom bukásának következménye a fronton az volt, hogy az orosz hadsereg egysége megbomlott. „A cárhoz ragaszkodó tisztikar

nem szívesen engedelmeskedett a forradalmár Ke-renszkij²⁰ diktátornak, még kevésbé az utána jövő bol-sevista vezetőknek, s maga az orosz fővezérség sem volt kezdetben tisztában a háború további sorsát illetően. Voltak, akik a háborút folytatni akarták, de a többség, az alsóbb tisztikar és az egész legénység a békét kívánta.”

A vereséghez vezető eseményeket Markó Árpád egy 1917 közepén tett megfigyeléssel kezdi: ekkor már a fronton is nagyon érezni lehetett, hogy a Monarchia teljesítő-képessége erősen hanyatlik. Május közepén pl. le kellett adnia a gyalogság összes nélkülözhető lovát a tüzérségnek és vonatcsapatoknak. „Csupán az ezredparancsnok, a zászlóaljparancsnokok és segéd tisztjeik tarthatták meg lovaikat. Ebből is láthattuk, hogy mozgó háborúra többé nem kerülhet sor.” A frontvonal végleg megmerevedett, ugyanakkor folyamatos orosz tüzértámadást kellett kivédeniük.

Markó Árpád kiújuló betegsége és az orvosi tilalom miatt a továbbiakban képtelen volt részt venni a frontvonal harcaiban. A hadseregben azonban továbbra is tevékeny szolgálatot vállalt: ezrede Kassán felállított pótzászlóaljánál 1917. július 6. és 1918. október 31. között folyamatosan teljesített szolgálatot. A háterszágban, a pótzászlóaljnál folytatták a kiképzést a Monarchia hadseregében, és állították össze a harctérre küldendő csoportokat. Ugyancsak a pótzászlóalj-parancsnokság gondoskodott arról, hogy minden kiküldött pótalakulat szekereket, lovakat, ruhát és egyéb felszerelési tárgyat is vigyen magával. Minél tovább tartott a háború, annál nehezebb lett a pótzász óalj szolgálata, így a jelentős harctéri tapasztalatokkal rendelkező Markó Árpád kulcspozícióba került mint kiképző- és logisztikai feladatokkal megbízott tiszt, hiszen ezredének pótzászlóalja a mozgósítástól az összeomlásig összesen 44 menetzászlóaljat küldött ki a frontra, átlagosan 3-400 fős létszámmal. Rendkívül hasznos munkát végzett kiváló adminisztratív érzékének köszönhetően a hadsegélyezés területén is. Eközben az ezred 1918. január 18-án végleg elhagyta az orosz hadszínteret, március 10-ig Prágában volt, s karhatalmi

Állásharcban – árokészlet

Az ezredparancsnokság barakkja a borszczewkai állás mögött. Markó Árpád prémgalléros köpenyben látható

szolgálatot végzett. Onnan levitték az olasz hadszíntérre báró **Hötendorf**²¹ hadseregcsoportjába, a Brenta folyó partjára, s ott fejezte be a háborút.

*

A frontesemények pontos, aprólékos, tárgyyszerű leírásán kívül rendkívül plasztikus képet kapunk Markó Árpád visszaemlékezéseiből a harcoló katonák gondjairól, feladatairól, az ellátási, logisztikai háttérrel, az e téren felmerülő problémákról, a harcoló katonák élelmezési nehézségeiről is. A hadműveleteket részletesen ismerteti egyidejűleg „alul- és felülnézetből”. Vagyis szemtanúként egyszerre van jelen szubjektív megfigyelőként, s értékelő, távolságtartó, a hadművelet átlátó katonatisztként és analitikus beállítottságú hadtörténészként. Nagyon megragadó Markó Árpád leírása az első harcok nyomán szerzett benyomásokról, a katonákat ért pszichikai nyomásról, a halál és sebesülés élményéhez kapcsolódó mentális és pszichés reakciójuk változásairól, amely az egész, háborúba vezényelt generáció „élményét” jelenti egyben, s tükrözi annak látásmódját. A visszaemlékezések elsőrangú, pontos, hiteles és szakszerű forrásai az első világháború galíciai frontján történt eseményeinek. Markó Árpád tudományos pályafutásának kezdete, a békeévek időszakában, mint említettük, szintén az első világháborúhoz köthető, illetve közvetlenül a háború utáni években indult. Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy e pályafutás kiteljesedéséhez nem lett volna elegendő a háborús tapasztalat, a katonatiszti mesterség tudása.

JEGYZETEK

¹ Összefoglalva ezek felsorolását, lásd: Kincses 2013. Rozsnyón megjelent ezek között: Zachar 1996. 66–70.

² Lelőhelyük: Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, leltári számuk: Tgy 3598/a-e. A visszaemlékezéseket a jelen közlemény szerzője és Mészáros Kálmán hadtörténész rendezi sajtó alá, akinek segítségét a jelen írás elkészítésében is köszönöm. Az első kötet megjelent: Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései I. Sajtó alá rendezte Kincses Katalin Mária. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2014. (Bevezető tanulmánnyal.) A II. kötet megjelenésének várható időpontja 2014 őszre.

³ Jogi szakíróként cikkei jelentek meg a közjegyzői munka gyakorlati kérdéseiről a Jogtudományi Közönlönyben. Megírta az evangélikus egyház alkotmányát Egyházi törvénykezés címmel, valamint a Kassai Királyi Közjegyzői Kamara 25 éves történetét. A királyi közjegyzőség mozgalmában tevékeny részt vállalt. 1989 után róla nevezték el a Magyar Országos Közjegyzői Kamara egyik legnevesebb díját. Összefoglalóan lásd: Rokolya 2011. Dr. Markó Sándort a közelmúltban választották meg a XX. század első számú közjegyzőjévé.

⁴ Jakob Ludwig Felix Mendelssohn-Bartholdy: a-moll, Skót-szimfónia, op. 56. (1842)

⁵ Ivánkócs János, dr. (†1904), piarista szerzetes, rozsnyói püspök; Pósch Dezső dr. (†1909 u.), rozsnyói városi tisztiorvos, a Gömör megyei Orvosszövetség és Orvos-Gyógyszerész Egylet alelnöke, a Markó család barátja, háziorvosa; Stromp Ignác (?-?) 1889 és 1892 között a város polgármestere volt.

⁶ Succentor (lat.): r. kat. istentiszteleti énekszolgálatot irányító papi személy.

⁷ Boroviczenyi Nándor (születési és halálozási dátuma nem ismert) (?-?), teológus, majd zeneakadémiai növendék, Markó Árpád hegedűtanára, 1913-ban Ceglédbercel katolikus plébánosa, többek között hittankönyvet is írt.

⁸ Nehrer Antal Ede (pontos születési és halálozási dátuma nem ismert), (?-?), székesfehérvári születésű homeopata orvos, 1831-ben Párizsban praktizált, a kolerajárvány idején helytállásáért a francia király a járvány alóli megszabadulás emlékérmével tüntette ki, 1832-ben Bécsben működött.

⁹ Ágai (Rosenzweig) Adolf (Forgó bácsi) (1836–1916) – humorista, lapszerkesztő, eredetileg orvos, a Borsszem Jankó című élelclap elindítója, a Kis Lap című gyermekújság szerkesztője.

¹⁰ A Kis Lap egy képes gyermekújság volt a XIX. század végén. Forgó bácsi (Ágai Adolf) 1871. április 1-jétől szerkesztette. Előbb a Deutsch-féle könyvnyomda, majd az Athenaeum adta ki Budapesten. Hetenként jelent meg nyolcadrés alakban, képekkel.

¹¹ Értsd: zenész fülemnek.

¹² Hazslinszky Rezső, dr. (1869–1914), tanár, újságíró, történész, a Rozsnyói Bányászati és Kohászati Múzeum első igazgatója, Markó Árpád történelemtanára. Magyar történelemből és diplomatikából szerzett doktori fokozatot, történészként is működött tanári hivatása mellett.

¹³ A cs. és kir. 34. magyar gyalogezred története 1734–1918. „Pátria” Irodalmi vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1937. A gyalogezred történetét Markó Árpád írta.

¹⁴ Eduard von Böhm-Ermolli báró (1856–1941), lovassági tábornok, 1916-tól vezérezredes, 1918-tól tábornagy, a császári és királyi 2. hadsereg parancsnoka (1914–1918).

¹⁶ Emil Silvester Colerus von Geldern (1856–1919), altábornagy, 1914-től gyalogsági tábornok, a császári és királyi III. gyaloghadosztály parancsnoka, 1915-től nyugállományban.

¹⁶ Ferdinand Kosak (1856–1932), altábornagy, 1918-tól gyalogsági tábornok, 1914. október és 1915. augusztus, majd 1916. augusztus és 1917. augusztus között a császári és királyi 27. gyaloghadosztály, 1915. szeptember és 1916. augusztus között pedig egy különleges alakulat, az ún. Kosak-csoport parancsnoka a galíciai fronton.

¹⁷ II. Vilmos (Friedrich Wilhelm Viktor Adalbert von Preußen) (1859–1941), 1888–1918 között a Német Birodalom császára, a kassai 34. közös gyalogezred tulajdonosa.

¹⁸ Az én derék magyar katonáim. (ném.)

¹⁹ Alekszandr Fjodorovics Kerenszkij (1881–1970), az 1917-es februári forradalom után Oroszország miniszterelnöke, valamint a fegyveres erők főparancsnoka. Kormányára nem tudott megfelelni a társadalmi elvárásoknak és fokozatosan elveszítette a népszerűségét. A bolsevikok ellen való fordulása jelentősen hozzájárult az 1917-es októberi orosz forradalom kitöréséhez és saját bukásához. (Ezt követően száműzetésbe kényszerült.)

²⁰ Franz Conrad Hötzendorf gróf (1852–1925), cs. és királyi altábornagy.

IRODALOM

Kincses Katalin Mária

2013: Szellemtörténet és hadtörténetírás. A magyar hadtörténetírás kapcsolódási pontjai, különös tekintettel az 1930-as évekre. Hadtörténelmi Közlemények, 126. évfolyam 2. sz. (2013. június) 377–411.

Zachar József

1996: Markó Árpád hadtörténész, Rozsnyó város szülötte. Rozsnyói Kalendárium. Szerk. Ambrus Ferenc. Rozsnyó, 66–70.

Böszörményi István

Részletek Scherer Lajos losonci gimnáziumi tanár emlékirataiból (1914–1919)*

A Bács-Bodrog megyei Óverbászton, 1874-ben született **Scherer Lajos** 1898-ban lett a *Losonci Magyar Királyi Állami Főgimnázium* magyar–német szakos tanára. 31 évet és – 70 éves nyugdíjasként – még két hónapot töltött a katedrán. Az iskolai munka, és a *Madách Imre Cserkészcsapat* vezetése mellett aktív részvevője lett a város közeletének: a *Magyar Asztaltársaság*, az *Állami Tiszviselői Kör*, a *Polgári Kör*, a *Magyar Dalegylet* tisztségviselője, sőt az *Evangelikus Nőegylet* tiszteletbeli titkára is volt. Különböző műfajú írásai rendszeresen jelentek meg a helyi sajtóban, ugyanakkor szorgalmasan gyűjtötte az anyagot későbbi, a város és a gimnázium történetét feldolgozó-népszerűsítő munkáihoz. (*A 350 éves losonci gimnázium vázlatos története*, 1940; *Losonc – Egy magyar város rövid története*, 1943.) 1919 után a *Csehszlovák Állami Reform-Reálgimnázium* tanáraként tankönyveket írt, szerkesztette és kiadta a legendás ifjúsági és cserkészlapot, a *Mi Lapunk*-at, az első határon átívelő magyar szellemi fórumot (1921–1932). Publikált a *Prágai Magyar Hírlapban* és a *Magyar Tanító c.*

folyóiratban is, felolvasásokat tartott a pozsonyi rádióban. A csehszlovák tanügyi hatóság 10 évi szolgálat után kényesernyűdíjazta.

Szégyenfoltja Losonc történetének, hogy a köztiszteletben álló, 71 éves tanárt 1945 augusztusában méltatlan, embertelen módon, egy batyuval a hátán kiutasították Losoncról „*A kalondai csszl. vámházban alaposan átvizsgálták a holminkat [...] egy fegyveres vármőr kíséréte mellett kivitték az új országhatárra, ahol holminkat egy árokba hányták...*” – írja önéletrajzában.

Scherer tanár úr Nagymaroson kezdett új életet. Gazdálkodott, és megírta *Önéletrajz*-át. Ebből a kéziratból idézünk alább. Utolsó éveit leányánál, unokái körében töltötte, Kiszomborban. Szegeden halt meg 1957-ben. Pedagógusi és közéleti szereplését szegedi sírfelirata drámai tömörséggel így rögzíti: „*a felvidéki fiatalok nevelője*”. Scherer Lajos hagyatékát Szegeden élő unokája, dr. **Vágás István** vízépítő mérnök, címzetes egyetemi tanár, tudományos szakfolyóirat főszerkesztője gondozza.

„Az első világháború kitörése véget vetett az olcsó életnek és kellemes vidámságnak. Mindenki hadikölcsönt jegyzett. Az asszonyok hősapkákat és érmelegítőket kötöttek a honvédek részére. Sok nő beállt a *Vörös Kereszt* ápolói közé. A Losoncon létesített *Barakk-Kórház*-ban ápolták a nagyszámú maláriás beteg és fagyott lábú katonákat. Lelketlen kereskedők papírtalpu bakancsokat szállítottak. Cserkészseim is sokat tevékenyedtek. Minden érkező betegszállító vonathoz kivonultak s hordágyon vitték a kórházba a beteg katonákat. Ezért a *Vörös Kereszttől* hordá-

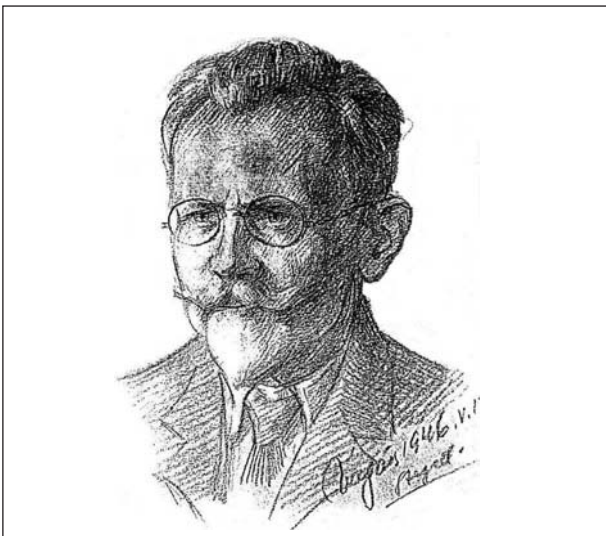
gyat és két, elsősegélyhez való gyógyszerládát kaptak ajándékba.

A losonci gyárak teljes gőzzel dolgoztak. Igen sokat nyertek, nemcsak a szállított szeszen, szöveten, katonai áson stb., de kis ágyút is gyártottak a sok társzekerem felül. Losonc hatalmas iparvárossá fejlődött. Népe is meggazdagodott. Mindenki a front erősítésén dolgozott. Hazafias lelkesedés fűtötte a polgárokat.

Magam is hizlaltam 1917-ben öt sertést. A tengerit Hatvan és Selyp vidékéről kaptam, igen jutányos áron. A felesleges zsírt egy forintért adtam el. A füstölt hús is jó áron kelt el. [...]

Már vályogkenyeret ettünk kukoricából, és tarlórépát. A négy éves háború elején mindenki prédált, a végén mindenki nyomorgott. Kiürültek a telt éléskamrák. Az én családom nem éhezett. Ha nem is volt sok, de mindig jóllakhattunk. Ekkor tűnt ki, hogy milyen kitűnő háziasszony a feleségem. A tanárnék és sok más asszony eljött hozzám, hogy tőle megtanulja a háborús, és általában a rendes főzést. Pedig békében gúnyolódtak rajtunk, hogy mind a ketten piacra járunk, mi több, a vett holmit is mi visszük haza, nem a cseléd.

Losoncon sok katonát képeztek ki.¹ Mindig volt néhány ezer. Magából a háborúból nem láttunk semmit, legfeljebb virágos vonatokat, melyeken a harctérre szállították az utánpótlást, vagy szomorú betegszállító szerelvényeket, amelyeken hozták a sebesülteket. Losonc nem volt, s nem lett harctér. Ez nagy szerencse volt!

Scherer Lajos portréja (1946)

*Az önéletrajz szövegét a tartalmi hűség megtartásával, szerkesztve adjuk közre. (A szerk. megj.)

Ám midőn a harctéren minden balul sikerült, midőn harcossal katonáink visszaözlönlöttek, megkezdődött a zürzavar, a lopás. A vidéfaluasiak² kirabolták a katonai raktárakat. A gyárakban megszűnt a munka. A rend feje tetejére állott. Ezért polgárőrséget kellett szervezni. Magam is jártam éjjel, rossz puskával a vállamon, Losonc utcáit. A kommunisták kezdtek szerepelni, de ez nem volt komoly dolog. A városházán **Szabó József** mázoló mester és mások kezdtek rendelkezni. Éjjel a szekrényekbe a **Herczog** és **Kohn** féle szeszgyártól kapott pálinkafelétet itták és itatták.

Megalakult a *Nemzeti Tanács*. Ennek én is tagja voltam. A tanács felkérésére november 15-én (1918) ünnepi beszédet mondtam. Ez a beszéd megjelent a *Losonci Újság* különszámában, egész terjedelmében.

Az őszirózsás mozgalom csak ártott az országnak. Nem volt igazi vezető egyéniség. Gróf **Károlyi Mihály** és társai ügyetlen politikusoknak bizonyultak.

Tavasszal átvette **Kún Béla** és társai az uralmat. Megalakult a *Munkás Tanács*. Ennek is tagja voltam.

Mikor október 31-én (1918) Pesten jártam, láttam Pest utcáin a lázadó tömegek felvonulását. Lövöldöztek, riasztottak. Sok üzletet kiraboltak, kirakatokat bevettek és fosztogattak.

Bözsike³ ekkor a *Pozsonyi Kereskedelmi Akadémia* növendéke volt. Felsiettem Pozsonyba, és Pesten át hoztam haza, mivel a Felvidéken a tótok lázadása miatt magyarnak utaznia nem lehetett.

Már 1918 szeptemberében is nehéz volt, **Zvoda Ferenc**⁴ együtt, Zsolnán át Pozsonyba felvinni Bözsikét és **Zvoda Annuskát**. Zsolnán kellett meghálnunk egy piszkos, poloskás szállóban. A tótok agitátorai, papok és tanítók nagyban gyülekeztek. A vezetők gyűléseket rendeztek, és a magyarok ellen izgattak.

Losoncon dr. **Bazovszky Lajos** tót ügyvéd, **Lajos** fiával együtt megszervezte a *Tót Nemzeti Tanácsot*. A magyar Nemzeti Tanács-csal tárgyalni sem akart. A vezetés nélkül maradt ország minden eresztekében recsegett. Az országot osztrák németek, tótok, rácok, oláhok öt felé tépték szét, amit aztán Trianon szentesített.

1919. január 3-án reggel a csehszlovák zsoldos had bevonult Losoncra. Átvette az uralmat, hogy a rendet biztosítsa. De csakhamar Bazovszky lett a zsupán és kormánybiztos. Az iskolákat bezáratta. A gimnázium is nyolcheti tanítás után bezárta ajtait. Balassagyarmatról titokban megkapták három hónapra fizetésüket (a tanárok: B.I). Később **Rakottyay Gyula** gyáros előlegezte fizetésüket. Július és augusztusra nem is kaptak fizetést.

A bevonult csehszlovák zsoldos csapat 14 túszt fogott össze. Kiplakátírozták a túsztok nevét, azzal, hogy ha Losoncon egy lövés dördül el, mind a 14 túszt a *Zöldfa* vendéglő előtt agyonlövik. Ugyanis Rappon, az Ipolynál mutatkoztak magyar csapatok, s a csehszlovák katonák nagyon félték a támadásuktól. Ezért fogták el, védelmül, a 14 polgárt. Ezek neve: **Sacher Imre** nagybirtokos, dr. **Hercz Sándor** fogorvos, kommunista⁵, dr. **Schneller Pál** ügyvéd, dr. **Szilassy Béla** nagybirtokos⁶, **Szabó Jó-**

zsef mázoló, kommunista⁷, **Vancsó N.** altiszt, kommunista, **Halmos Hugó** órás, ékszerész, **Scherer Lajos** tanár, a tisztviselő kör elnöke, **Filó Lajos** csizmadia, **Kalina János** csizmadia, **Hammermüller Márton** sofőr, dr. **Lázár Jenő** ügyvéd, **Soós József** munkás, kommunista és dr. **Gyíkos Mihály** ügyvéd.

A losonci tüzerlaktanya emeleti szobájában voltak bezárva. Csak nehezen tudtak fűteni, és csak késő este kaptunk ágyakat. Olasz tiszt is megnéztek bennünket. Másnap a hozzánk tartozók hozhattak ételt. Dr. **Keszler Lipót**, városi ügyész hozta be hozzánk a plakátot. Leszármoltunk az életünkkel, mert nem hittük, hogy a városban támadó zürzavarban ne lőjenek. Négy napig voltunk lefogyva. Elég vidáman viseltük el a mártíromságot. Sok jó falatot és italt hoztak be hozzánk egyes polgárok. Ez a megpróbáltatás is véget ért.

Mikor diákjaink a Gácsi utcán nemzeti kokárdás felvonulást rendeztek⁸, kivonult egy század cseh katona. Gépfegyverekkel elzárták a főutcát. A diákok a kapukon, kerteken át hazaszöktek. Másnap hét túszt fogtak el: dr. **Hertsko Jenő** ügyvédet, dr. **Hercz Sándort**, **Szeberényit** stb. Köztük Scherer Lajos tanárt is. Egész nap a gyalogsági laktanyán tartottak fogva. Este 10 órakor elvittek vonaton Illavára. Itt 52 napon át ültem, minden kihallgatás nélkül. Míg magyar ember volt a feyház igazgatója, elég jó dolgunk volt. Ám mikor egy tót római katolikus káplán lett a feyház igazgatója, koszt, minden rossz lett. Illavára tíz katona kísért. Midőn az illavai vasúti állomáson kiszállítottak, a tót vasúti munkások azt kiállították felénk: „*Lámpavasra a gaz magyarokkal!*” De a katonák megvédték.

A feyházban mintegy 500 internált magyar volt a Felvidék minden tájáról. Mi, losonciak a kórházban lettünk elhelyezve. Mellettünk tanyáztak a rimaszombatiak, a pozsonyiak, a zsolnaiak, kassaiak és eperjesiek. A rimaszombati konzervgyár, a pozsonyi magyar hölgyek, a losonci szabadkőművesek stb. küldtek pénzt és főleg élelmiszereket. mindezt közösen fogyasztottuk el. Sőt kis estélyeket is rendeztünk.

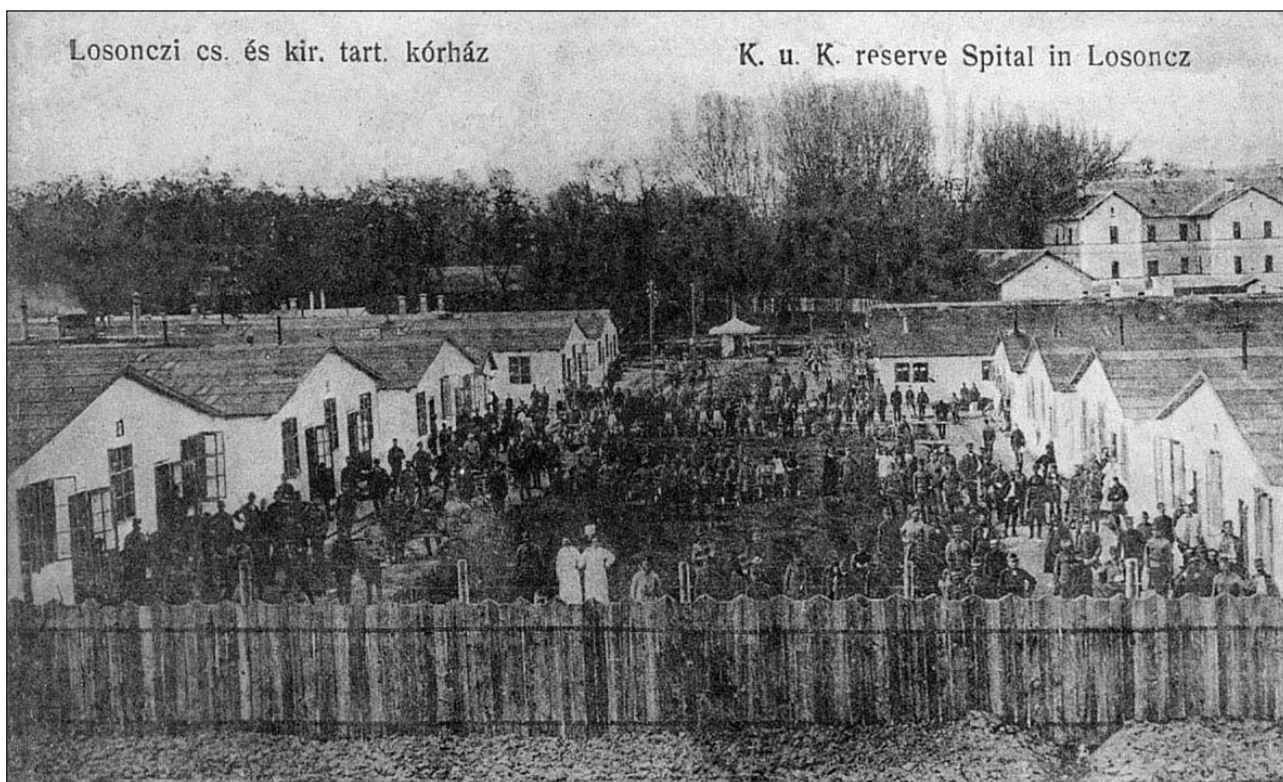
A rimaszombati református káplán számunkra istentiszteleteket tartott. Mindnyájan elmentünk.

Magam a társaságot svéd tornára fogtam, hogy meg ne penészedjünk. Hálájukat azzal mutatták ki, hogy a **Telek András Sándor** rimaszombati asztalos és költő által faragott kutyafejes sétatobot a sorsolásnál nekem juttatták. A bot megvan ma is!

Itt tanultam alsózni. A feyház könyvtárát is használhattuk. A feyház feleségei tejet hoztak és húst a számunkra, megfelelő pénzdíj ellenében. Egy **Braun** nevű zsidó feyház, ki nyolc évre volt bezárva, fürdőt rendezett be részünkre. Egy-egy cseh koronába került a fürdőzés.

Feleségem, kiszabadításom ügyében, **Hertskónéval** együtt **Milánkánál**⁹ járt, Pozsonyban. Ki is engedtek bennünket, losonciakat, de otthon heteken át kellett jelentkezni a rendőrségen.

Május végén (1919) Losoncot elfoglalta a *Vörös Hadsereg*. Ekkor a kommunisták *Munkás Tanácsot* vá-

A losonci cs. és k. tartalékkórház korabeli képeslapon

lasztottak meg. A választási elnök én voltam. A tanácsba beválasztottak, **Illyefalvi**¹⁰ kartársammal együtt. Jegyző is lettem. Egy hónap múlva, július 4-én, mikor a Vörös Hadsereg visszavonult, én is elhagytam Losoncot és Pécelre menekültem, **Cziprián Ferenc** volt szomszédomhoz. Pécelen lapultam vagy két hétig. Ekkor bementem a közoktatásügyi minisztériumba jelentkezni. Ott volt **Pázmán József** volt kollégám. Ez igazolt. Mindjárt azt kérdezték,

mennék-e Kalocsára, a jezsuita gimnáziumba igazgatónak? Igenlésemre rögtön két hónapra kifizettek rettentő sok, néhány ezer fehér és kék pénzt. Sürgettek, hogy minél előbb utazzam le Kalocsára. Hozzam rendbe az ifjúsági könyvtárt az ott levő és még érkező tanárokkal. Minden vallásos tárgyú könyvet selejtezzek ki, hogy lehetőleg szeptemberre használható állapotban legyen. Leutaztam. [...] A gimnázium gondnoka most is a helyén volt. Egy

A losonci tüzérlaktanya korabeli képeslapon

tágas, szépen berendezett szobát nyitottak nekem. [...] Megnéztük futólag az intézetet. [...] A város népe búsan járt-kelt. Megmutatták a főtéren azokat a fákat, amelyekre tizenöt ártatlan polgárt akasztottak a vörösök.

Vagy kétheti ottlét után bevonultak a darutollas magyar katonák. No, mi lesz most?

Másnap délelőtt az érseki kertben sétáltunk. Egyszerre felénk jön két magyar katona. Felszólítottak, hogy kövesük őket. A városházára vittek s itt egy zárkába csuktak le. Ebben még pad se volt! Addig leszünk itt, mondták, míg a hadbíróóság megérkezik.

Egy nagyobb diák strázsált ajtónk előtt. A kémelő lyukon át megkérdeztem, hogy elvinne-e egy levélkét **Péter Ferenc** járásbíróhoz? Régi losonci ismerősöm volt. A fiú elvette leveletem, s a bíró rögtön el is jött. Kértem, hogy szerezzen számomra valami takarót, hogy lefekhessem. Egyúttal kértem, hogy járjon közbe érdekemben a hadbíró-ságnál. Hozott ágyneműt és ennivalót is.

Másnap nyolc órakor a hadbíróóság elé vezettek. [...] Hat tisztült egy zöldabroszos asztal körül. Fölvették nacionáléimat. Kérdezték, hogy hogyan kerültem Kalocsára? Elmondtam, hogy a csehek elől menekülve, Pécelre mentem. Mivel nem volt pénzem, a minisztériumtól kértem. Ez leküldött Kalocsára, ahol nem csináltam egyebet, csak ettem, sétáltam, aludtam. De izgattam a kalocsai diákokat! – mondták. Hogy legyenek kommunisták. Ily tartalmú könyveket is adtam nekik. Ez nem igaz! – jelentettem ki. De a páter vallja, és a diákok is ezt fogják vallani, ha a tanyákról beérkeznek. Ez hazugság, ez lehetetlenség, mondtam.

Egy darab ideig a folyosón kellett várakoznom. Mivel a diákok nem érkeztek meg, s a jezsuita páter újból a bíróságnál járt, megint maguk elé idéztek, s azt mondták, hogy mielőbb hagyjam el Kalocsát, mivel a nép nagyon fel van háborodva ellenünk, tanárok ellen, mert még valami bajunk eshetik. Erre kértem a bíróságot, hogy tanártársaimat is bocsássák szabadon, mivel nekik sincs más bűnük, mint nekem. Kiengedték délben valamennyit. [...] Este Pestre utaztunk. Itt a Palace-szállóba mentem. Itt találkoztam **Munk**, losonci kommunistával. Ez megosztotta velem szobáját. Sokan laktak itt. A kurvák csak úgy hemzsegték a szállóban.

Másnap Pécelre utaztam. Innen részben gyalog, Salgótarjánba utaztam. Itt a cseh katonák nem akartak Losoncra engedni, mivel nem volt igazolványom. Jegyet se adtak. Erre az induló vonatra felszálltam, s minden akadály nélkül érkeztem Losoncra. Itt leszálláskor a cseh katonák lefüleltek. Megmotoztak. Aztán lakásomra engedtek azzal, hogy reggel kilenc órakor jelentkezzem a rendőrségen. Már éjfél után két óra volt, szegény feleségem meg volt lepve, de nagyon örült, hogy már itthon vagyok.

Távollétem alatt egy tót, akit gazdasági felügyelőnek tettek meg, le akarta foglalni a házat. Feleségem érellyes föllépésére eltakarodott. Őt is lefogta a rendőrség. Faggatták, hogy hol vagyok? Egy teljes éjszakán át a kis tanácsteremben tartották fogva. Reggel – házkutatás után – szabadon engedték.

Hazajövet után mindennap – nyolc napon át – a rendőrségen kellett jelentkeznem. Aztán békén hagytak. Erősen gondolkodtam azon, hogy most mit csináljak?

Fizetést nem kaptam. Bizonytalan volt, hogy egyáltalán megnyílik-e újból a magyar gimnázium. Több kollégám elhatározta, hogy mihelyt lehet, Csonka-Magyarországba költözik. Én el nem vihettam házamat. Elhatároztam, hogy Losoncon maradok. Ha megnyílik az iskola, kell magyar tanár, akiket magukra hagyni nem szabad.

1919. szeptember 10-én beidézték a polgári leányiskolába, a zsupáni hivatalba. Itt dr. Bazovszky Lajos zsupán és dr. **Hattala István** szlovák főigazgató fogadta a tanári kart. Bazovszky hízelgő és csábító beszéde után Hattala kijelentette, hogy a magyar gimnázium újból meg fog nyílni. Jobb fizetést kapunk. A magyar lesz a hivatalos nyelvünk, de csehszlovákul is meg kell tanulni. Politizálni tilos. Csak kultúrát szabad hirdetni. Aki a tanárok közül maradni akar, adja be tanári okiratait. Aki ezeket két héten belül vissza nem kapja, át van véve csehszlovák szolgálatba, de meg kell szereznie a csehszlovák állampolgárságot.

A tanítás szeptember 28-án megkezdődött. Valamennyi tanár szerződéses viszonyban levő tanár lett. Csupán **György Lajos** tanárt nem vették át. Debrecenbe költözött, ahol később megőrült. [...]

A tanítás igen nehéz volt. Nem volt magyar tankönyv. A diákok jegyzetekből tanultak. A bizonyítványokat az első két évben szlovákul kellett kiállítani.

Aztán felszólítást kaptunk, hogy aki magyar tankönyvet óhajt szerkeszteni, jelentkezzen. **Gedő Miksa** számtani, **Scherer Lajos** német tankönyvírásra jelentkezett. Megírtam az I.-VIII. osztályok részére hat német tankönyvet. Ráadásul a VI. osztály számára egy *Költészet-tant*. Valamennyi könyvemet beható hivatalos bírálatra engedélyezték. A szerzői díj a könyv bolti árának 10 %-a volt. Valamennyit használták a nyolc magyar tanítási nyelvű gimnáziumban 1938. november 10-éig, a Felvidék egy részének visszacsatolásáig. [...] 1929. augusztus 1-én végleg elbocsátottak – magyar nyugdíjjal. A 10 évi csehszlovákiai szolgálatért egy fillér nyugdíjat sem adtak. [...],

JEGYZETEK

¹ A két losonci ezred – a 25-ik gyalog- és a 16-ik tüzérezred kaszárnyáiban.

² Vidéfalva, ma Vidiná, falu Losonc mellett.

³ Scherer Lajos leánya, Erzsébet.

⁴ Losonci lakatosmester, Duray Miklós nagyapja.

⁵ Utóbb a prágai parlament szenátora, az 1930-as évek végén a sztálini tisztogatás áldozata lett Moszkvában.

⁶ A losonci református egyház főgondnoka, később a Szlovéniai és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház Konventjének világi elnöke, a prágai parlamentben a Magyar Nemzeti Párt, majd az Egyesült Magyar Párt szenátora, 1938 után a a felvidéki ügyek minisztériumi államtitkára, majd a birtokrendezési ügyek kormánybiztosa volt.

⁷ Szabó József szobafestő, Szabó Gyula festőművész édesapja.

⁸ Március 15-én.

⁹ Elírás lehet. Talán Milan Ivanka (1876–1950) szlovák politikusról lehet szó.

¹⁰ Illyefalvi Vitéz Aladár, gimn. tanár, ref. egyházgondnok.

Danis Tamás

Rövid kiképzés után hosszú hadifogság

A XX. század első évtizede még a békés fejlődés jegyében telt el az *Osztrák–Magyar Monarchia* országaiban. A sorkötelezettség nem volt teljesen általános. A továbbtanulók, az egyetemi tanulmányokat folytató legények tényleges katonai szolgálatuk letöltését évtizedeken át is halogatták.

A hadvezetés az első világháború gyors befejezésében („*mire a lombok lehullnak*”) reménykedett. A Monarchia hadserege a keleti harctéren elért kezdeti sikerek után, már 1915-ben súlyos veszteségeket szenvedett. Az orosz haderő második offenzívájának megállítására újabb hadosztályokat szerveztek. Így került sor, sokak között, az 1880. június 19-én Ratkón született, azaz a bevonuláskor már harmincöt éves dr. **Danis Jenő** katonai kiképzésére. A rimaszombati *Egyesült Protestáns Főgimnázium*ban 1900. június 29-én érettségizett, majd a kolozsvári *Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán* 1907. december 21-én doktorrá avatták és négyévi ügyvédbajtárság után, 1911. június 1-én sikeres ügyvédi vizsgát tett. Ezután a járási székhely Ratkón ügyvédi irodát nyitott, hiszen nős és egyéves gyermek apja volt.

1915. augusztus 15-én hajnali 3 órakor indult el otthonából Losoncra, hogy életében először „angyalbőr”-be bújjon. Hat havi, általános, alapvető gyalogsági kiképzés után alakulatát a közös hadsereg losonci 29. számú ezredének részét képező 21. hegyi vadász zászlóalj 1. századát 1916. február 25-én indították a keleti harctérre. Egy rövid, lövészárokból töltött hónap alatt megtanultak „*kram-pampuli*”-t főzni, majd 1916. március 28-án a tűzvonalba

Orosz ruhában

vezényelték őket. A **Bruszilov** tábornok vezette orosz seregek 400 km-es frontszakaszon indítottak támadást. Az osztrák–magyar védelmi vonalat Lucknál áttörték. Danis Jenő tisztjelölt 1916. június 6-án Gorlicénél egyszer csak a vele csatárláncban haladó bajtárs fájdalmas kiáltását hallotta: „*Jaj, anyácskám!*”. Ez volt társának az utolsó szava – puszkagolyó oltotta ki az életét. A megrendítő pillanat után, a csatazajos, füstölgő harcmezőn egy szálfatermetű orosz katona megadásra szólította föl őt.

A négy évig tartó hadifogság állomása, táborai a következők voltak: Olika, Kijev, Perm, Szamara, Szaratov, Asztrahán, Szaratov, Orenburg, Szamara, Kazány Cseljabinszk. Innen indult el a transzszibériai vasúton, Krasznojarszkon és Irkutzkon keresztül Vlagyivosztkba – hazafelé.

Fogságának városai az 1917. évi bolsevik forradalom után felváltva kerültek hol a vörösök, hol a cárhoz hű fegyőrgárdisták hatalmába. Ezek a harcok súlyosbították, kiszolgáltatottá tették a hadifoglyok helyzetét.

Asztrahán környéke mocsaras, a malária (váltóláz) fészke volt. Nyári időben a foglyok a Volgában fürödtek, tisztálkodtak. A szúnyogok hadát elkerülni lehetetlen volt. Danis Jenő amúgy is legyengült szervezetét ez a betegség súlyos próbára tette. Élet-halál között feküdt a menthetetlen betegek szobájában. Testét lepedővel fedték be. Az amerikai vöröskereszt kinin orvosság-küldeménye mentette meg az életét.

Asztrahánban tisztii szállásuk a volgai németek nyelvén *Musikschule*-ként ismert emeletes épületében volt. Orenburgban, az ún. *Menovoj dvor*-ban helyezték el a hadifoglyokat. A tisztek megkülönböztetett bánásmódban részesültek, még a tisztii szolgájakat (az ún. „*putzer*”-t) is megtarthatták.

Feleségével, gyermekével, szüleivel hűgán keresztül, az otthonról kapott „*Levelezőlap hadifoglyok részére*” nevű kártyán, szükségzavú beszámolóik útján tartotta a kapcsolatot. Az orosz vöröskereszt a foglyoknak címzett lapokat viszonylag gyorsan kézbesítette. A hazaiak az első lapot 1916. október 8-án postázták és a címzett Asztrahánban, ugyanazon év november 28-án már kézhez kapta. A postai küldemények jelentős részét Dánia közvetítette. A később-

Asztrahán – a Musikschule épülete (A kép bal szélén)

biek során több mint 40 ilyen tábori lapot kapott. Fogsága városainak képeslapjait megvásárolta. Mint a művészetek iránt fogékony, az orosz realizmus egyik utolsó mestérének, **V. V. Verescsagin** (1824–1904) drámai hatású festményeinek színes képeslapjait is, az előbbiekkal együtt, mint „hadizsákmányt” hazahozta. Háborús emlékeit megélve, ezekkel kötötte le figyelmünket.

A transzszibériai vasúton az utazást a gyakori kényszermegállók tették változatossá. A mozdony tüzelőanyagát

– a tajgában alkalmanként kivágott fával – az utasok, azaz a hadifoglyok biztosították.

Vlagyivosztokból az amerikai vöröskereszt hajójával Kórea partvidéke mentén, a Kelet- és Délkínai tengeren át, a Maláj félsziget megkerülésével, az Indiai óceán partszegélyén, Ceylont mellőzve, az Arab tengeren át jutottak Ádenbe, innen pedig a Vörös tengeren át, a Szezei csatornán keresztül, Alexandria érintésével, a Földközi tengert átszelve érkeztek Triesztbe. Hajójuk majdcsak tíz kikötőben vett fel üzemanyagot és élelmiszert.

Feledő: Doris Margit
Одправитель: Bathó Jenő
Lakása:
Место пребывания:

8. LEVELEZŐLAP HADIFOGLYOK RÉSZÉRE
Для военнопленных

OROSZORSZÁG (A rendelési hely és a közelebbi cím ebbe a bekerített részbe írandó)
РОССИЯ (Orosz társaság szándék hely)

Astrachan.
Военно-плем...

Kormányzóság: IV. Műsikerschüle
(Gub)
officierlager

Губерния: Астраханская

Címzett neve: Dr. Doris Jenő
hadifogoly — prisonnier de guerre

Katonai rangja: Kapitány
Военно-плем...

Ezred: 29. gy. ezred
Század: 1. század

Szám: No.

Utánnyomás tilos. — Кладья: Hadifoglyok Társasága és Tudósító Hivatal, Budapest, II. Jilói-út 1.
Переписка воспрещена. — Издание комитета красного креста помощи военнопленным, Будапешт.
Apr 4 1918.

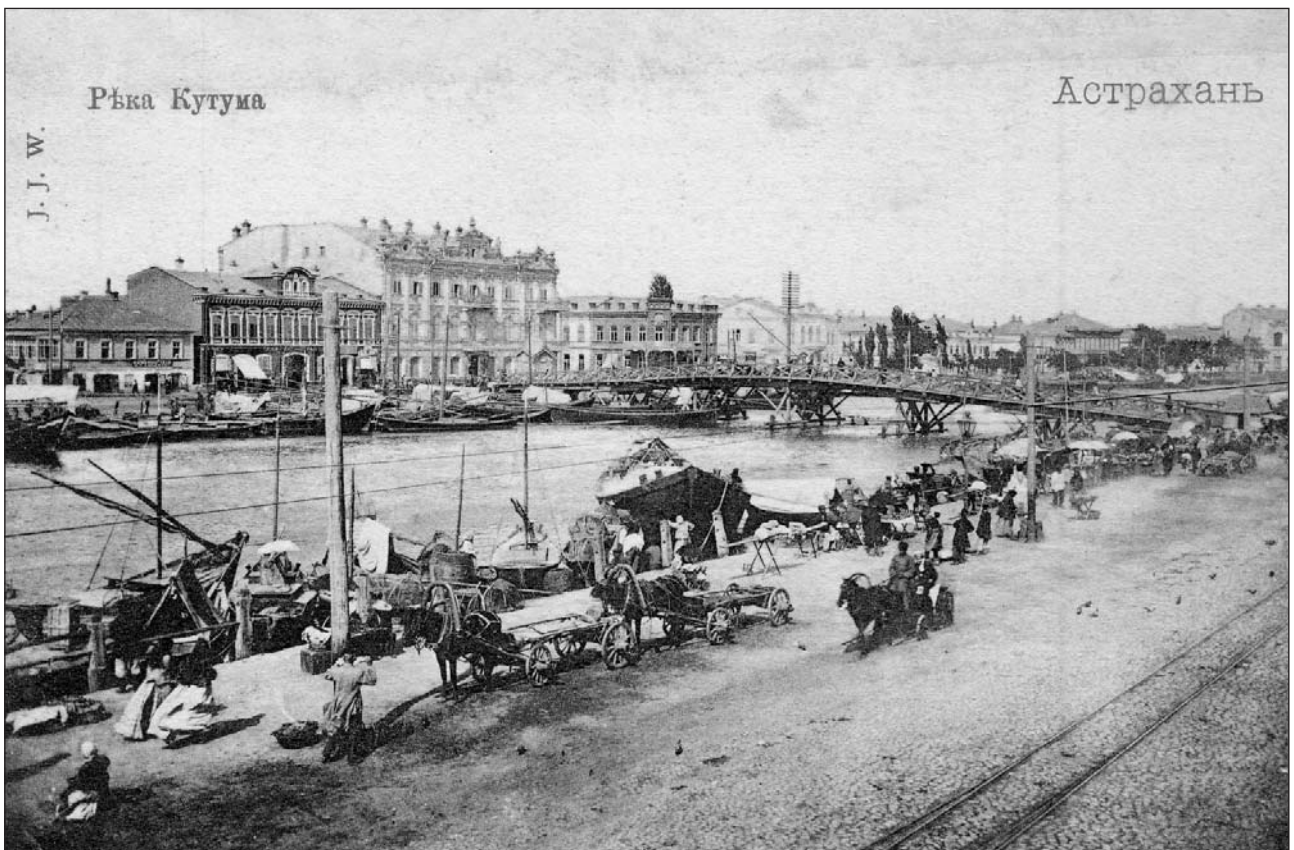
A testvére által küldött képeslap

*Katko 1917/18 am. Magyarországon
 mit kaptam. Am 16. 11. 1917*

Lieber Bräuder Jenő!
 Deine lieben Karte von 7.28 haben vier mit
 große Freude erhalten gestern am 17. Novem-
 ber November das ist die erste Karte was
 hast uns geschrieben, was vier bekommen
 jetzt. Am diese Woche werde ich hier etwas
 Pakette schicken. Ich muss werde ich schreiben
 wenn es stop. Manis vierol gehen mit Erank
 nach Budapest begleiten den Erank und hier
 der Papahat viele schöne gesehen in Budapest
 Erank schreibt uns sehr wenig. Ich schreibe die
 zweimahl in ein Monat. Vier sind auch gefund
 alle und haben vier das ist gefund bist. Die Eltern
 haben die bildmahl kühlen. Ich mit Erank vielmal küsse dich.

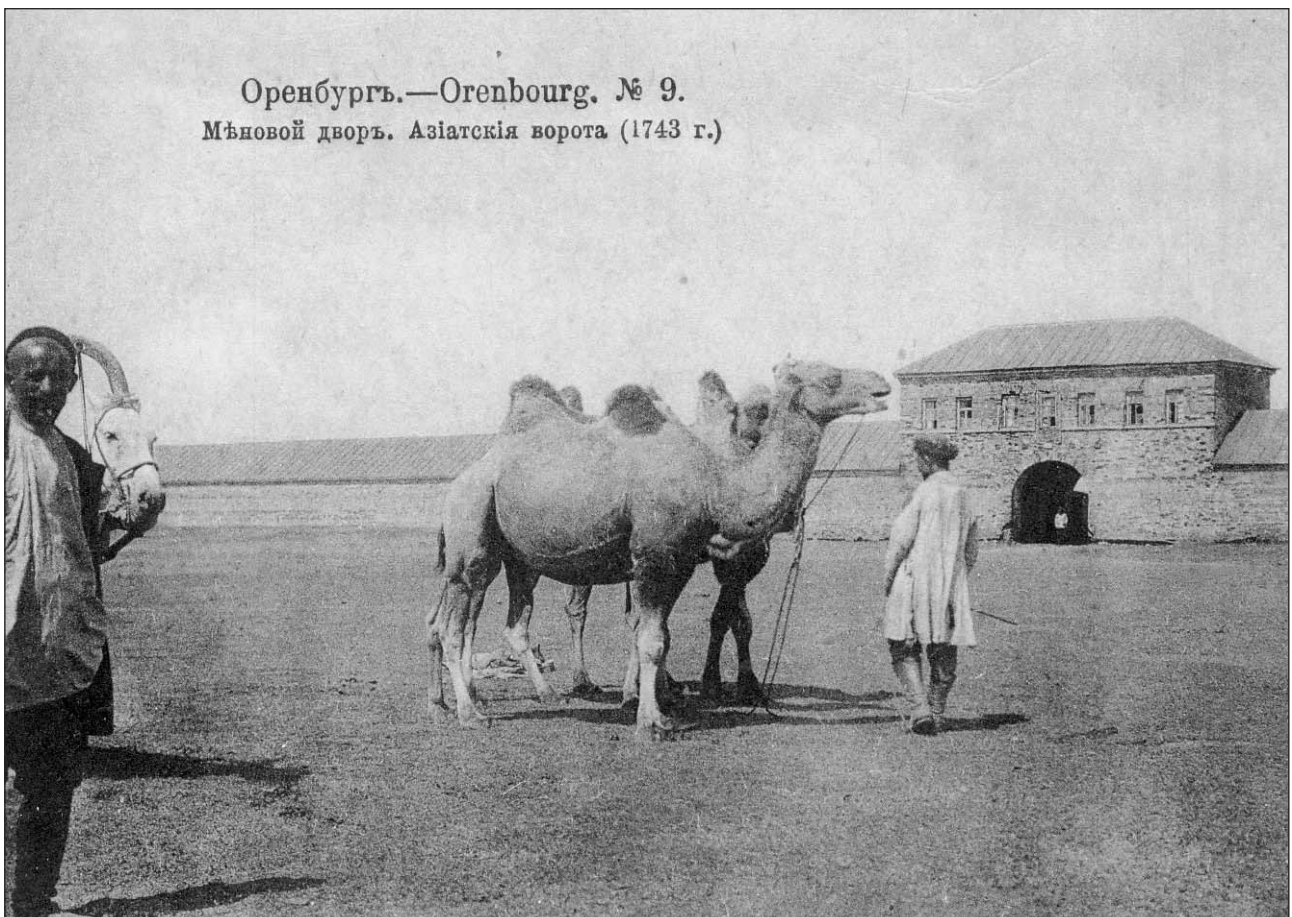
Asztrahán – halászok munkában

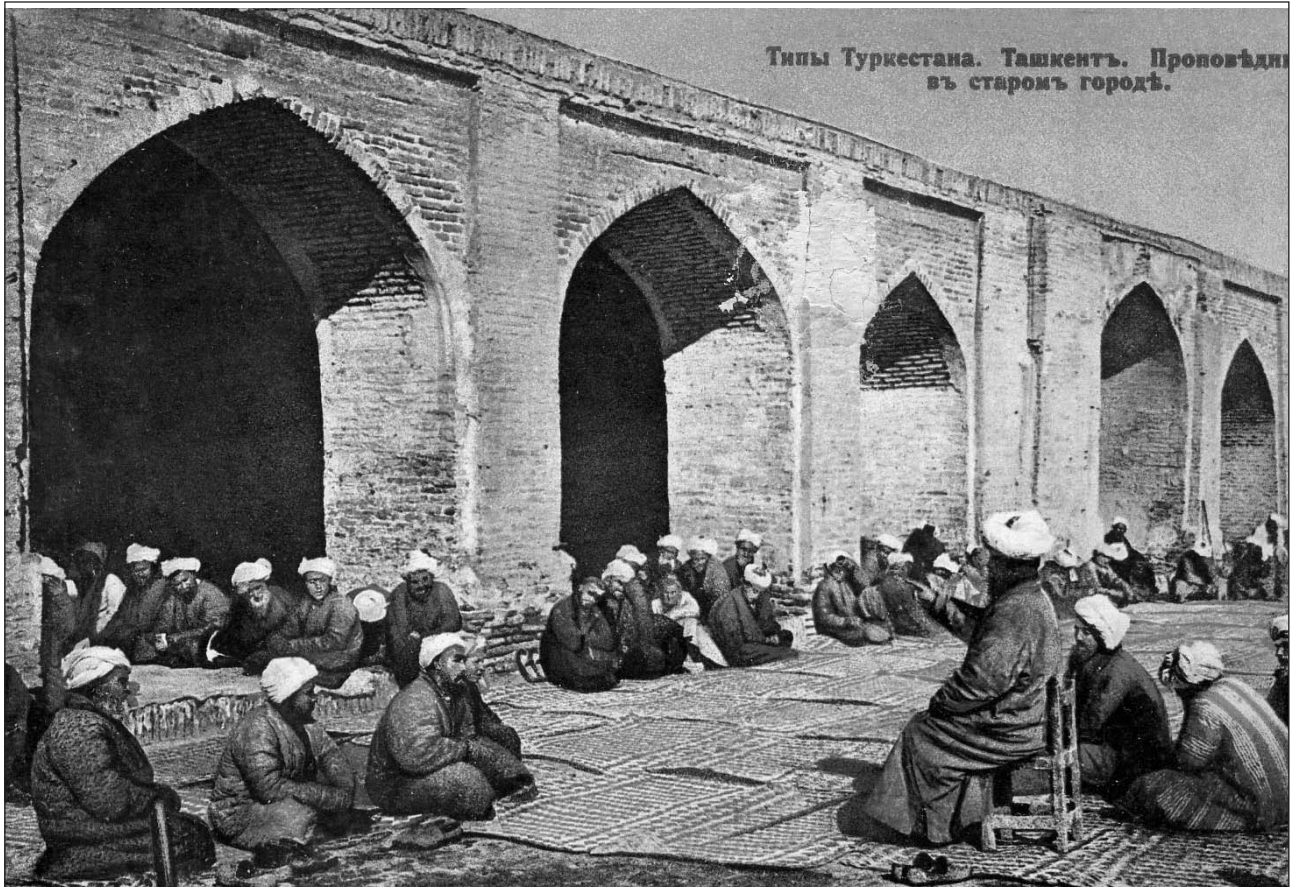
Asztrahán – kereskedelmi kikötő

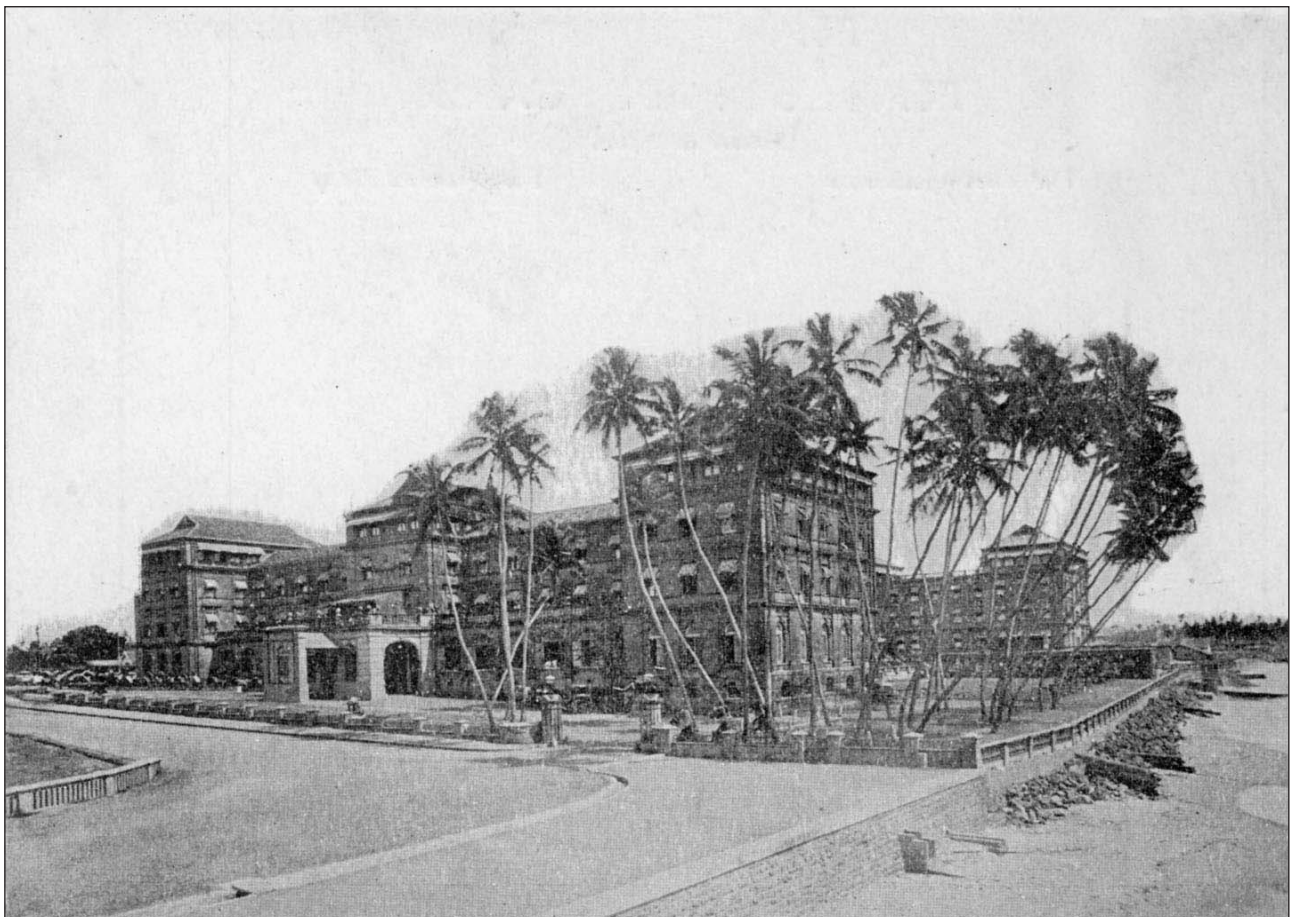
Orenburg - belvárosi részlet.

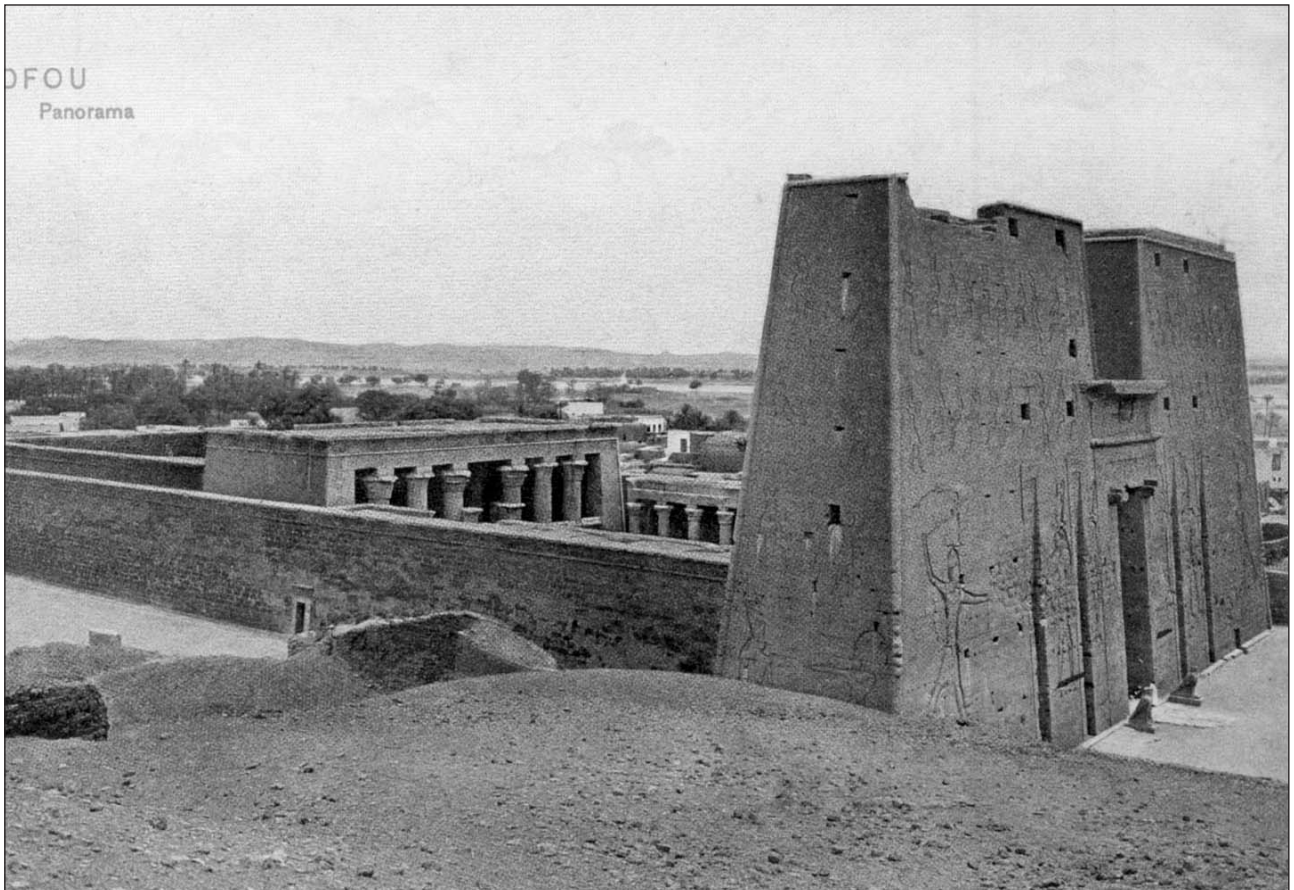
Orenburg - Menovoj dvor, tevékkel

Ислам папок Ташкент белváросában

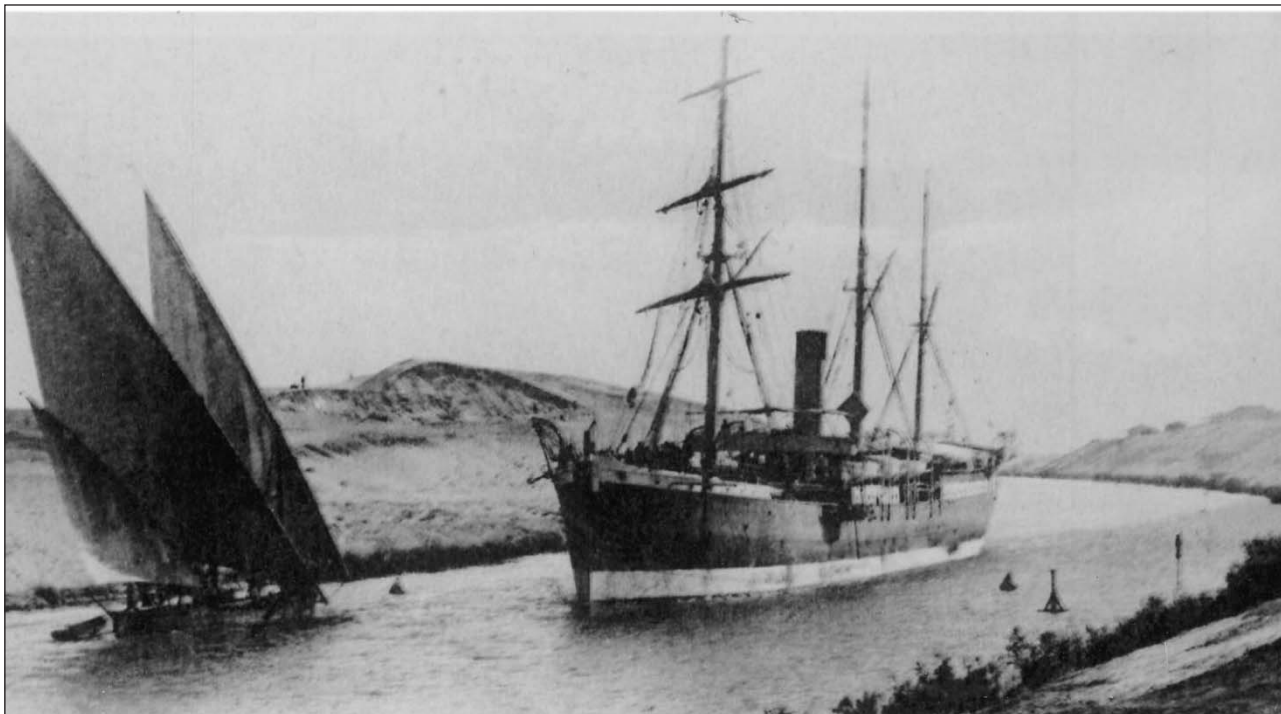
Colombo, Galle Face szálló

Edfou (Egyiptom)

Port Said (Egyiptom)

A szuzei csatorna

Trieszt

Triesztből vasúton, Gráz és Linz érintésével jutottak Bécsbe. Innen azonban nem Budapest felé folytatta útját, hiszen ott még kialakulatlan viszonyok voltak, hanem České Budejovice, Brünn és Ostrava érintésével, Zsolnán, Ruttkán, Zólyomon, Losoncon, Füleken és Feleden át, Rimaszombaton keresztül jutott el Nyústyára, ahonnan

a hegyeken át indult Ratkóra. A hegyen át vezető utat legyengült szervezete nehezen viselte. Egy arra járó falusi asszony segítette a csomagját vinni. Öt év után, 1920. március 28-án érkezett vissza szülővároskájába.

Mindezeket édesapám jegyzetei és elbeszélés alapján röviden foglaltam össze.

Egy tamásfalvi baka a világháborúban*

Nagyapám, a Tamásfalván született és élt **Habán János** (1889–1967) a galíciai fronton harcolt, majd sebesülten orosz fogságba esett. Miután sebesüléséből felépült, a Bajkálon túli területen, alig pár száz kilométerre a mongol és kínai határtól, a Csita közelében lévő Pestyanka hadifogolytáborába került. Innen később a a Donyeck-medencébe vitték, ahol mezőgazdasági munkát végzett, majd pedig bányában dolgozott. Emlékeit lila tintával, egy orosz füzetbe jegyezte fel. A napló végén több magyar népdal, ének, katonadal szövege, valamint bajtársainak a neve, címe is olvasható. A szöveg helyenként olvashatatlan.

A naplóra „**1917 Szilisznyovsky bánya, Oroszország**” van írva, tehát valószínűleg a donyECKI medence szélén, a Harkov határában lévő lágerben írhatta nagyapám, visszaemlékezéséből. Nem tudjuk pontosan, mikor érkezett haza, elmondása szerint 1918 elején, minden bizonnyal a békekötést követő fogolycseré egyezmény értelmében. Mesélte, hogy a lágerben is volt politikai agitáció.

Rövid ideig volt csak itthon. Ritkaság volt, hogy azt, aki a frontszolgálat és hosszú orosz fogság után hazatért, ismét besorozzák. Nagyapámmal ez történt. Több mint három év és öt hónapnyi harc és fogság után ugyanis ismét angyalbőrbe bujtatták, s az olasz frontra vezényelték. Udinebe került, szerencsére, viszonylag nyugodt helyre, egységük bevetésére már nem került sor. Nyár elején jött haza Olaszországból, még olasz rozmaringot s más növényeket

is hozott magával, amelyek évtizedekig megmaradtak Tamásfalván, a kertjükben, illetve udvarukon.

A gömörmihályfalusi **Bodon Lajos** bácsi, aki közel száz évet ért meg, 96 éves korában mesélte nekem, hogy, bizony, egy lágerben, egy barakban volt a nagyapámmal Szibériában. Egymással átellenben volt a priccük. Nagyapám naplójában, a katonák-foglyok jegyzékében is szerepel a neve... Kicsi a világ, mondhatjuk erre.

Érdekességként jegyzem még meg, hogy a Rimaszombat és Csita közti távolság 7 979 km, a Rimaszombat és Udine közti távolság pedig 822 km. Ez összesen, oda s vissza 17 602 km. Ha ehhez hozzászámítjuk még a galíciai fronton fronton gyalogosan s vonaton megtett utat is, közel 18 000 kilométert tett meg nagyapám vonaton, szekéren s gyalog, nem egészen négy év alatt. Ez igazán komoly, nem mindennapi teljesítmény.

A családból mások is voltak a nagy háborúban. Apósa, **Habán András**, s annak testvére, **Habán Pál**, és mások is a családból, rokonságból. Mindenki szerencsésen hazajött, későbbi apósa azonban betegen, s nemsokára meg is halt...

Közreadja: **Vörös Attila**, Habán János anyai ági unokája, **Vörösné Habán Ilona**, János negyedik gyermekének fia.

Kilencedmagával. Habán János a felső sorban balról a negyedik

*A napló szövegét a tartalom megőrzésével, a mai helyesíráshoz igazítva, bekezdésekkel tagolva közöljük. (szerk.)

1914 augusztus elsejétől kezdve minden katonaviselt embernek be kellett vonulnia – a hazáját védeni. Ha vész fenyegeti, fegyvert kell fogni és a hazát kell, a királyt és az egész családot védeni. S így én is elmentem a hazámat védeni és le is írtam a történetemet, ami volt a kezdetektől velem, a végéig.

Augusztus elsején elbúcsúztam az odahazától, édesanyámtól, bátyáimtól, sógoraimtól, sógornőmtől, egybegyűltektől. Minden családtagtól, rokontól, szomszédától, lányoktól és az otthon maradt legényektől, szülőházamtól és a kicsi falumtól. Kikísértek az állomásra, ahová nagyobb tömeggel mentem. Az állomásra kiérve, berobogott a Tiszolc felőli vonat, zsúfosan megrakodva. Én is búcsút vettem a szülőktől, mindnyájuktól, amely nagyobb sírással múlt el, s mivelünk elment a vonat. Néptömeg volt az állomáson, sok ember, hisz meglehet, hogy utoljára látjuk egymást. Nemcsak én mentem, hanem mentek akkor katonának a falu legerősebb emberei is. Sok sírással, jajgatással elrobogott velünk a vonat, messzire. Elérve Feled állomását, ott a többi bajtársakkal egy jó pohárköszöntővel elbúcsúztunk egymástól. Búcsúzás közben odarobogott a miskolc-füleki vonat, amelyekre át kellett ülni, és innen elindultunk Fülek felé. Füleken csak kiszálltunk a vonatból, s a másikba kellett átszállni és ment velünk Losoncra. Aki ott maradt, azoktól el kellett búcsúzni. Mi, hárman maradtunk, **Karhút Pál, Mihály András** és én, Habán János. Elérve Zólyomot, itt is át kellett szállni. Csakhamar felültünk, és négykor reggel, 2-án elértük Besztercebányát.

Itt meg akartunk früstökölni, de minden kocsma már tele volt emberekkel. Karhútnál volt egy kis hazai pálinka, hát azt ittuk meg. Azután elmentünk a kantinba és ott sort ittunk több és több ismerőssel. Majd aztán elmentünk a bemutatkozásra és innen elvezettek egy újonnan épült gimnáziumba. Itt mindjárt felszereltek engem abba a ruhába, amellyel a háborúba mentem – szürkébe. Az összes ruhát kikaptam, csak a bakancsot nem. Elmentem a laktanyába, felkerestem Karhút Palt és több pohár sört ittunk. Másnap őrségbe kellett menni, mégpedig a csizmában – csak délután kaptam ki a bakancsomat. Augusztus 4-én megkezdődött a gyakorlat. Egy nap a lövőtéren harc-szerű kommandírozás és egy menetgyakorlat – így ment augusztus 14-ig. Majd 15-én letettük az esküt a gyakorlótéren, táborig és menetosztagban. Eskü után lementünk a lakhelyünkre. Épp készültségben voltam, ebédért akartam menni, és akkor odarohant egy pokorágyi fiú, örömmel, hogy itt van az édesanyám. Én el is hittem, még nem is.

Mikor kiértem a kaszárnya elébe, csakugyan ott találtam édesanyámat. Most örült meg az én szívem, hogy még egyszer láthatom az édesanyámat, valakit odahazulról. Csak az volt a baj, hogy éppen szolgálatban, készültségben voltam – azért eleget beszélgettünk. Elmentünk Radványba és ottan felkerestük azt, akihez én jártam. Ő nagy örömmel fogadta az édesanyámat. Kimentünk a városba és fel akartunk keresni Karhútékát, de nem találtuk őket. Bemen-

tünk a kaszárnyába, ott meguzsonnáltunk, és visszament édesanyám Radványba. 16-án Radványból hozzám jött édesanyám, együtt megfrüstököltünk. Karhút Pali kiváltotta a cédulát, amellyel elmehettünk a kaszárnyából. Együtt voltunk. Este 5-kor kikísértük az állomásra őket, az édesanyámat, Karhút Pali feleségét, kislányát – nehéz szívvel. Az állomásra érve nagy tömeget találtunk, nagy nehezen bejutottunk, alig lehetett mozdulni. Elérve a vonatot, el kellett édesanyámtól búcsúzni, utoljára, amely keserves sírással, jajgatással, szívszorító fájdalommal történt. A nagy búcsúzkodás után elindult a vonat és az utolsó szavunk az volt: „*Isten velök, mindnyájukkal!*” Mi pedig visszatértünk a városba. Több falubelivel bementünk egy sörccsarnokba, ott búcsút vettünk egymásközt, egymást pohárköszöntve. Én azután elmentem a laktanyába, lefeküdtem – utoljára.

17-én reggel az egész táborig zászlóalj sorakozóra állt a laktanya előtt. A menet kilobogózva, készen. A zászlóaljparancsnok imához vezényelt. Ima után elindultunk az állomásra, a városon keresztül. A városi házakon több helyen zászló volt kitűzve. Éljenzés. „*Győzelem! Jó egészséget mindnyájitoknak!*” – ezt kiáltották. Több helyről virágcsokor hullott ránk, a tömeg zsebkendőikkel integetett. Majd lassan, elérve az állomásra, máris bevagonírozottunk, a helyünket elfoglaltuk. De még kiszállítottak bennünket, mert a beszercei honleányok minden egyes honvédnek egy csomagot adtak. A csomagban egy pakli nyolcas dohány, két szivar, cigarettapapír és egy skatulya gyufa volt. Ezt megköszönve visszamentünk a vonatba. Csakhamar elindult a szerelvény. A tömeg éljenezve, sírva, kendőt lobogtatva, teli szájjal kiáltotta: „*Győzelemmel gyertek vissza, segítsen az Isten!*” Aztán elhagytuk Besztercebányát, folytattuk utunkat. Több falun átmentünk és Zólyomba értünk. Itt valamennyien kiszálltunk, ebédet tartottunk. Kaptunk csigatészta húst és egy pohár sört. Elindulva Zólyomból, több falu állomásán megálltunk és az ott levő szülőktől a fiúk sírás közepette elbúcsúztak. Elérve Losoncot, itt is többen búcsút vettek, majd elindultunk Fülekre, itt megvacsoráztunk. Vacsora után elindultunk, s elértük a szép Gömör vármegyét. Feleden nagy tömeg volt az állomáson, több fiút felkerestek, csak az én nevem nem szólította senki. Pedig milyen jó lett volna, ha valaki eljött volna még egyszer meglátogatni! Virradatra megérkeztünk Miskolcra. Itt is többen kijöttek az állomásra a hozzátartozóikhoz. Miskolcra 18-án értük el Szerencset, itt megfrüstököltünk. Reggeli után elindultunk, Sárospatak, Töketerebes, Nagymihály városokon keresztül Mezőlaborcra. Itt megvolt az ebédünk. Négy órakor délután, elindulva innen a Kárpátokon keresztül, szép Magyarország határán átlépve, folytattuk utunkat Lupkovo, Zajkóc, majd Przemyslbe. 19-én értünk Przemyslbe, kiszálltunk a vonatból és megreggeliztünk. Reggeli után folytattuk utunkat, de már gyalog, a városon keresztül. A városban rossz volt a menetelés, kocsik, katonák tömege, nem tudtunk menni egymástól. Meg unalmas is volt, nem láttunk sem jobbra, sem balra a sok fától, csak imitt-amott láttunk házakat. Ezután menetelve elértünk egy falucskát, Bács-

rót és itt letáboroztunk valamennyien a pajtában. Egy éjszakát töltöttünk itt, ebben a faluban. Reggel, 20-án továbbindultunk. Egy újonnan készült hidász hídon, majd szántóföldeken, réten, mezei földutakon haladtunk keresztül. Itt még megvolt az élelem, nem lehet mondani, hogy rendesen, de volt. A reggeli négy órakor, az ebéd négy órakor, a vacsora néha volt, de néha nem volt főzve. Volt úgy, hogy alighogy kiosztották az eledelt, máris menni kellett, meg sem tudtuk enni, ki kellett önteni és máris tovább kellett menetelni. Az étel jó volt azért, ha nem is volt teljesen megfőzve, mert nagyon el voltunk fáradva. A menetelés nem volt a legjobb, mert hol nagy homokon, hol vízen át kellett menni és a bőrdörm is nehéz volt. Éjjelente több faluban táboroztunk Galíciában. 22-én elértünk egy falucskát, ahol három napig voltunk. 23-án őrségben is voltam. 23-án teljes felszerelésben mentünk a zászlóaljparancsnok és az ezredes elé. Itt kiadták a parancsot, hogy táborhelyéről elmenni senkinek sem szabad. Visszajöttünk a helyünkre, krumplit főztünk és vettem tejet. 25-én nyolc órakor riadóval indultunk el az orosz határra. Itt a határon, de még az innenső oldalon megtartottuk az ebédet, négy órakor. Alkonyodás előtt elindultunk és átmentünk a határon Oroszországba. A határon még egyszer, magyar indulóval búcsúztunk.

Elhagyva Galíciát, késő este érkeztünk az első orosz városba, Tomasovba, itt kezdtük meg a harcot. A városban alig tudtunk menni, mert nagyon sötét volt. A várost elhagyva, jobbra tartottunk, a 16. ezredhez, tábori őrhelyünket elfoglalni. Az ezredesünk elbúcsúzott tőlünk, hogy reggel majd találkozunk. Ez meg is történt. Reggel útrakeltünk, hát egyszer csak az ellenséges járőr lovas ott robogott el előttünk. Mindjárt rajvonalba szaladtunk, de már semmit sem láttunk. Tovább folytattuk utunkat előre. Egyszer csak egy mocsárba értünk. Ki akartunk menni, de csak mindig beljebb mentünk, a víz már térdig ért. Nem láttam jól. Nehezen kiértünk a mocsárból. Láttunk egy erdőt, de már sötétedett. Az erdő szegletében volt egy mélyedés, ott letanyáztunk. Felállítottuk az őrséget, előre, jobbra, balra őrszemeket és összekötő járőröket. Ekkor meg is fáztunk, mert egész éjjel vizesek voltunk. Reggel visszamentünk az országútra és reggeliztünk. Alighogy elkezdtünk enni, máris menni kellett. Az volt a parancs, hogy a 16. honvédezrednek kell támadni, az elsőtűzbe menni. Elindulva az ellenség felé, egy pap búcsúztatott, megszentelt s beszédet tartott. Történeinket elkészítettük az ellenálló oroszokra, majd folytattuk utunkat az ellenség felé, biztosítva.

Csakhamar el is értünk az ellenség golyó-, slapner szórásaiba – a zászlóaljparancsnok hibájából estünk bele a szórássá. A parancsot megszegve vezetett bennünket az ágyúgolyó elibe. Letért balra, egy réten keresztül vezetett, amely nagyon mocsaras volt és alig tudtunk rajta átmenni. Lovaink is át akartak jönni, de bennrekedtek a sárban. A lovakat az embereknek kellett kihúzni a sárból. Más útra mentünk át, azzal a szándékkal, hogy másfelől fogunk támadni, de visszamentünk végül is a városba. Odaérve megebédeltünk. Elindultunk újból az ellenség felé, megint

csak arra mentünk, ahol már éjjel és reggel haladtunk. Az erdőtől balra egész éjjel fedezéket kellett ásni, nekünk is és a tüzekek számára is. 27-én reggel, amikor már kivirradt, tüzeink egymásnak küldözték a jelentést. Csakhamar kiderült, hogy az oroszok megszűntek tüzelni, kivonták őket az állásaikból. Itt 10 órakor megkezdtük az előrenyomulást, erdőn, sáron, vízen, hegyen, völgyön keresztül, egész nap. Ebéd sem volt. Este bementünk egy erdőbe, hogy kipihenjük magunkat. Parancsot kaptunk, hogy megehetjük a konzervet. Evés után elaludtunk. Csakhamar szóltak a fegyverek. Senki semmilyen parancsot nem kapott. Alighogy meg tudták állítani a tüzelést, a nagy ropogást. Én is a fegyverhez kaptam, de mivel semmit sem láttam, nem lőttem. A lövés úgy keletkezett, hogy volt ott egy másik zászlóalj is. Ezek közül volt állítva az őrszem, s ő látott egy bokrot mozogni. Rászólt háromszor, de az nem válaszolt, ezért rálőtt. Erre a lövésre tüzeltek a többiek, így keletkezett a lövöldözés, tüzelés. Hála Istennek, nem sebesült meg senki, ha csak a bokor nem... Ezután a nagy ropogás után el kellett menni innen mindegyik századnak, külön-külön. Akkor egy bicskám is elveszett, pedig jó lett volna az még répát tisztítani vele. Minden nap támadtunk. Több helyen ástunk fedezéket. Mikor harcra készültünk, nem volt élelem, idáig mindig éhezünk és szomjaztunk. Néha kaptunk sárgarépát, káposztatorzsát.

Augusztus 29-én elhalálozott az ezredesünk, srapel golyó érte.

Közben egy tanyán mentünk keresztül. Felfedeztem, hogy épp forr a krumpli, abból hármat útközben meget-

Habán András és Habán Pál honvédek. Tamásfala, 1914. Az alacsonyabb, András anyai nagyanyám, Habán Mária apja, vagyis dédnagyapám, Habán János nagyapám apósa. (A Habán gyakori név Tamásfalában, nagyanyám leánykori neve is Habán volt, s férje is Habán volt. – Vörös Attila megjegyzése)

Valahol Galíciában...

tünk. Aztán 29-én mi is kaptunk egy kis levest és kenyeret. Utoljára 26-án ettünk egy kis levest, s idáig, 29-éig semmit sem kaptunk enni, csak amit találtunk, sárgarépát, káposztatorzsát. Most, 29-én is, alig hogy megettem az ételt, máris őrségbe kellett állnom.

30-án fedezéket ástunk éjjel. El kellett még menni megvizsgálni a terepet. Megrakodva – körtével, s almával – tértünk vissza. Felfedező utunkon ellenséget nem láttunk. Az almából, körtéből néhányat kiválogattam és megkínáltam a századost, szívesen meg is ette és megköszönte. A fedezéssel mikor elkészültünk, ismét ott kellett hagyni, pedig olyan fedezéket csináltunk, hogy még deszkát is raktunk rá. Szeptember elsején délután kellett elmenni, persze, ismét, ennivalót nem kaptunk. Ahová másodikán mentünk, ott ismét csak egy éjjelt töltöttünk.

2-án tovább kellett menni, de olyan ágyúgolyó szórássá estünk, hogy nem tudtunk megmozdulni, mert hol élénkbe, hol a hátunk mögé csapódott a lövedék. Azt gondoltam, hogy a fejemet mindjárt szétveti az ágyúgolyó. Nem lehetett mozdulni sem, mert ha csak egy ember is megmozdult, mindjárt lőttek. Ott kellett maradni két óráig délután, míg a tüzérség kiverte őket az állásukból. Mikor szétnéztünk, láttuk körülöttünk, hogy városok, falvak, kazlak égnek éjjel-nappal. Mi is támadtunk, közben halljuk, hogy a kürt szólít, sorakozót fújt, mert vége volt a harcnak. Este levest adtak vacsorára.

Másnap cibak (= katonakenyér. A német „zweibeck”, azaz kétszersült szóból.), konzerv és dohány osztás volt, még egy lapot is megírtam haza.

4-én elindultunk vissza, Galíciába, Lemberg felé. Még itt, Oroszországban, elérve egy zabkazalt, hozzáláttunk a letáborozáshoz, éjjeli pihenésre. Ebéd és vacsora még volt.

5-én tovább folytattuk utunkat, átléptük ismét a határt. Esett az eső, mikor beértünk egy faluba, ahol megálltunk, még krumplit is főztem magamnak.

6-án ismét tovább folytattuk utunkat. A mi századunk egy tanyán volt elszállásolva. Hideg szél fújt, nekem pedig ki kellett menni őrségbe. Itt, a tanyán főztünk, a faluból

pedig hoztunk kenyeret. Egy barnakenyér egy korona, a spiritusz ismét csak egy korona volt egy kulaccsal.

Szeptember 7-én már lehetett hallani az ágyúlövéseket. Átmentünk egy nagy hegyen, amelyet erdő borított. Sík helyre értünk, ott letáboroztunk. Egy kis szénát hoztunk magunk alá, jót aludva rajta, ám éhesen.

Reggel, 8-án, mikor felébredtünk, sok muszkát láttunk, mint foglyokat. Az volt a reggelink, hogy őket láttuk. Ekkor ismét felvonultunk egy erdőszegélyhez, itt földzékét ásattak velünk. Ásás után volt még egy konzervem, azt egyedül megettem – 6-án este ettem utoljára, s most ezt a konzervet. Itt délután 2-kor kezdtük a támadást, hol előre, hol hátra. Így ment vagy kétszer, nem tudtunk hova menni, mert nem volt velünk nagyobb tiszt, csak a szakaszparancsnok. Aztán elfoglaltuk az állásunkat, ahol több lövést tettem. Lövés közben egy robbanólövedék érte a hátbőröndömet. A fiúk szoltak, hogy ég a hátam. Hirtelen levettem a bőröndömet, megdörzsöltem a földön, újra felvettem és kezdtem lőni. Ismételten, többször lőttem egymás után. Csakhamar egy slapner robbant a hátam mögött, egy nehéz slapner-szilánk és sok kicsi úgy rám vágódott, hogy azt gondoltam, hogy a hátam törte el. A jobb combomon keresztül is megsebesített. A jobb vállamat golyó érte és még a tenyerem a bal kezemen is megsebesült. Elöntött a vér, folyt mindenünnen. Kénytelen voltam az állásomat otthagyni. Behúzódtam egy mélyedésbe, itt a bajtársaim bekötötték a sebeimet és otthagytak engem. Ez még mind nem volt elég, egy bűdös muszka kétszer a mellemben szúrta, úgy, hogy a szúrás után nem tudtam magamról semmit. Én nem tudtam elmenni a többivel, mert tehetetlen voltam a sebesülésem után. Négy óra hosszat lehettem eszmélet nélkül, ájultan. Úgy éreztem, hogy éjjel járt ott valaki, bekötözött, betakart, levelet hagyott. Két napig voltam itt étlen-szomjan, de a legrosszabb a fájdalom volt, már azt hittem, itt kell elpusztulnom. Nem bírtam felkelni, nem mehettem sehová.

10-én este 8-órakor négykézláb kimentem a mélyedésből, fel akartam állni, de csak elesésre sikeredett.

A muszka szúrása nem ejtett nagy sebet, de az ütéstől nem tudtam menni. Mikor kimásztam a völgyből, ott feküdt egy szakasz katona. Azt hittem, a mi 16. ezredünk, de a 2. zászlóalj volt. Ezt utólag tudtam meg. Az őrség kérdezte, ki vagyok. Én jelentettem, hogy honvéd, de nem bírtam jól még beszélni sem. Vízért kértem. Azt adott egy fél kulaccsal az egyik katona. A parancsnokunk adott mellém még egy embert, aki elvezetett engem az orvoshoz. Az adott helyen már az orvos nem volt ott, mert oda is hullott a golyó. Mit volt tenni, ott maradtam reggelig. Többen is voltunk ott ilyen szerencsétlenek, mint én. Mindig jobban és jobban hullott a golyó, slapner és gránát. A kis házikó meg volt telve sebesültekkel. Itt éjjel volt a legrosszabb.

11-én reggel kénytelenek voltunk elindulni, ki hogyan tudott. Én is útra keltem. Nem volt a legkellemesebb, de mindegy volt, mert így is, úgy is a halálban voltunk. Aztán akadtak szanitécek, akik segítettek, nem messze, egy erdőbe, jobb helyre szállítottak. Itt a sebesülteket orvosok kötözték. Engem is bekötöztek és azt mondták, hogy fekdjek le, majd este kocsi jön értünk. Este el is jött a sebesülteket szállító kocsi, felraktak bennünket és elvittek egy faluba. Itt leraktak bennünket, de láttuk, nem szívesen fogadnak bennünket. Csak egy káplár volt ott a parancsnok, azt mondta, fekdjünk oda, ahova tudunk. Ő semmi parancsot nem kapott felőlünk való intézkedésre, s nem tud hova tenni minket. Én odafeküdtem, ahová tudtam, az eresz alá, egy kis szalmára, de nem a legjobb alvásom volt ottan. Fájt a sebem és nagy szúrásom volt a bal oldalamban.

12-én reggel ismét bekötöztek és a nevünket itt felírták, és egy kis csajka vizet adtak. Ezután azt mondták, aki tud menni, az induljon el egy közeli városba – igaz, azt is megmondták, hogy 28 kilométerre van innét. Ennek ellenére én is csak hozzá fogtam a menéshez, amely nem tartott soká. Csak muszáj volt visszamennem az orvosokhoz. Ismét átkötötték a sebeimet és azt mondták, hogy fekdjünk az árnyékba nyugodtan, mert este eljönnek a kocsik s felraknak bennünket és elvisznek Magyarországra. Este hat órákor még levest is adtak, amely só nélkül volt főzve. 9 órákor már senkit sem láttunk, elmentek a szanitécek és az orvosok is, csak mi, sebesültek maradtunk ott magunkban.

13-án reggel már ott termettek a muszkák. Ők nem bántottak minket, hanem enni adtak. A mi fegyvereinket feltüzelték, a töltényeket pedig elásták. Nekünk egy jó asszony főzött krumplit, tejet, húst pénzért, néha az oroszokból adott. Itt voltunk 14-én és 15-én. Ezután felraktak egy ökrösszekérre. Mielőtt elindultunk, még a halottakat eltemették. Útközben 2 órákor az oroszok adtak cibakot, almát, dohányt, cigarettát és szivart is. A kocsi engem nagyon összerázott, a sebeim, mellem nagyon fájt, a fájdalomtól nem tudtam mit csinálni. Talán nem is fájt volna annyira, ha ellenkező irányba vittek volna, azaz hazafelé... De nem az történt, mert Oroszországba vittek bennünket, sajnos.

16-án elértünk egy leégett állomást. Itt a lovaskocsikról leszálltunk és felültünk a vonatra. Ez Lemberg felé vitt minket. Útközben egy helyen kaptunk egy kis rizksását.

Lembergbe érve fehér kenyeret és csáját adtak. Itt már muszkák voltak, javították az állomást. Egész éjszaka itt voltunk a vagonban.

Reggel 3 órákor elindult a vonat Oroszország felé. Mire kivirradt, elértünk egy kisebb állomást. Itt szintén adtak egy kis kenyeret és főtt tojást héjában. Elérve egy kisebb várost, vásároltunk konzervet, kenyeret és kolbászt. Elérve az orosz határt, étellel fogadtak bennünket, káposztával és kásával, aminek megörültem nagyon. A határon át kellett szállni az orosz vonatra. Idáig egyszer kötözték át a sebeimet.

Reggel, 18-án átléptük az orosz határt, és fel is ültettek mindjárt az orosz vonatra, de csak két órákor indultunk el Oroszországba. Este a vonaton adtak levest, teát.

Reggel, elérve Merenkába, kiszálltunk a vonatból és elvittek egy kórházba. Mikor elfoglaltuk az ágyat, mindjárt adtak kenyeret, három kocka cukrot és csája vizet. Reggelizés után kezdődött a kötözés. Itt egy nő kötözte a sebeimet. Láttam, hogy az ingem, gatyám nagyon véres, úgy nézett ki, mint a mészáros ruhája. Erre a nő megsajnálta. Mikor végzett a kötözéssel, hozott tiszta inget és gatyát. Itt négy napig voltunk.

Huszonkettedikén felültünk a vonatra és két órákor elindultunk. A vonaton volt a vacsora, szintén leves és csája.

Kijvet 23-án, déli 12 órákor értük el. Itt az ebéd a vonaton volt. Délután két órákor kiszálltunk a vonatból. Az állomáson maradtunk. Vacsora: szalonna, csája, fehér kenyér. Még mindig szúrásom volt a baloldalamban és a sebeim is fájtak. Fel-felültem éjjel, nem tudtam aludni. Akkor egy orvos bejött hozzám, mert meglátta, hogy nem alszom. Eljött hozzám és megkérdezte, miért nem alszom, fáj-e valamim? Megvizsgált, magával vitt a kötözőhelyre, újra bekötöztek és én visszamentem a helyemre. Itt voltunk még másnapig.

24-én este felültünk a vonatra és elindultunk Moszkva felé.

Másnap, 25-én ebédünk is volt egy helyen, itt beváltottam a pénzemből is. Mikor elfogtak a határon, még volt 20 forintom.

Tovább utaztunk. 27-én, elérve Moszkvába, reggel kiszálltunk a vonatból, és villamosra ültünk, az elvitt a városon keresztül egy háromemeletes épülethez. Itt a földszinten megvolt az ebédünk. Ebéd után megvizsgált az orvos. A nehezebb betegeket felvitték a harmadik emeletre. Engem is odavittek. Az ágyunkat elfoglaltuk, és hamarosan vizsgálat alá kerültünk. A vizsgálat lázméréssel kezdődött. Mikor a lázmérőt elkérte, kérdezte, hogy mi bajom van. Én megmondtam, hogy mim fáj, hogy megszúrt egy muszka és azért lélegzem nehezen. Azt mondta, hogy lázam van, 39,9 fok és mindjárt elhívta az orvost. Ő megvizsgált, szintén kikérdezett engem. Rendesen nem tudtam velük beszélni, nehezen beszéltem az orosz nyelvet. Egy századbeli honvéd tudott németül, csak így tudtunk értekezni. Itt aztán az orvos rendelt porokat, amit egy lánynak kellett beadnia. Ő hűségesen ápolt és rendesen, minden nap bekötözött. Az orvos többször megvizsgált és behívatta

a főorvost is, de nagyobb bajt nem talált. Egyszer az orvoson láttam, hogy nem hisz maga magának sem, sem a főorvosnak. Egy délután eljött hozzám és kért, engedjem meg, hogy vért vegyen akaromból, hogy kivizsgálhassa, nem keletkezik-e valami nagyobb betegségem. Ez meg is volt, kiszívott egy és fél ceruza nagyságú üvegbe vért, de így sem vett észre semmit. Itt az étkezés: ebédre egy kis tiszta leves, tej, tejeskása, vacsora szintén tej, früstök csája, három darab kockacukor és naponta egy font fehér kenyér és két font barnakenyér. Egyszer megjártam az ápolónőmmel. Nekem mindig feküdni kellett, de egyszer, mikor az ágy szélén ültem, jött az ápolónő. Hirtelen le akartam feküdni, de már ő akkor odaért és én a lábammal, lefekvés közben felemeltem a szoknyáját. Ő nem szólt semmit, maga visszahajtotta a szoknyát és tovább is rendszeresen ápol engem. Nem is gondoltam volna, hogy Oroszországban majd így bánnak velem betegségem alatt.

Itt október 13-áig voltam, akkor felültettek ismét a villamosra egy osztrák századossal, ő is sebesült volt. A kocsiban adott cigarettát. Az állomásra kiérve csáját és buktit adtak, aztán felültettek a vonatra és este elindultunk. 1914. október 14-én reggel értük el Tulát. Itt kiszálltunk. Sokáig kellett az állomáson állni, míg megolvastak bennünket. Ezután gyalog elindultunk a városon keresztül a kórházba. Nagyon elfáradtam, míg elértünk a kórházba, pedig itt is akadt volna kocsis, ami engem elvisz, de nem intézkedtek. Ebben a kórházban is az emeleten voltunk. Kaptam inget, gatyát, zoknit és egy pár papucsot. Kaptam ágyat, amit mindjárt elfoglaltam. Már ott volt a törülköző is. Az én ruhámat felvitték a padlásra. Jól ment itt minden, két hétig mérték a lázam, de már nem volt olyan magas, mint azelőtt. Rendszeresen kötözték a sebem. Az ebédem itt is tiszta leves, kicsike hús, tejeskása. Vacsorára tej, reggelire egy font fehér kenyér, két font barna, délután négy órakeresztől csája. Itt három hétig voltunk.

A három hét elteltével, október 31-én innét elmentünk ki az állomásra, gyalog, így megint elfáradtam nagyon. Ahogy kiértünk, mindjárt a vonatra ültünk. Megkérdeztük, hova megyünk? Azt felelték, két nap utazunk, azután kiszállunk. A két nap elteltével azt mondták, még 4 napig megyünk, aztán azt, hogy 5, 6, 7 napig, s így tovább... A hosszú úton, idáig érve, útközben megálltunk egyszer naponta, hogy enni kapjunk. Volt úgy is, hogy pénzt adtak, 25 kopejkát egy napra, koszt helyett. Volt idő ismeretséget szerezni. Útközben, egy városnál kiválogatták a magyarokat, azaz minket, és Szibériába irányítottak. Az út nagyon hosszú volt, alig vártuk, hogy kiszálljunk már a vonatból. Huszonegy nap után elértük Szibériát, Csita városát. Csitától még hét kilométert mentünk, Pestyankába, mert itt volt a tábor. November 21-én szálltunk ki a vonatból, piszkosan, sebbüzösen és megrakva – még kimondani, leírni sem merem – tetűvel.

Itt egy hideg barakkba hajtottak be minket, ahol igen átfáztam. A barakkot ugyan fűtötték, de nem melegedett át rendszeren. Még itt is jártam kötözésre. Menázsink: ebédre húsleves marhahúsból, kevés krumpli, vagy hajdinakása. Estére ismét leves, félfont hússal. Reggelire 3 darab cukor,

csája és még két font kenyér. Ez volt egy napra kiadva. Itt is kellett ám dolgozni! Fát hordani a konyha részére, úgy a miénkre, mint az oroszokéra. Volt három kút, a vizet pumpával és kerékkel lehetett húzni. A vizet tárolni is kellett. Volt még egy fürdőhelyiség, ahol fürödtünk és mostunk magunkra, ide szintén pumpálva kellett vizet juttatni.

Megérkezésünkkel ezeket kellett dolgozni, elvégezni: nyáron négy barak alá falazatot csináltunk, itt a fundamentumot mi ástuk. Minden második nap kellett az embernek földet talicskázni, téglát, követ hordani. Ez a munka november derekáig tartott. Napjában háromszáz ember ment dolgozni a bányába. Volt fizetés, ámbar csak annyi, amit élelemre költöttünk. A konyha részére szintén dolgoztunk, a vagonokból lisztet hordtunk, hús ember minden nap a konyhán segített. Levelet először 1915. december 5-én kaptam. Fizetést minden hónapban kaptunk.

1916-ban, mikor a fronton a mieink előrenyomultak, mindig lehúztak a fizetésünkből, vagyis kevesebbet kaptunk. Ez így volt minden város elfoglalásánál is. Varsó elfoglalásánál – oroszok szerinti elesténél – három hónapig nem kaptunk cukrot, azt mondták, elvitte a német. Mikor a mieink Lemberget visszavették, eltűnt az esti hús. Ellenben, amikor a muszka Premyslt bevette – feladtuk –, hát azt a napot megünnepelték! Nekünk is bővebben adtak mindent. Vacsorára disznóhúst főztek, szalonnától. Nagyon örültek, mondták, már csak Krakót kell visszavenniük és minden jó lesz, de bizony még nem ment minden simán. [...]

1916-ban a vöröskereszttől kaptunk pokrócot, felsőruhát, alsóruhát, posztócsizmát talppal. Itt igen nagy hidegek járnak, 40–45 fok mínusz. Jártam istentiszteletre, hetenkint ötször. Több iskolázás is volt, én is jártam számtanra. Akinek több pénze volt, mint nekem, azok nyitottak kávéházat, kifőzdét, cukrászdát. Lehetett bicskával faragványokat csinálni, kenyér-gyurmát készíteni, kosárfonást végezni. Én kosárkötést végeztem. Itt a kantinban volt egy öreg muszka, aki jó volt a magyar foglyokhoz, neki nem kellett sok pénzt fizetni. Blokkot kellett vásárolni és választani lehetett, aki 20–25 kopejkát fizetett, a blokkot is elhozhatta. Én is választottam, elhoztam egy beretvát, igaz, nem volt soká nálam, mert ellopták tőlem. Azt hiszem, a legjobb bajtársam lopta el, akivel a legjobb ismeretségekbe voltam.

Sokszor el voltunk keseredve, csak az előrenyomulások vígasztaltak minket. A békét nehezen vártuk, de csak nem tudtuk kivárni. Akinek pénze volt, annak a barakkból ki sem kellett mennie. Lehetett kapni jó cukorkát, kávét, teát, szalonnát, sajtot, kolbászt, hurkát, turós-mákos kalácsot, finom süteményeket és fánkot. A fánkból öt kopejkáért három darabot lehetett venni. Árultak még cernát, levelezőlapot is. Alig hogy az egyik kilépett a portékával, rögtön ott volt a következő kettő-három. Az üzlet mindig ki volt világítva, reggel 5-től este 10-ig, csak akkor zártak. A sajnálatos az volt, hogy sokan voltunk. Három itteni és egy Csita városbeli táborban, tehát négy táborban 30 000-en voltunk elhelyezve. Így a négyszemélyes helyen hatan,

tízen, sőt huszan is voltak beszállásolva. A sok ember közt nem akadt, akit otthonról ismertem volna, csak egy **Czénik Jani** nevezetű, aki a villanyszerelőknél dolgozott Rimaszombatban. Ő 1915. október 24-én keresett engem fel. Volt még itt szerinte két rimaszombati csizmadia is, de a nevüket nem tudta. Ezen a helyen 1915. októberétől 1916. április 10-éig voltunk.

Ekkor felültünk a vonatra és elindultunk. [A továbbiakban a szöveg nehezen olvasható. Annyi kikövetkeztethető, hogy Csita, Irkutzk, Omszk és Petropavloszk érintésével jutottak el az Ural hegységig, majd 24-én Ufába értek.] Itt vízáradás volt, falvak, városok el voltak öntve. Gőzhajók hordták a népet. Több helyen részeges parasztokat láttunk. [Április 28-án érték el a Volga folyót, majd másnap Penza városát.] Itt két napig voltunk. Itt megszámláltak minket és átadtak egy más tisztnek. 30-án este elindultunk Penzából, s 1916. május 1-jén, ötödik városként értünk Harkovba, de csak Bohorkovában szálltunk ki. Innét egy tanyára mentünk, s itt szétoztottak bennünket.

Minket, 20 embert Ruszna faluba tettek.

[...]

Itt még két napig tisztálkodtunk, csak a hetedik napon mentünk munkába. Először vessőt hántottunk. Azután a mezőn szántottunk, hol ökörrrel, hol lóval, vagy fuvaroztunk. A munkáért zsoldot kaptunk. Két hétig külön kasszánk volt, de aztán elvették tőlünk és a közösbe adták, ott étkeztünk. Reggel cukrot kaptunk, este tökkáposztát, köleskását. Mikor a konyhánkat elvették, másnap nem mentünk munkába, mert nem tudtuk azt enni, amit az oroszok főztek. Odahaza azt az állat sem eszi meg. Elhívták a csendőrt, minket megpiszkált és még meg is vert. Muszáj volt dolgozni mennünk. Lósósokát főztek, meg cukorrépalevest. Adtak 13 kopejkát, így reggel-este tejet vettünk, az már jó volt, de egész nap semmi. Így kellett kaszálni, szántani, zsákolni, egyéb gazdasági munkát végezni – még vasárnap is. Nem tudtunk pihenni, mindig hajtottak. Még mosni is magunknak kellett. Egy havi fizetésünk 3 rubel 40–60 kopejka volt. Nyáron aratásban, cséplésben a gépnél 50 kopejka. Vasárnapi munka 1 rubel. 60 kévét összecsomóztunk. Ruhát az úr adott, 2 inget, egy gatyát, egy nadrágot, egy meleg kabátot. Szántásban az ökrök húznak, nem lovak, ezek olyanok, csak szalmát adnak nekik enni. A búzát cséplésnél [...] Hordanak itt is kazlat a búzából, de gyengén állnak hozzá, ők ehhez nagyon buták. Kocsikra raknak 20–40 kévét s szállítják [...] Leginkább cukorrépa van, ezt borzasztóan termelik, kapálás, kiszedés [...]

7 hónap leteltével tizenketten elmentünk egy helyre, bányába [...] Hadházi, Habán, Dóczi, Marosi, Fülöp, Gödri, Pakulár, Baksa, Ferenczi, Szuli és Dubé. 12-en. November 20-án elutaztunk és december végén elmentünk vonaton [...] Szilisznyovsky bányában kiszálltunk. [...] Hatan mentünk egy helyre: Marosi, Gödri, Dóczi, Habán, Fülöp, Benkő. Első napon rosszul voltam, nem tudtunk haladni, mert egy kicsit félénkek voltunk, nem tudtunk alá bújni, 80 cm magas volt a hely. Első napon 6 ember 6 vagonnal, második nap 2 vagonnal, harmadik nap három vagonnal

hoztak. Egy héten nappal voltunk, egy héten éjjel. Később csak négy ember maradt: Dóczi, Habán, Marosi és Benkő. Minden napon kiraktunk 12 vagonnal. 1916 decemberében igen megijesztett a bánya, mert ahol voltunk, kezdett minden ropogni a fejünk felett. Ki akartunk szaladni.

Felolvasta az ember, hogy ki kap egy kis szalonnát, kenyeret [...] Három font kenyér hetenként [...] Május elsején, 1917-ben volt olyan nagy szárazság [...]

Május elsejét együtt ünnepeltük, sokan voltunk. [...] Szép tömeg volt, miránk is jók voltak a tiszték. 1917 decemberében megkezdődött az az időszak, hogy nyolc óra hosszat dolgoztunk. Szénvágás csak 6-tól 2-ig, s 2-től 10-ig.

1918. február 3-án fogamat húzattam. Három töve volt, egy lány húzta ki.

*

Bajtársak, honvédek, magyar foglyok nevei nagyapám naplójában:

1. **Hatházi Miklós** – Orbaitelek, Háromszék megye
2. **Lupán András** – Kézdimadaras, Háromszék megye
3. **Dóczi István** – Miklóirtás, Magyargyepes, Bihar megye
4. **Fodor Ferencz** – Székelyudvarhely, Bögöz, Budapest, Rózsa u. 71. sz, 6. k.
5. **Barabás András** – Iriny u.p. Dengeleg, Szatmár megye
6. **Gyetkó János** – Mezőperem, Szatmár megye
7. **Tóth István** – Korpács, Somogy megye
8. **Marosi Péter** – Barczaujfalu, Brassó megye
9. **Pál György** – Barczaujfalu, Brassó megye
10. **Fülöp János** – Kovásznatakarék, Háromszék megye
11. **Klagyivik Mihály** – Csáb, Hont megye
12. **Király Domokos** – Kézdimárkosfalva, Háromszék megye
13. **Pakulár János** – Bölön, Háromszék megye
14. **Baksa Dénes** – Bölön, Háromszék megye
15. **Gödri I. György** – Bodola, Háromszék megye
16. **Barta Mihály** – Tátrang, Brassó megye
17. **Baga József** – Dak, Nagyküküllő megye
18. **Török Lajos** – Olthéviz, Nagyküküllő megye
19. **Klein János** – Harta, Pest megye
20. **Budai János** – Jásznagykürt, Jászárokszállás
21. **Szücs János** – Kunszentmiklós, Pest megye
22. **Fejes László** – Kiskömöri, Gömör megye
23. **Palocsányi János** – Felsővály, Gömör megye
24. **Szarasz Antal** – Galgahévíz, Pest megye
25. **Ködöböcz József** – Beregsom, Bereg megye
26. **Pacskány György** – Beregfogaras, Bereg megye
27. **Szvekan János** – Szabatka, Bács-Bodrog megye
28. **Polacsek József** – Kolozsvár, Kolozs megye
29. **Ludányi István** – Csanádpalota, Csanád megye
30. **Pajta Ferencz** – Patákos, Bereg megye
31. **Szabó Ferencz** – Doboz, Békés megye
32. **László Ferencz** – Nagykőrös, Pest megye
33. **Bodon Lajos** – Mihályfala, Gömör megye
34. **Czókoly Lajos** – Jéne, Gömör megye
35. **Benkő József** – Pusztavacs, Pest megye
36. **Kelemen István** – Csongrád, Csongrád megye

Csáky Károly

A házasnényei (lukanényei) plébánia anyakönyvei s azok bejegyzései

A Hont megyei Nénye plébániáján aránylag korán kezdtek az anyakönyvezést. 1699-ben **Foglár György**, az akkor idekerült pap saját költségén szerezte be az anyakönyvet. A plébános az alábbiakat írta a fontos nényei dokumentum nyitólapjára:

„Mint hogy az igazhíű anyaszentegyház a tridenti zsinaton azon kötelező érvényű határozatot hozta, hogy tudniillik minden plébániának rendelkeznie kell kereszteleési anyakönyvvel, amelyben a keresztelek nevei gondosan feljegyzendők, jómagam, mint az Anyaszentegyház igen odaadó fia, örömezt engedelmeskedem, ezen könyvet a saját költségemen elkészíttem, hogy minden lelkipásztor utódomnak lehetősége legyen a szent zsinat rendeletének végrehajtására, és hogy rendelkezése alapján a lelki születést és az elhalálozást gondosan feljegyezhessek.

Ennél fogva ezen könyvnek az első részében az egyház példamutató jótévőinek nevei, a 2. részben a keresztelek nevei, a 3-ban a házassultaké, a 4-ben pedig az elhunytaké jegyeztetnek fel. Mindez az Isten nagyobb dicsőségére, Szent Szűz Mária és minden szentek tiszteletére és az anyaszentegyház nagyobb dicsőre és épülésére Főméltóságú és főmagasságú hercegprímás, **Kollonics Lipót** bíboros vezetése alatt, ezen helység plébánosa, **Foglár György** által.”

Természetesen, az akkori anyakönyv – amint az idézetből is kiderül – másképp nézett ki, mint a későbbiek. Nem voltak előnyomtatott, fejléces lapjai, s egy kötetbe írták az újszülötteket, a házassultakat meg az elhunytakat is. Sőt, helyet kaptak az anyakönyv lapjain az egyéb bejegy-

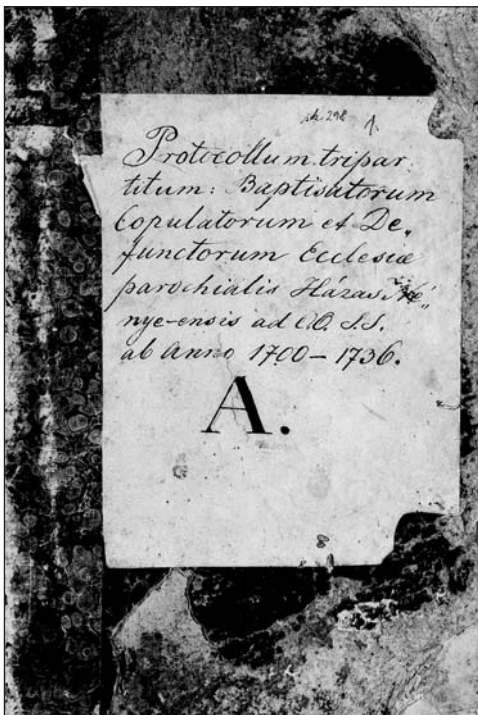
zések, köztük a templom támogatói, az egyház jótévői is. De bejegyezték ide a fontosabb rendeleteket, elsősorban azokat, melyek a plébániát is érinthették. Ugyancsak helyet kaptak itt a konvertáltaknak, azaz a vallásukat elhagyóknak a nevei. Az anyakönyvezést latin nyelven végezték. A bejegyzett szövegek, azok adatai azonban nem voltak mindig egységesek. Olykor egész mondatok formájában örökítették meg egy-egy születést, házasságkötést vagy halálról szóló hírt.

A születések anyakönyvezése

Sok-sok, szokásostól eltérő, különleges bejegyzést találunk a születési anyakönyvekben is. Például az egyik újszülött megkeresztelését így örökítette meg a lelkész 1699-ben:

„Én, **Foglár György**, a házasnényei egyház plébánosa megkereszteltem a nov. 30-án született gyermeket **Anna** névre, akinek szülei **Havjer Márton**, batorfalui zselér és felesége, **Dorottya**. Keresztszülők voltak **Pomocz György** és **Cibula Zsófia**.”

Igen érdekes s egyben figyelemkeltő történelmi adatokra is rábukkanhatunk. Egy 1791-es kereszteleési beírás így szól: „**Xavér Ferenc**: körülbelül 14 éves török gyerek, aki hitetlen pogány mohamedán szülőktől született. Úgy mondják, hogy az apja **Ali**, anyja **Kaliva**. A törökökkel vívott legutóbbi háború hadjárata során, a múlt évben Bukarestnél esett fogságba, és azon időtől fogva fogolyként tartatott. Majd a császári sereg ezredesének, **Blaskovits Pálnak** a felügyelete alá adatott, ki megszánva az elhagyott árvát, magához vette és a kereszténységre tanította. Hogy lekiég is gondoskodjon a gyerekről, átvitte Magyarországra a testvéreihez, **Blaskovits Ferenchez** és **Zsuzsannához**, hogy a hit és a katolikus valláserkölc dolgában neveltessek. Miután ezekben kitűnően előrehaladott, és többször bizonygatta heves vágyódását a megkeresztelése iránt, ezért titokban **Liptsei Pál** plébánossal és az általa

Az első házasnényei anyakönyv borítója

Anyakönyvi bejegyzés Xavér Ferenc török gyerek kereszteléséről. 1791

rám ruházott engedéllyel a szent forráshoz vezetett, majd a tekintetes **Lukanényei Luka Imre** és nagyságos **Majthényi László** felesége, tekintetes **Horváthi Johanna** jelenlétében én, **Babindali Fábrián** káplán, megkereszteltem.”

Kiemelten fontos forrás ez, melyből sok mindenre fény derül, egyebek közt arra is, hogy Nényén káplánok is működtek, akik a plébános engedélyével különleges esetekben keresztelést is végeztek. Ilyen volt például az említett idősebb korú, más vallású török gyerek katolikus hit szerinti megkeresztelése.

A születési anyakönyvi bejegyzéseket jól kiegészítik az egyéb feljegyzések és a vizitációk adatai. A XVIII. század közepi egyházlátogatásból tudjuk például, hogy a papok a plébániatemplom keresztelőmedencéjét tisztán tartották, Pünkösdkor pedig megáldották. A szülésnél már abban az időben részt vett az arra képzett bába, aki szükség esetén keresztelhetett és temethetett is. 1761-ben ez állt többek közt az egyházlátogatási jegyzőkönyvben: „*A faluban van egy katolikus bába, esküt tett, jó erkölcsű és életű, szükség esetén keresztelhet*”.

A stólával kapcsolatos adatokból kiderül, hogy például 1756-ban külön végezték a keresztelést (amelyért 2 forint illeték járt) és a gyermekágyas nő templomba eresztését, azaz avatását (ára 1 forint volt). 1761-ben kereszteléskor és a szülő nő avatásakor 30 dénár járt a papnak.

Még a XX. század elején is igen magas volt a születések száma. Egy negyedszázad alatt, 1901 és 1925 közt a nényei plébániához tartozó 5 kisközségben összesen 1 764 gyermek született. A halálozás ugyanekkor 1 144 volt. A települések tehát 654 lélekkel szaporodtak. Több olyan év is volt, hogy közel száz gyermeket keresztelt a plébános. Ma ennek alig egy tizede születik. Igaz, a gyermekhalandóság száma is magas volt, amiről később szólunk még.

Az anyakönyvekben megvizsgáltam a névadási szokásokat is. Ezek szintén merőben különböznek a maitól. Az 1904–1916 közti időszakot alapul véve a névanyag így alakul:

A legkedveltebb női nevek	Számuk	A legkedveltebb férfinevek	Számuk
Mária	125	József	121
Rozália	55	János	80
Ilona	51	István	65
Erzsébet	40	Pál	48
Veron, Verona	29	Béla	22

A születési anyakönyvekben nyomon követhetjük a keresztelések idejét is. Ha a születendő gyermek nagyon gyengének vagy betegnek látszott, a bába nyomban megkeresztelte azt. Ha életben maradt, a pap, természetesen, elvégezte a templomi keresztelést is. Ha egészségesnek látszott az újszülött, akkor is igyekeztek minél előbb keresztvíz alá tartani. Mint fentebb is láthattuk, a keresztelés szentségének kiszolgálása megelőzte a gyermekágyban fekvő anya avatását. Később, az időben

előrehaladva, a két szertartást már egyszerre végezték. Egy 1717-es bejegyzéssel illusztráljuk a keresztelés idejét s az akkori beírás módját. **Berthányi M. József** plébános az alábbiakat jegyezte fel: „*Nénye községben 1717. március 21-én született, 23-án kereszteltetett György a tekintetes lukanényei Luka családba, kinek atyja nemzetes Luka György, anyja pedig nemzetes Tihanyi Erzsébet asszony. A keresztstülők nemzetes Pyber Gáspár úr, Palásthy Ferenc, Szentiványi Julianna*”.

Érdemes felfigyelni a törvénytelen gyermekekre is. 1904 és 1916 közt az anyakönyvekben mintegy 51 ilyen esetet jegyeztek fel. Törvénytelen gyermeknek számított az, akit hajadon lányok, özvegyasszonyok hoztak világra, avagy vadházasságban születtek. Társadalmi állásukat tekintve, a szülő nők közt akadt cigánylány, zsellérlány, cselédlány, béreslány, szolgáló és szakácsnő is. Ha jobb módú családban történt ilyen, akkor a társadalmi állást nemigen jegyezték, csak ennyit írtak be: hajadon.

A házasságok és azok anyakönyvi bejegyzései

A Házassultak Anyakönyvének bejegyzései szintén sok-sok értékes adatot rejtegetnek a vallási életet kutatók számára. Egy 1700. évi, összefüggő szöveggként történt plébánosi, pontosabban templomigazgatói bejegyzésből például megtudható, hogy már akkor előírták a házassulandók háromszori templomi hirdetését, a házasságkötést gátolható akadályok kizárását, a közös beleegyezést és az ünnepélyes kinyilvánítást. Foglár György az első nényei esketését így örököltte meg:

„1700. január 10-én – miután a régi szokások és törvények alapján előzetesen három egymást követő ünnepnapon kihirdettem őket, és semmiféle akadály nem merült fel – én, Foglár György a nényei, a keszihóci, csábi, leszenyei plébánia templomigazgatója a nényei **Szabó Benedek Mátyás** nevű fiát és a csábi **Vido Márton** özvegy leányát a házasnényei templomban kikérdeztem. Miután ünnepélyesen kinyilvánították közös beleegyezésüket, házasságot kötöttek Szabó Benedek és **Hatvany István** jelenlétében.”

A stólát a következőképp állapították meg 1761-ben: házassulandóktól 60 dénár, lakodalomkor 25 dénár, ezen kívül kalács, egy pint bor és koszorú.

Igen korán találkozhatunk a nényei plébánia területén a vegyes házasságokkal. Főleg a filiákon, meg néhány közelebbi településen jelen volt ugyanis a katolikusokon kívül az evangélikusság is. Egy 1899-ben kötött ilyen házasságnál ezt jegyezték be az *Eszrevételek* rovatba: „*Közös megegyezésük folytán ezen házasságból született gyermekeik mind a róm. kath. egyház hívei lesznek.*”

Előfordult olyan házasságkötés is, melynek időpontja a börtre esett. Ennél az alábbiakat írták még az anyakönyvbe: „*Hirdetés nem volt. Dispensio. Csöndben börtben.*” Dispensiot, azaz felmentést kaphattak azok is, akik rokonházasságot kötöttek. Ezzel kapcsolatban ilyen megjegyzések olvashatók: „*II. fokú oldalági vérrokonság alól dispensálva vannak.*” Vagy: „*Egyenes oldalági vérrokonság.*” „*2., 3. fokú vérrokonság alól dispesztáltak.*”

A legények általában a katonaság után kötöttek házasságot. Előtte erre csak ritkán került sor, de az is gyakran előfordult, hogy a hadköteles legény katonai szolgálata alatt nősült meg. Ilyenkor a magyar királyi honvédelmi miniszter engedélyét kellett kérnie, s ennek megadását az anyakönyvbe is bevezették.

Érdeemes megvizsgálunk az endogám (belső) és exogám (külső) házasságkötéseket is. Hosszú időn át Nényén is a falun belüli házasság volt szokásban. A legtöbb házasság helybelivel – lukanényei a lukanényeivel, házasnényei a házasnényeivel – kötött. Aztán gyakori volt a házasnényei-lukanényei párosítás is. Ezt követően az itteniek a filák (Leszenye, Újfalu, Apáti, Ipolyharaszi, Bátorfalu; egy időben Csáb, Keszihóc) fiataljaival léptek leggyakrabban házasságra a nényeiek. Már egy 1700-as anyakönyvi bejegyzésben is azt olvashatjuk, hogy a nényei Szabó Bendek Mátyás nevű fia feleségül vette a csábi Vido Márton leányát.

Az exogám házasságok korai és más falvaknál gyakoribb felbukkanásához az is hozzájárult, hogy Nényének kiterjedt, több falut érintő határa volt, ami lehetőséget adott a szomszédos falvak lakóival való sűrűbb találkozásokra. Továbbá azt is tudnunk kell, hogy Nényén több uradalom is volt, melyek cselédházaiban messzi tájakról jött családok is felbukkantak. Ugyancsak több pusztá, major volt a két falu határában, s ezeken a helyeken is fel-felbukkantak az idegenek. Mindez lehetővé tette a gyakoribb keveredést, összeházasodást. Az idő előrehaladtával ezt más tényezők is elősegítették. Ilyenek voltak például a határmódosítások és a szlovákság betelepítése Nényére.

A falu plébánosa a házasságkötésekről is készített kimutatást a múlt század elején. Ebből megtudhatjuk, hogy például 1901 és 1925 között a plébánia területén összesen 431 házasságot kötöttek. Az évi átlag körülbelül húsznak felel meg. A legtöbb házasságkötésre 1913-ban (32) és 1919-ben (29) került sor. Ebben természetesen nincs benne a más felekezetiűek egymással kötött házasságának a száma.

A halál és annak anyakönyvezése

A *Halotti Anyakönyvek* úgyszintén sok információt tartalmaznak. Feldolgozhatók ezek alapján az egyes korok betegségei, az emberek átlagéletkora stb. Mi most elsősorban az utolsó állomás vallási vonatkozásait s az egyes időszakok megrázó eseményeit, a kirívó halálokokat vizsgáljuk meg.

A végső tisztességgel kapcsolatban a vizitációkban, a stólaösszeírásokban is találunk egy-egy adatot. Innen tudható, hogy 1756-ban például egy szent énekkel végzett temetés 6 forintba, az ének nélküli pedig 4 forintba került. A holttest sírba helyezéséért 1 forint 50 dénárt kértek el. A halott lelki üdvéért tartott rekviemért vagy az évfordulós gyászmisén való énekléséért 2 forintot kellett fizetni. 1761-ben más volt a tarifa az idős férfi vagy az idős nő, az ifjú vagy a gyermek, illetve a szegény vagy a nyomorult temetése esetében.

A papnak rendben kellett tartania az utolsó kenet kiszolgáltatásánál használt eszközöket is. Az 1761-es vizi-

tációkor írták, hogy a templom szent szerelvényei közé tartozik két doboz: az egyik aranyozott ezüst volt, a betegek részére szolgáló ostyák viteléhez, a másik bádóg, a szent olaj őrzésére. Azt is feljegyezte a vizitátor 1761-ben a papról, hogy „*A betegeket szorgosan ellátja, hívásra megjelenik, senki sem távozik az élők sorából a szent-ségek nélkül*”.

A későbbi halotti anyakönyvek ama rubrikáiban, melyekben az elhunyttal kapcsolatban azt a kérdést teszik fel: részesült-e a haldoklók szentségében, meglepően sokszor találunk nemleges választ. Ennek oka különböző lehetett. A beírások közt például ilyenekkel találkozhatunk: „*Nem hívtak.*”; „*Hirtelen halál.*”; „*Nem hívtak halála előtt közvellenül.*”; „*Nem hívták a papot.*”; „*A hozzátartozók brutális hanyagsága miatt nem.*”; „*Nem hívtak. Falu szegénye.*”; „*Kórházbóli hazaszállítás közben halt meg*”.

Találunk több, a hulla átszállítására vonatkozó bejegyzést is. Erre akkor került sor, ha valaki a kórházban halálozott el. Nényére főleg Balassagyarmatról és Ipolyságról szállítottak elhunytat, s azt is bejegyezték, hogy a kórházi lelkész ellátta-e az illetőt a haldoklók szentségével. A nemesi családok tagjait messzebről, Bécsből, Budapestről is hazaszállították, hogy a családi sírboltban helyezték el. Az elhunytat ilyenkor érckoporsóban hozták haza. Főleg a Luka család tagjainál találkoztunk ilyen esetekkel.

Az öngyilkos nem mindig részesült egyházi temetésben. 1940-ben ezt írták be az egyik halott esetében az *Észrevételek* rovatába: „*Vízbe fulladás. Öngyilkosság. Egyházi temetésben nem részesült.*” Egy másik tragikus esetről ezt a bejegyzést olvashatjuk: „*Házifegyver által önmagán okozott szerencsétlenség; combsérülési elvérzés. Utolsó kenettel ellátva.*”

Találunk beírást a világháborúk, háborús események halottaival, tragikus eseményeivel kapcsolatban is. Ha a plébános értesítést kapott, a fronton elesett katonákat is anyakönyvezte. **Hajnár Pál** 40 éves honvédről 1919. június 1-jén írta be a plébános, hogy az olaszországi „*piavei támadásnál esett el*”. 1919. május 2-án és 3-án **Zila József** és **Florez József** csehszlovák katonákról jegyezték fel, hogy Nényén lővés által meghaltak.

Az 1915-ös születésű **Szabó József** 1943-ban halt meg Oroszországban. Amint írják róla: „*Hősi halál az orosz harctéren, az ilinkai harcokban*”. **Németh Béla** és **Marosi Ernő** Lajos nényei géplakatos, bércséplő szintén a háború áldozata lett. Róluk ez olvasható az anyakönyvben: „*Mindketten 1944. IX. 18-án az Ipolyhídvég határában elszenvedett szlovák partizántámadás közben, lábon elszenvedett sebesülésükbe haltak bele az ipolysági kórházban.*”

Ha a plébánia valamely papja hunyt el, akkor annak legfontosabb beírt adatai mellett egyéb bejegyzést, a pap életét, halálát részletező megjegyzést is találunk. **Botlik Bottyán György** Házasnényén halt meg 1781. március 18-án, 66 éves korában. Névtelen sírhelye ma feltételezhetően a falu nagytemetőjében van. Halálával kapcsolatban a korabeli anyakönyvben találunk egy bejegyzést, amely így hangzik: „*Az igen tiszteletre méltó bottyáni Botlik*

Kiss László

Palócföld orvosai 26.**A két Paeken Keresztély**

Gömör első ismert, hivatalos, azaz a megye által fizetett orvosa **Bácsmegyei István Pál** (1690?-1735) 1716 és 1720 között működött a megyében¹. Bácsmegyei 1720-ban katonaozvosnak állt, ám a megyei „fizikus”, azaz (fő)orvosi állás nem maradt sokáig betöltetlen. A mindmáig alapforrásnak tekinthető **Weszprémi István** négykötetes *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza*² az I., II. és IV. kötetben is említést tesz Gömör vármegye sorrendben második főorvosáról, **Paeken Keresztély**ről, illetve annak azonos nevű fiáról.

Weszprémi szerint Paeken³ Keresztély az akkoriban porosz fennhatóság alatt álló Máriaszigeten (Marienwerder) született 1694-ben. Az újabb források e helyet Kwidzyn-nel azonosítják.⁴ Kwidzyn ma lengyel város, a Gdanski-öbölbe ömlő Visztula jobb partján terül el, légvonalban mintegy 150 km-re az északkeletre, a Balti-tenger partján fekvő Kalinyingrádtól. Ez utóbbinak Paeken születése idején még Königsberg a neve és szintén porosz fennhatóság alatt áll.⁵ Ide, Königsbergbe került el a korán apa nélkül maradt Paeken Keresztély, és a város 1544-ben alapított egyetemén folytatott orvosi tanulmányokat. **Ewald** (1674-1719) professzor elnöke alatt, 1717-ben „a mérgekről” (*De venenis*) tartott „ünnepélyes vitaközlést” (disputációt)⁶, majd később – írja Weszprémi – ugyanezen az egyetemen licenciátusi⁷ fokozatot szerzett. Weszprémi szűkszavú közléséből tehát az szűrhető le, hogy a félárva és ezért valószínűleg anyagiakban nem bővelkedő Paeken csak az olcsóbb licenciátusi rangot szerezte meg. E feltevést erősíti az a tény, hogy sem **Petrik**⁸, sem **Győry** bibliográfiája nem említi Paeken disszertációját (más írott művet sem). Pontosabban: Győry említi ugyan, de Regensburgot tüneti fel kinyomtatása helyéül, ami kérdésessé teszi állítása hitelességét – ráadásul összemossa apa és fia műveit.⁹

A 27 éves Paeken tehát doktori vagy licenciátusi ranggal kerül tájainkra. Weszprémi erről így ír: „1721-ben nemes Gömör vármegyétől rendes fizikusi állást kapott, s e tisztét 1747. augusztus 14-én bekövetkezett haláláig viselte. Tudása, páratlan derekassága és gyógyításbeli sikerei mindenkiben roppant hiányérzetet hagyott hátra maga után”¹⁰. Az 1786-ban megjelent IV. kötetben Weszprémi még ezt adja hozzá: „**Paecken** (sic!) *Keresztély, az apa, nemes Gömör megye tisztiorvosa német nyelvű verset írt I. Ferenc*¹¹ *német-római császár koronázására, mely Pozsonyban jelent meg 1745-ben fölióalokban*”¹². Sem Petrik, sem Győry nem említi ezt a munkáját.

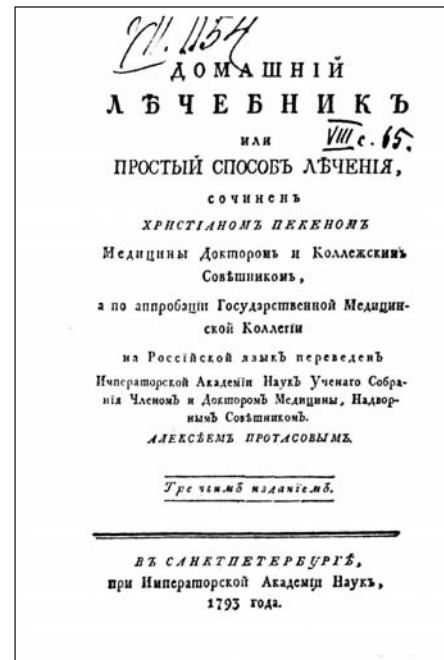
Ezek után nézzük sorjában, mit tudtak a későbbi kutatók hozzátenni Weszprémi szűkszavú közléséhez. A később oroszországi orvosként híressé vált ifj. Paeken Keresztély ürügyén, az orosz-magyar orvosi kapcsolatokat kutató szerzőpáros az idősebb Paeken érdemei közül kiemeli,

hogy az 1739-ben tomboló pestis idején Paeken élete kockáztatásával, önfeláldozóan irányította Rozsnyón a pestis elleni védekezést¹³. A budapesti *Országos Levéltár* őrzi az 1739. június 18-án Rozsnyón keltezett, Paeken által kidolgozott latin nyelvű szabályzatot (*Praescriptio domini Doctoris Rosnaviensis Christiani Peken in negotio contagionis*). A hat oldal terjedelmű szabályzat 15 pontban foglalja össze a „járványos állapot” idején követendő szabályokat. Paeken doktor mellkasán kék és vörös posztóból vágott kereszttel – a pestisorvosok jelvényével –, fején csuklyával járta a város házait, hogy ha gyógyulást nem is, de legalább vigasztaló szót és biztatást vigyen betegeinek. Becsületes helytállásának is volt köszönhető, hogy nem ismétlődött meg az 1710-es dráma: akkor májustól augusztusig 2 025 rozsnói lakos lett a járvány áldozata.¹⁴ Sajnos, nemcsak a most idézett adat szerzője nem foglalkozott az 1739-es járvánnyal, hanem az írását közreadó megyei monográfia sem említi Paeken nevét. Így csak valószínűsíthetjük, hogy a következetesen végrehajtott, ellenőrzött vesztegár segített Paekennek a minimálisra csökkenteni az áldozatok számát.

Paeken neve azonban már korábban ismert lehetett a megye határain túl is. Amikor ugyanis 1724-ben, egy fiatal német orvos, később a kor ismert természetbúvára, **Franz Ernest Brückmann** (1697-1753) ellátogatott a Felvidékre is, Rozsnyón kollégája, Paeken látta őt vendégül. Paeken elkísérte őt a szomolnoki (Schmöllnitz, ma: Smolník) bányába és a sóvári (Solivar) kősófejtőbe is.¹⁵ Így a nagyvilág – Paekennek is köszönhetően – Brückmann leírásából ismerhette meg azt, amit majd 1751-ben a bánya elöntése örökre eltemetett: „*A bányában a legkeményebb kősóban kivájva van egy kápolna, szószekekkel, oltárral, sekrestyével [...] Ebbe a földalatti templomba kényelmesen elfér száz ember. Minden évben, Vízkeresztkor idején Eperjesről egy jezsuita atya [...] és másét szolgálta.*” – idéz a **Tibenský–Urbancová** szerzőpáros Brückmann útleveleiből.

Paeken Keresztély és **Lányi Anna Mária** házasságából két gyermek születéséről maradt fenn hiteles adat. 1728. december 10-én az apa nevét és hivatását öröklő, ifjabb Keresztély, 1729-ben (?) pedig **Károly** látta meg a napvilágot. Paeken Károly 1751-től orosz haderő szolgálatában állt, tábornoki rangban és az azovi erőd parancsnokaként ment nyugdíjba 1798-ban – 1774-ben részt vett a **Pugacsov**-féle lázadás leverésében.¹⁶

Többet tudunk az atyja nevét és hivatását is öröklő ifj. Paeken Keresztélyről, aki a szlovák életrajzi szótár szerint 1728. december 10-én született Rozsnyón. Ennél hitelesebbnek tekintjük az érintett személy állítását – az ifjabb Paeken ezt 1751-ben tette közzé, latin nyelven, orvossá avatása alkalmából. Mivel ez a forrás alig ismert, idézzük szószerint (**Magyar László András** fordításában):

„Rozsnyón, a magyarországi Gömör vármegyében fekvő szép mezővárosban, amely az Austernek köszönhetően termékeny talajú, és amelyet az Eurustól és a Boreasztól¹⁷ aranyban, ezüstben, rézben és cinóberben¹⁸ bővelkedő hegyek védelmezik, születtem én, Christianus Paecken. Édesatyám Christianus Paecken orvos és nemes Gömör vármegyének huszonnégy esztendőn át rendes főorvosa, édesanyám pedig a nemes Lányi családból született Anna Mária volt. 1730. február 14-én tehát e szülőktől születtem [...] Ami atyámat illeti, 1747. augusztus 14-én elhalálozott, anyám pedig [...] 1748. január 26-án adta vissza lelkét Istennek.”¹⁹

Az önéletrajzból a továbbiakban kiderül, hogy előbb „egy szomszédos helységben”, majd a soproni gimnáziumban tanult s végül, 1747-ben „a szomolnokai kollégiumba költöztem, amelyet éppen akkoriban a bányatudományok művelése végett alapított Magyarország felséges királynője, Mária Terézia”. Szomolnokon geometriát és mechanikai ismereteket szerzett. 1748-tól Wittenbergben, Halleban majd újra az előbbi helyen tanult az orvosi karon. Orvosavató értekezése is itt jelent meg „a vértolulásról” (... *de causis et effectis plethorae*), 1751-ben. Sajnos, itt véget ér az önéletrajz, hiszen annak csak a diploma megszerzés előtti életszakaszt kellett felölelnie.

A következő pár évet illetően, egymástól eltérő állításokból kell kibogozni a leginkább valószínű történéseket. **Schultheisz–Tardy** szerint „1751. október 8-án visszatér Magyarországra és nyomban elfoglalja atyja egykori állását [...] megyei fizikus lesz mint Bácsmegyei orvosdoktor utóda”. Valószínűleg a bevezetőnkben említett Bácsmegyei Pál öccséről, Bácsmegyei Jánosról lehet szó, aki 1726-ban Erfurtban szerzett diplomát és további életútja ismeretlen. A szerzőpáros szerint nem reális a más források – így **Tököly** – közlése, ti., hogy a megyei orvosi állást **Bél Mátyás** fia, **Bél János Teofil** kapta volna meg.

Megyei fizikusi állását azonban csak egy esztendeig tölti be – ismét Schultheisz–Tardyra hivatkozunk – mert „előttünk ismeretlen ok miatt összekülönbözött a megye uraival” és 1753. júniusában már újra útlevélért folyamodik – ezúttal a másik irányba, a cárnő²⁰ birodalmába. 1755. november 18-án lép orosz szolgálatba, mint csapatorvos. 1756. december 3-án kelt levelében már ő biztatja sógorát, **Hambacher Sámuel** eperjesi orvosdoktort: lépjen orosz szolgálatba, hiszen már a csapatorvos fizetése is évi 600 rubel.

Ettől kezdve ifj. Paeken Keresztély karrierje töretlen. 1759: a szentpétervári katonai kórház főorvosa, 1760: a nemes ifjak tisztiiskolájának főorvosa, 1763: az akkor alakult birodalmi Orvosi Kollégium tagja, majd rövidesen kollégiumi tanácsos, titkár, 1770: saját kérésére járványorvos Szmolenszkben, 1779: államtanácsos.

Fontos funkciói mellett szakirodalmi munkássága is jelentős. Ismét csak távirati stílusban: 1765: „Házi gyógykezelő avagy a gyógyítás egyszerű módja”, 1766: „Miként kezeljék magukat az emberek himlő esetén”, 1778: *Pharmacopoea Rossica*, azaz orosz gyógyszerkönyv. Az első könyv szinte új műfajt, a „*lecsebnjik*” műfaját teremtette meg, a középső előkészítette a talajt a himlő elleni oltás oroszországi bevezetéséhez, a harmadik pedig az első hivatalos orosz gyógyszerkönyv volt.

Nem foglalkozunk részletesebben sem orvosi működésével, sem szakirodalmi termésével, hiszen egyrészt egyik sem kötődik már a Palócföldhöz, másrészt megtette ezt a már többször említett Schultheisz–Tardy szerzőpáros, illetve újabban több dolgozatában **V. Molnár László**²¹. Mindegyikük részletesen foglalkozik Paeken fiával, az 1756-ban Szentpétervárott született **Peken Mátyással** is, akiből atyjához méltó neves orvos lett a cári birodalomban.

Ifj. Paeken Keresztély azonban nem örülhetett fia sikerének, hiszen 1779. augusztus 24-én, 49 éves korában

agyvérzésben elhunyt. Csak sajnálhatjuk, hogy Rozsnyón nem találta meg számítását és így életművével csak a cári birodalom lakóit szolgálhatta.

JEGYZETEK

- ¹ Kiss 2013.
- ² Az eredetileg latin nyelven, 1774 és 1786 között megjelent munka ma már magyar fordításban is olvasható – írásunkban e magyar változathoz idézünk.
- ³ A név több változatban fordul elő a szakirodalomban: Paecken, Peken, Peocken, Pöckin, Pöecken. Mi a legrégebb ismert változathoz, a Weszprémi által használt Paecken-hez ragaszkodunk. E néven: Paecken, Kristián szerepel a „szlovák életrajzi szótárban” is (Slovenský biografický slovník, IV., 366).
- ⁴ Slovenský biografický slovník IV. 366
- ⁵ A Német Lovagrend által, 1225-ben alapított Königsberg, jelentős kereskedő (Hanza) város és kikötő, 1660-tól állt porosz uralom alatt. 1945-ben a Szovjetunió birtokába jutott, ekkor kapta a Kalinyingrád nevet. A független Litvánia megalakulása óta (1991) Oroszország exklávéja, azaz Litvánia területébe bekelekedött orosz város.
- ⁶ Az egyetemi doktori cím elnyerésének követelménye volt az „avatási értekezés” (dissertatio inauguralis) megírása és nyomtatott formában a nyilvános vitán (disputáción) megjelentek közötti szétosztása. A vita azonban nem az értekezésről, hanem az ahhoz csatolt tételekről (tézisekről) folyt (Dörnyei 1998. 16).
- ⁷ Licentiatius (latin) – volt a középkori egyetemeken az, aki engedélyt kapott a tanításra (licentia docendi), noha a doktori fokozatot, amely nagy költséggel járt, nem szerezte meg (Pallas Nagy Lexikona, 11. kötet, 1895. 496).
- ⁸ Petrik 1891.
- ⁹ Győry 1900. A hivatkozott adat a 95. oldalon.
- ¹⁰ Weszprémi 1960. 247.
- ¹¹ Lotharingiai Ferenc (1708–1765), Mária Terézia férje, II. József atyja, a Habsburg–Lotharingiai Ház megalapítója, 1745-től német-római császár – nem tévesztendő össze I. Ferenc (1768–1835) magyar királlyal (II. Ferenc néven az utolsó német-római császár)
- ¹² Weszprémi 1970. 1001–1002.
- ¹³ Schultheisz – Tardy 1960. 58–59, 77.
- ¹⁴ Komoróczy é.n. (1904) 128.
- ¹⁵ Tibenský – Urbancová 2003. 157, 168–169.
- ¹⁶ Tököly 1999. 262.
- ¹⁷ Auster: déli, Eurus: délkeleti, Boreas: északkeleti szél

¹⁸ Cinóber: narancsvörös színű, higanytartalmú ásvány

¹⁹ Dörnyei 2006. 122–123.

²⁰ Pontosabban: a cárnők birodalmába, hiszen 1741 és 1761 közt Jelizaveta Petrovna (I. Erzsébet), 1762 és 1796 között Nagy Katalin ül a cári trónon.

²¹ V. Molnár 2004., 2010., 2012.

IRODALOM

Dörnyei Sándor

1998: Régi magyar orvosdoktori értekezések 1772–1849. Első kötet. Borda Antikvárium, Budapest

2006: Peregrinálók. Negyvenhárom magyarországi és erdélyi orvostanhallgató életrajza 1683–1783. Borda Antikvárium, Zebegény

Győry Tibor

1900: Magyarország Orvosi Bibliographiája 1472–1899. Budapest

Kiss László

2013: Palócföld orvosai 24. Bácsmezei István Pál (1690 körül – 1735), Gömör vármegye első ismert orvosa. Gömörország, XIV. évf., 4. szám, 12–14.

Komoróczy Miklós

1904: Rozsnyó in: Borovszky Samu (szerk.): Gömör-Kishont Vármegye, Budapest

Slovenský biografický slovník

1990: Matica slovenská, Biografické oddelenie, Martin

Tibenský, Ján – Urbancová, Viera

2003: Slovensko očami Európy 900–1850. Academic Electronic Press, Bratislava

Tököly Gábor

1999: Ki kicsoda Rozsnyón. Méry Ratio, Somorja

V. Molnár László

2004: Peken Keresztély In: Életutak találkozása 1703–1848. (szerk.: uő.) Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 48–53.

2010: Két protestáns medikus oroszországi karrierje. Világtörténet, Új folyam, tavasz–nyár, 64–71.

2012: Az első orosz gyógyszerkönyv összeállítója, Peken Keresztély (1730–1779). Lege Artis Medicinae (LAM) 22. évf. 12. sz., 715–717.

Petrik Géza

1891: Magyarország Bibliographiája 1712–1860. III. kötet, Budapest

Weszprémi István

1960: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. I. Fordította: Kővári Aladár. Medicina Könyvkiadó, Budapest

1970: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. IV., Fordította: Vida Tivadar. Medicina Könyvkiadó, Budapest

Gaál Lajos – Puntigán József

Nógrád természeti öröksége 8.

A Dályói-mocsár és környéke

Sorozatunkban még mindig az Ipoly völgyében maradunk. Az Ipoly ugyanis még tartogat számunkra természeti értéket, annak ellenére, hogy a múltban a völgy árterének túlnyomó részét lecsapolták. Elvéve ugyan, de az Ipoly mentén akad még egy-két mocsaras vagy alacsonyabban fekvő vizenyős terület. Az egykor kiterjedt ártéri mocsarak és holtágak gyökerei a régmúlt időkbe nyúlnak vissza. A folyó őse kb. 6 millió évvel ezelőtt úgyszólván egyenes irányban folydogált északnyugat felől délkeletnek, a mai Magyarország területére. Majd amikor a bazaltvulkánosság kezdetén, 5 millió éve, a Cseres-hegység kissé emelkedni kezdett, az Ipoly is jobbnak látta Ipolynyitránál délnyugatnak fordulni és kikerülni az emelkedő gátat. Így sem volt azonban könnyű dolga. Tőrincset elhagyva szembe találta magát a hatalmas Liszec tűzhányó oldaláról korábban lehordott andezites-tufás kavicsrétegekkel. A kevésbé ellenálló kavics azonban már nem tűnt számára legyőzhetetlen akadálnak és Rárópusztánál egy rövid szakaszon át is vágta magát rajta. A sikeres áttörés emlékét ma a völgy hirtelen elkeskenyedése hordozza. A Tőrincsnél még 2 km széles völgy szélessége itt alig éri el a 200 métert. A szűkület azt eredményezte, hogy az előtte elterülő szakaszon gyakran felgyülemlt és szétáradt a víz. Ennek köszönhetően a folyó Ipolynyitra és Tőrincs között helyenként 3 km széles árteret is létrehozhatott. A széles ártéren jócskán lelassult a folyó folyása, ami széles kanyarok, ún. meanderek létrejöttét idézte elő. A kanyarulatban a folyó sodra a part felé tolódik el, ahol medre mélyebbé válik és erőteljesebben érvényesül a víz koptató (eróziós) hatása. A szemközti fekvő parton viszont a víz sebessége lecsökken, ezért a folyó itt rakja le hordalékát. A kanyarulatok íve ezért egyre nő. Addig fejlődhetnek, amíg csaknem teljes kört írnak le. Ekkor elég egy kisebb árvíz és a két szomszédos kanyarulat közti keskeny rész átszakad. Ezzel új meder jön létre, a kanyarulat pedig elszigetelődik, holtág vagy ún. morotvató válik belőle. Idővel a holtág gyakran beiszapolódik és benövik a vízinövények, amelyek valóságos tündérkertté varázsolhatnak egy-egy tavacs-kát. Az Ipoly mentén is számos ilyen holtág alakult ki, amelyeket a természet idővel eltüntetett, hogy helyükbe újakat alkosson. Ez a természet rendje. Amit elpusztít, azt meg is újítja. Egészen addig, amíg közbe nem lép az ember, aki sokszor csak a pusztításra képes. Ekképpen cselekedett a múlt század hatvanas és hetvenes éveiben is, amikor a szlovákiai oldal széles árterének holtágait termőföld nyérése címén felszámolta. De nemcsak a holtágakat, hanem a mocsarakat is, amelyekből egykor szintén nem volt hiány az ártéren. Ipolynyitra és Tőrincs között az ártér talajvize különösen magas, ami kedvez a mocsarak létrejöttének. Az eredeti mocsarak jelenleg azonban már csak a folyó bal partján, Litke mellett maradtak meg, mivel a magyarorszá-

gi részt nem érintették oly mértékben a lecsapolások. A litkei mocsár néhány ártéri tavacskával és holtággal igazi édenkertje a vízimadaraknak és mocsári állatfajoknak. A kilencvenes években magyar részről felmerült egy Ipoly menti bilaterális nemzeti park létrehozásának ötlete is. Magyarországon 1997-ben létre is jött a *Duna-Ipoly Nemzeti Park*, a szlovákiai oldalon azonban csak az Ipolyhídvégtől alacsonyabban fekvő szakaszokon lehetett beszélni a természetes állapot megmaradásáról, ott is csak néhány részen, ezért legfeljebb tájvédelmi körzet kialakítása jöhetett számításba. Végül a tájvédelmi körzetből sem lett semmi, csupán két rezervátumot létesítettek Ipolyhídvég és az Ipolyság melletti Tesmák határában. Az ipolyhídvégi rezervátum sem a folyó természetes állapotára vonatkozott, hanem az 1952–1953-ban létrehozott rizsültetvények után fennmaradt mesterséges mocsarakra. (A nagyszabásúnak számtal rizsültetvényeket két év után elvitte a megáradt Ipoly vize, megmaradtak azonban utána a drága pénzen kialakított vizes medencék.) Az Ipoly mentén, ha tájvédelmi körzetet nem is hozhattak létre, de 1998-ban sikerült elérni, hogy a területet felvegyék a nemzetközi jelentőségű vizenyős területek jegyzékébe, mint ún. Ramsari élőhelyet.

Az Ipoly szlovákiai árterének lecsapolásai sem jártak azonban mindig sikerrel. A meliorációs csatornák időnként eltömődtek és képtelenné váltak levezetni a talajvizet, ami a mocsár megújulásához vezetett. Ilyen mocsár jött létre az Ipoly jobb partján, Nagydályó és Kisdályó között, közvetlenül a Vilkéről Tőrincse vezető országút mellett. Ezt nevezik Dályói-mocsárnak. Terjedelmét tekintve jóval kisebb ugyan a folyó balparti (magyarországi) mocsarainál, jelentősége azonban így sem elhanyagolható. A „mentsük meg a menthetőt” elve alapján 1996-ban a botanikusok és zoológusok egy természettudományi tábor szerveztek Ipolyvilke határában, ahol számba vették az Ipoly alsó folyása mentén, Nógrád területén még fellelhető és megóvható természeti értékeket. Mivel ezek az értékek gyakorlatilag már csupán a Dályói-mocsárra koncentráálódtak, 1997-ben a besztecebányai természetvédelmi szakemberek elkészítették a mocsár védelmi tervét. Két évre rá a Dályói-mocsarat a besztecebányai Kerületi Hivatal általános érvényű rendelettel természeti rezervátummá nyilvánította, 14,8 ha területen 4,7 ha védőövvel. A rezervátum az Vilkét Tőrincsel összekötő országúttól a Maskova-patakig terjedt ki. Később, amikor az európai természetvédelmi rendszer, a Natura 2000 hozzánk is begyűrűzött, 2012-ben a területet kibővítették egészen az Ipolyig. A mocsárban fellelhető békaturajhoz kötődő növénytársulások ugyanis európai jelentőségű élőhelynek bizonyultak. A békaturaj (*Hydrocharis*) a víztükrön úszó, barnászöld levelű növény, gyökerei szabadon lógnak a vízbe, sekély vizekben azonban leérhetnek az üledékig. Az Ipolyig kiterjedő új rezervátum

területe 82,45 hektár lett, ami magába foglalja a mocsarat szegélyező nedves kaszálókat is. 2004-ben aztán Szlovákia kormánya jóváhagyta az ország európai jelentőségű, Natura 2000 különleges természetmegőrzési területeinek előzetes védelmi jegyzékét, amelybe az Ipoly mentét is belefoglalták 372 hektáron. Ez egyelőre valóban csak előzetes védelmet jelent, de ha az évek során nem romlanak az élőhelyek fennmaradásának esélyei, az adott terület védetté nyilvánítható.

A Dályói-mocsár valódi értéke a vizes környezetet kedvelő növény- és állattársulások sokrétűségében van. Ezidáig 14 növénytársulást jegyeztek fel innen. Különböző gyékény-, nád- és sásfajokhoz kötődnek, de fellelhető itt a vízi harmatkása (*Glyceria maxima*), az apróbékalencse (*Lemna minor*) vagy a vízi kányaszásza (*Rorippa amphibia*) is. Ezek általában gyakori kísérői a vizes élőhelyeknek, ritkábban találkozhatunk azonban a fényes borkóróval (*Thalictrum lucidum*), amely az erősen veszélyeztetett fajok sorába tartozik. A Dályói-mocsár további veszélyeztetett faja az ernyős virágkáká (*Butomus umbelatus*), a bókóló sás (*Carex melanostachya*), a bászági sás (*Carex buekii*), a magas peszérce (*Lycopus exaltatus*), a közönséges rence (*Urticularia vulgaris*) és a pici egérfarkfű (*Myosurus minimus*).

Nem kevésbé sokrétű a Dályói-mocsár állatvilága. Különösen a madarak keresik fel nagy számban, de a hüllőknek és kételtűeknek is kedvenc szaporodó helyük. A mocsár jellegzetes lakója a vízisikló (*Natrix natrix*) és a tavi béka (*Rana ridibunda*), de megfelelő búvóhelyre talált itt az apró termetű zöld levelibéka (*Hyla arborea*), sőt még az erdei béka (*Rana dalmatina*) is. Tavasszal a madarak csodálatos hangjátéka árulja el a biológiai sokrétűség e kicsiny foltra való leszűkülését az Ipoly mentén. Mintha ide menekült volna az egész völgy madárvilága. A víztükrön a bőjti réce (*Anas querquedula*) keresi párját, a mocsár szélén piros lábú cankó (*Tringa totanus*) lépked méltóságteljesen, a füzes berkekben pedig függőcinege (*Remiz pendulinus*) építi mesterien fészket. A mocsarat szegélyező nedves kaszálón megfigyelhetjük a sárga billegetőt (*Motacilla flava*) és a rozsdás csukot (*Saxicola rubetra*), a bokros részeken pedig a tövisszűrő gébicszet (*Lanius collurio*). Az állatvilág ilyen gazdagsága idecsalogatja a ragadozó madarakat is. A nádas szegélyeiben fészkel a barna rétihéja (*Circus aeruginosus*), a távolabbi berkekben pedig a kabasólyom (*Falco subbuteo*), amely általában varjúfélék elhagyatott fészkeiben neveli fel kicsinyeit. A barna rétihéja viszont igényli a nádas környezetet, mivel fészket sokszor rakja régi, elszáradt nádakra és száraz vízínövényekkel béleli. Ezért nem megengedett a nádasat koratavasszal leégetni.

A nádasban és a környező nedves réteken gazdag táplálékra talál a fehér gólya (*Ciconia ciconia*) és a szürke gém (*Ardea cinerea*) is. Táplálékukat főleg békák, békaporontyok, halak, csigák, férgek, egerek, gyíkok, rágcsálók, rovarok képezik, amelyek a mocsárban, az Ipoly vizében vagy a terjedelmes nedves réteken, kaszálókon bőven előfordulnak. Nem csoda tehát, hogy az Ipoly-menti falvak

kéményeit gyakran díszítik gólyafészkek. Hasonlóan magasan fekvő fészkelési helyet kedvel a szürke gém is. Mivel félénkebb a gólyánál, a településektől távolabb eső magas fákon találja meg az utódai felneveléséhez szükséges nyugalmas helyet. Az Ipoly mentén ilyen hely a folyót övező topolyasor a Mucsényi-patak torkolatánál, Rapp, Miksi és Kisműlyad között. A topolyafák jelentős részét a múlt század hatvanas éveiben ültették ki a vízfolyások partjaira faanyag nyerése céljából. Természettani szempontból ez nem volt a leghelyesebb választás, mivel a topolyafák környezetünkben idegenek, magas növéssük pedig gátolja az őshonos fűzek, egerek fejlődését. A fészkeléshez viszont ideálisak, amit a gémekek ki is használtak. A magas topolyafákon mintegy 10–12 fészek található. Itt biztonságban kikölthetik és felnevelhetik utódaikat, akiknek az Ipoly még meglévő mocsaraiból és nedves rétejeiről megfelelő mennyiségű táplálékot hordhatnak. A monogám életmódot folytató gémekek előszeretettel fészkelnek csoportosan, ez növeli biztonságérzetüket. A fészket a hím rakja, majd bele csalogatja a nőtényt. A fészek bővítését vagy javítását azonban már mindketten végzik. A fészket faágakból rakják, belsejét azonban rendszerint száraz vízínövényekkel puhára bélelik. A fészek ezért kívülről tákolmánynak néz ki, valójában azonban erős és kényelmes építmény. A rendszerint 4–5 tojásos a szülők váltakozva ülnek, a kicsinyeik etetésében is egyaránt vesznek részt. Először a fiókák csőrébe adják a táplálékot, később eléjük öklendezik.

A rappi topolyafák a szürke gémekek egyedüli fészkelési helye az Ipoly völgyében. Mint fontos reprodukciós hely különös figyelmet és védelmet igényel. Ezért 1992-ben a topolyasort a *Losonci Járás Környezetvédelmi Hivatal* rendeletben védetté nyilvánította 2,23 ha területen.

A Dályó-környéki Ipoly völgye egy további természeti oázist is tartogat számunkra: a Panyidaróctól északnyugat felé húzódó mellékvölgyet, amelyet máig *Koháry-völgy*nek neveznek. A korabeli losonci visszaemlékezésekben gyakran esik szó a Koháry-völgyről, amelyet előszeretettel látogattak a losonciak. Feltehetőleg a Panyidarócon élő **Koháry** családról kapta a nevét, de erre idáig nem találtam hiteles forrásokat.

A völgy a Koháry-patak medre mentén alakult ki, amelynek a forrásterületétől a tényleges Koháry-völgy torkolatában található erdőszélre terjedő szakaszán inkább csak tavasszal, hóolvadás és nagyobb esők után folyik víz. A bájos kis erdei völgy Losoncot és Panyidarócot köti össze. Nem jelzi turistajelzés, szerényen húzódik meg az erdő mélyén.

A völgybe a losonci fürdőből aszfaltozott úton is el lehet jutni. Ennek alapjait erdélyi menekültek és egyetemi munkaszolgálatosok közreműködésével 1942-ben építették ki. A völgyet körülölelő Koháry-erdőben 1938-ban kiserőd-rendszert is kiépítettek, amelyet azonban sohasem használtak. Az aszfaltozott-kövezett utakat ma kizárólag erdészek használhatják saját céljaira, mások autóval csak az engedélyükkel léphetnek rá. Gyalogosan vagy kerékpáron viszont bárki.

A patak forrásterülete kb. 10 percnyi sétával érhető el a Losonci fürdőtől. A vizenyős talajú, vízkedvelő fák közül áll

erdőrészben a két világháború között tudószanatóriumot terveztek felépíteni. Az építkezésből azonban ténylegesen csak egy kút kifúrása valósult meg. Az akkor elültetett, mára már magasra nőtt fenyőfák egészen a közelmúltig kicsit hegyvidéki hangulatot nyújtanak a területnek, hiszen a fenyő nem őshonos fája a vidéknek. A fenyő mellett főleg gyertyán-, tölgy- és cserfák, nyírfák és égerfák alkotják az „erdei közösséget”, de megtalálhatóak itt még a terület egyik helynevet – „fűzfás” – adó fűzfák is. Sajnos a fenyőfák nem kis részét a múlt év végén és az idei évben kivágták, és a forrásrész körüli területet is jócskán megritkították, amivel nagyon megváltoztatták az erdő hangulatát.

Az erdészlak egy kis dombon épült, mely alatt több kisebb forrás is táplálja a patakot. Ennek eredményeként az innen terjedő szakasza csak ritkán szárad ki, a tavaszi olvadás (már ha van hó) pedig egészen megtelíti a patak medrét. Útját apró vízesések, az általa kialakított hangelatos mély meder, girbe-görbe kanyarulatok, alámosott fagyökerek, egymásra dőlt fák jelzik. Panyidaróc előtt fut ki az erdőből, hogy azután áthaladva a falun az Ipolyba vigye a losonci erdők üzenetét.

Az erdészlak alatt a losonci fürdőből idevezető aszfaltozott út elágazik. Nagyardóc felé nézve a jobb oldali Jelsőcre, a bal oldali pedig a Koháry völgyet nyitó füves rétre, kb. 100 m hosszú erdei tisztásra-rétre nyílik. Ide egy kis hídon kell átmenni, amely közelében egy átlagos, de iható vizű fedett kút található. Sajnos a völgyet is elérte az erdőgazdálkodás negatív hatása. A völgy réttel szembeni

Kankalin • Puntigán József felvétele

Csillagvirág • Puntigán József felvétele

szakaszát az elmúlt években csaknem teljesen letarolták, elpusztítva ezzel több értékes virág lelőhelyét is.

Panyidaróc felé haladva, a völgy bal oldalán magasodik a hosszúkás, 268 m magas Koháry-domb. Jó gombázó hely, ahol kedvező időjárás esetén kora nyártól késő őszig megtalálhatóak a vidék jellegzetes gombafajai (galambgombák, a vargánya különböző fajtái). Vele szemben a 275 m magas Madách-csúcs található. A két domb között a patakkal párhuzamosan halad a már említett kövezett út.

A völgy tavaszkor a legszebb. A téli álmából ébredező természet a patak partján virágba borítja az erdő alját. A patak mellett főleg hatalmas égerfák nőnek, melyek gyökérzete egészen csodálatos labirintusokat hozott létre a patak medrében.

Hóvirágot ugyan itt nem találni, medvehagymát sem, de a ritkaságok közé tartozik piros csészegomba (*Sarcocypha coccinea*), amely már a hótakaró alatt előtűnik, s korán „ébred” a vicsorgó (*Lathraea squamaria*) is. A völgy igazi tavaszi hírnöke a kétlevelű csillagvirág (*Scilla bifolia*), mely némely részén kék mezővé varázsolja az ébredő fák alatti avart. Egyeduralkodása azonban rövid, mert a tavaszi napsugár hívó szavának engedelmességre gyorsan követik a többiek. Az odvas keltike (*Corydalis cava*) törekeny fehér és vöröses virágai, a fehér színű erdei szellőrózsa (*Anemone sylvestris*), a sárga bogláros szellőrózsa (*Anemone ranunculoides*), az utak mentét és napos részeket kedvelő bársonyos tüdőfű (*Pulmonaria mollis*) díszítik a völgyet. A völgy egyik rejtett kincse a tava-

A patak forrása • Puntigán József felvétele

szi kankalin (*Primula veris*), amelynek néhány éve még több mint 20 tövét találhattuk meg, de az említett erdőirtás egyik eredményeként ezek száma lényegesen 10 alá csökkent. Egészen különleges az avar alatt rejtőzködő, apró tulipánt idéző kapotnyak (*Asarum europaeum*). A színes virágtakaró vízparti dísz a szerény, de mégis vonzó virága az aranyveselke (*Chrysosplenium alternifolium*).

A Dályói-mocsarat, a Koháry-völgyet és az Ipoly árterének nedves rétjeit jelenleg már nem a lecsapolások veszélyeztetik, hanem az utóbbi néhány tíz évben tapasztalható felmelegedés és csapadékhiány. Ez azonban globális folyamat, ami ellen az emberiség együttes fellépése sem biztos, hogy sikerre vezet. A mocsár, mivel a talajvízből táplálkozik, azonban sokáig képes ellenállni a csapadékhiánynak, ezért jelentősége a jövőben erősen megnövekszik. Mindnyájunk kötelessége, hogy épségben megóvjuk és minél tovább fenntartsuk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Cvachová, Alžbeta

1995: Pripravovaná CHKO Poiplie. Chránené územia Slovenska 26, Banská Bystrica, 2-4.

Cvachová, Alžbeta – Urban, Peter

1998: Bude Ramsarská lokalita Poiplie chránenou krajinou oblasťou? Enviromagazín 3, 5. Bratislava, 26-27.

Hrivnák, Richard

1996: Stretnutie prírodovedcov Novohrad 1996. Chránené územia Slovenska 29. Banská Bystrica, 16-17.

1998: Močiar pri Veľkých Dálovciach - významná lokalita mokradovej vegetácie v povodí Ipla. Chránené územia Slovenska 37. Banská Bystrica, 15-16.

Jasík, Marián – Mathé, Pavol

1999: Nové chránené územia v Banskobystrickom kraji VI. Chránené územia Slovenska 42. Banská Bystrica, 2-5.

Urban, Peter – Hrivnák, Richard (eds.)

1997: Poiplie. Banská Bystrica

László Márton

Rimaszombattal kapcsolatos iratok a Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatalában*

Rimaszombatban tett kirándulásunk alkalmával az idegenvezető felhívta a figyelmünket a város címerére, a kiterjesztett szárnyú sasra.

Hazatérve, munkahelyemen tovább folytattam „rutin” munkámat: a *Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatalában* dolgozom, Marosvásárhelyen, fő tevékenységem a kutatószolgálat ellátása. Egyik kutatónak levéltári anyagot kerestem ki a *Marosvásárhelyi Református Kollégium* iratanyagában, amikor szemembe ötlött egy

viaszpecsét, amely olyan volt, mint a rimaszombati címer: kiterjesztett szárnyú sas. A körirat igazolta sejtésemet: • *SIGILLUM • OPIDI • RIMA • ZOMBA[T] • 1595.*

Az iratanyag leltára szerint négy Rimaszombattal kapcsolatos irat is található itt. Kiderült, hogy az iratok **Simonyi Márton** („*Doctor Simoni Márton*”) hagyatékának a részét képezik, és ilyenként kerültek be körülbelül kétszáz évvel ezelőtt a Marosvásárhelyi Református Kollégium iratanyagába.

1. irat¹

Összegzés az irat külső felén:

„Anno 1723 D[ie] 2 Aug[ustus] Magyar-Országon Rima-Szombatban nehai D[oc]tor Simoni Marton urnak bizonyos portionskanak á mint Sas Pál uram testált arról való Cessionalisa Sas Pálnak.

Nr. 4°”

Az oklevél szövege:

„Én aláb is meg irt Sás Pál: Feleségemmel Sophia Gedei Asz[szony]val együtt: adom tudtára, az kiknek illik e levelemnek rendiben, hogy én Keresztényi Szeretetemtől Viseltetvén, az midőn öitsem Doctor Simonyi Márton Ur[nak]k eő Ky[gye]lmenek, Rimaszombatban valo lakásának bizonytalan helyet látnám s tapasztal-nám; ellenben lévén Nékemis bizonyos adosságaim után, ugyan ottan R[ima]szombath Várossában adjudicáltatott Ház helyek Földek és Rétek oppignoratioján bizonyos Testimoniálisim az melyek az aláb meg irt mód szerént feljegyeztetve következnek, Conférltam: Ugy Mint Sub litt[era] D[ominus] Nemedi András adós-ságát, az mely 39 ezüst tallérokbul álló volt, Harmad-rész ház hely sine appertinentiis Item Szabo Jánostul adosságban adatott, és az nemes R[ima]szombat Va-rossátul nékem adjudikáltatott Negyed rész Ház helyet, cum omnibus appertinentiis. Ugy mint: Szán[tó] földei-vel, Csűrös és Veteményes kertével azon nemes Város petsettye alatt authentice ki adatott Levellel együtt: Nem-különben ugyan azon határban, Zálogban levő Földek-vel, ugy mint nem különben Rétekekkel együtt. Az Városon felül egy kötel rét, az rend füzesen kilentz N[ume]ro 9 Magyar f[o]r[in]t az Uj malmon alol az száraz réten Gonda István háza után valo rét, kilencz N[um]e[ro] 9 Magyar f[o]r[in]t: a Szutori Pataknál ugyan Gonda

István Háza után egy kötel föld húsz N[ume]ro 20 magyar f[o]r[in]t a Szutori uton belől az Laposon fél kötel föld 10 i[d]e[st] N[um]e[ro] tiz Magyar f[o]r[in]t melyekről valo Originalis contractust assignáltam ily formán felül irt Simonyi Doctor eoitsem Ur[amna]k. Hogy valameddig eoky[gye]lme és Succesori fogják lakni és usualni, magok az specificalt s Conférlalt joszagokat mind addig szabados birtokokban lehessenek de ha abalinealni kívánnak, immediate meg irt Sas Pál uram és Succesori kezekhez resignáltassanak minden uton modon, ab [...] a melyekről in Preliminaribus attam en saját petsetemmel s kezem írásával meg erősítet leveletem. Datum Losoncz. die 2 Augusti 1723. Sas Pál m[anu] p[ropriae]

Coram me Martino Bogdányi M[anu] P[ropri]ae Eccl[esi]ae R[e]f[orm]atae Losoncz Scilicet Collata specificata

Coram me Johanne Miskolczy altero [...] Lossoncziansiss”

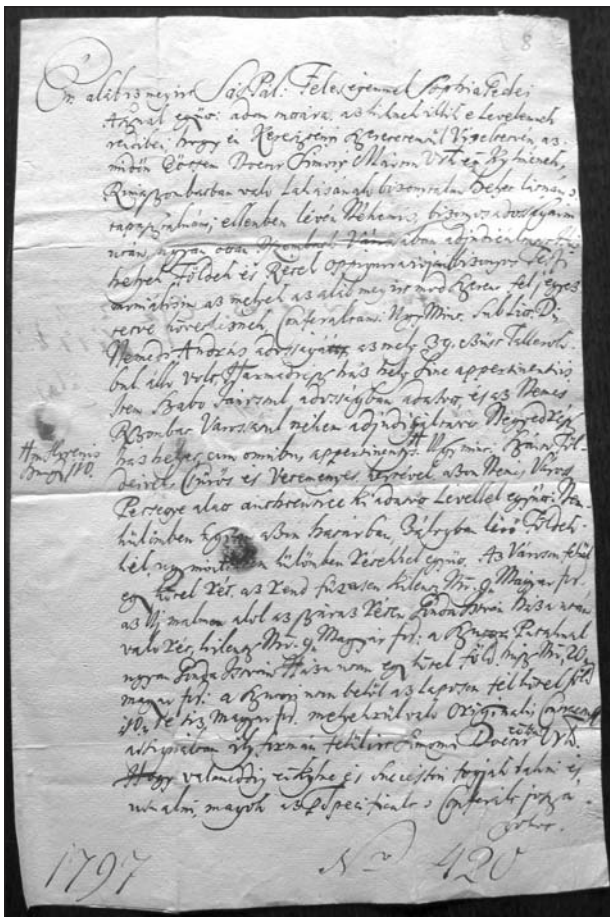
Mai olvasatban (a latin kifejezések magyarításával):

Az 1723. esztendőben, augusztus 2-án. Magyarországon, Rimaszombatban, néhai doktor **Simonyi Márton** úrnak bizonyos porciócskának, amint Sas Pál uram testált, arról való átengedő levele Sas Pálnak.

4. sz.

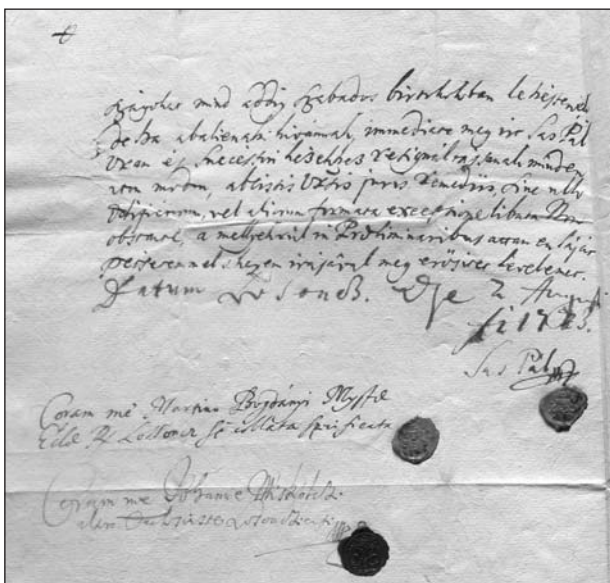
Én, alább is megírt **Sas Pál**, feleségemmel, **Gedei Zsófia** asszonnyal együtt adom tudtára akiknek illik e levelemnek rendjében, hogy én keresztényi szeretetemtől viseltetvén, amidőn öcsém, doktor Simonyi Márton úr ökegyelmének Rimaszombatban való lakásának bizonytalan helyét látnám

* Jelenkoros szakosodású lévén, a kutatóteremben megforduló középkorászok és újkorászok, illetve a helyismerettel rendelkezők segítségére apelláltam. Az iratok kiolvasásában Orbán János, Simon Zsolt, W. Kovács András, valamint B. Kovács István segített. Több esetben nem tudtuk egyértelmű bizonyossággal kiolvasni a latin jogi terminusokban, kifejezésekben bővelkedő szövegeket, ezeket a szövegrészeket pontozással jelöltük. A rövidítések feloldását az eredeti szövegben szögletes zárójelbe tettük. A mai nyelvhasználatához igazított szövegeket B. Kovács István készítette, akárcsak az oklevelekhez kapcsolódó művelődéstörténeti adalékokat is.

Az 1. számú irat - részlet

s tapasztalnam; ellenben, lévén nekem is bizonyos adósságaim után ugyanott, Rimaszombat városában nekem ítéltetett házhelyek, földek és rétek elzálogosításán bizonyos javaim, melyek az alább megírt mód szerint feljegyeztetve következnek, adományoztam: úgy mint **Némedi András** úr adósságát, amely 39 ezüst tallérból álló volt, harmadrész házhely, külső tartozékok nélkül, ugyanúgy **Szabó Jánostól** adósságban adatott és a nemes Rimaszombat városától nekem ítéltetett negyedrész házhelyet

Az 1. számú irat - részlet

minden (külső) tartozékával, úgymint: szántó földjeivel, csűrös és veteményes kertjével, azon nemes város pecsétje alatt hitelesen kiadatott levéllel együtt, nemkülönbön ugyanazon határban, zálogban levő földekkel, nemkülönbön, rétekekkel együtt. A városon felül egy kötel rét, a *Rend füzesén*, kilenc, azaz 9 magyar forint; az *Új malmon alúl*, a *Szárararéten*, **Gonda István** háza után való rét, kilenc, azaz 9 magyar forint; a *Szűtőri-patak*nál, ugyan(csak) Gonda István háza után egy kötel föld, húsz, azaz 20 magyar forint, a *Szűtőri-úton belül*, a *Lapason* fél kötel föld, 10, azaz tíz magyar forint. Melyekről való eredeti szerződést utalványoztam ily formán felül írt Simonyi doktor öcsémuramnak, hogy valamеддг őkegyelme és örökösei fogják lakni és használni, magok ama bizonyos s adományozott jószágoknak mindaddig szabados birtokukban lehessenek, de ha elidegeníteni kívánnák, közvetlenül megírt Sas Pál uram és örökösei kezéhez visszaadassanak minden úton módon [...] amelyekről előlegként adtam én saját pecséttemmel s kezem írásával megerősített levelemet.

Kelt Losonc, 1723. augusztus 2.

Sas Pál saját kezével
Előttem: **Bogdányi Márton**, saját kezével
a *Losonci Református Egyház* lelkésze
Előttem: **Miskolczy János**, saját kezével
a *Losonci Református Egyház* másik lelkésze

2. irat²

Összegzések az irat külső felén:

„Anno 1708 D[ie] 18 Maji Rima Szombati posta mester Nemedi András volt adós Sas Pálnak 39 tallérokka: arról való obligatioja Nemedi Andrásnak. Á R[ima] Szombati Magistratusnak ez iránt való Deliberatumaval edjütt.

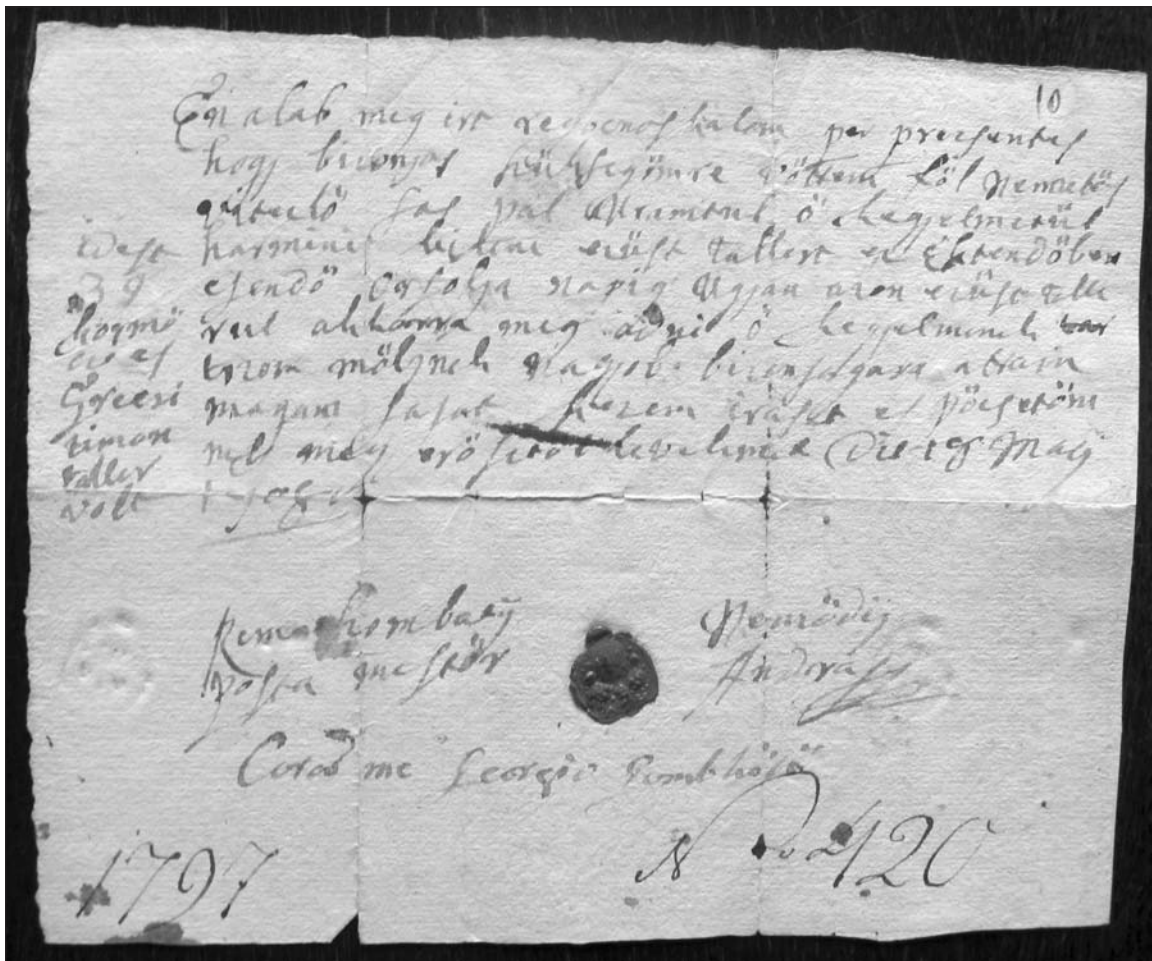
A[nn]o 1713 Die 14 Mensis Junyi Sub Generali Consensu Amplissimi Senatus [...] taliter deliberatur.

Vilagosan ki jöven es ki tettzven Sáás Pál Ur adossaga Nemedi Andrason mellyet nem exsolvalt legyen, eo k[e]gylme annakokaért azon adossagnak Complacatiojara adjudicallatik eő k[e]gylmének] Nemedi Andras residentialis harmad resz haza sine appertinentiis.

Extradat Per Juratum Privileg[i] Oppidi R[ima] Szombati Notarium”
(pecsét és olvashatatlan aláírás)

Az oklevél szövege:

„Én alab meg írt regocnoskálom (!) per presentes hogy bizonyos szükségömre vöttem föl nemzetös vitézlő Sas Pál Uramtul ő kegyelmetül harminc kilenc (beszúrás, oldalt: id est 39) ezüst tallert ez esztendőben esendő Orsolya napig Ugyan azon ezüst tallérait akharja meg

A 2. számú irat – részlet

adni ö kegyelmének [...] melynek nagyobb bizonyos-
gára attam magam saját kezem írását es pöcsetömmel
meg erősített levelemet die 18 May 1708.

Rima Szombaty Nemödy
posta mestör András

Coram me Georgio Gombkötő”

Mai olvasatban (a latin kifejezések magyarításával):

Az 1708. esztendő május 18. napján. A rimaszombati postamester, **Némedi András** volt adós **Sas Pálnak** 39 tallérokkal. Arról való kötelessége Némedi Andrásnak. A rimaszombati magisztrátusnak ez iránt való határozatával együtt.

Az 1713. esztendő június 14. napján a nemes tanács teljes egyetértéssel ily formán határozott.

Világosan ki jövőn és kitetszvéen Sas Pál úr adóssága Némedi Andrásnak, mellyet nem térített meg ökegyelme, annakokáért azon adósságnak kiegyenlítésére ítéltetik ökegyelmének Némedi András székhelyének harmadrész háza, (külső) tartozékok nélkül.

Kiadva kiváltságos Rimaszombat mezőváros jegyzője által

(pecsét és olvashatatlan aláírás)

En, alább megírt, a jelen [oklevél] által elismerem, hogy bizonyos szükségömre vöttem föl nemzetös vitézlő Sas Pál uramtól, ökegyelmétől harminckilenc (beszúrás, oldalt: azaz 39) ezüst tallért. Ez esztendőben esendő Orsolya napig ugyanazon ezüst tallérait akarja megadni ökegyelmének [...] melynek nagyobb bizonyására adtam magam saját kezem írását és pöcsetömmel megerősített levelemet. 1708. május 18-án.

Rimaszombati Némedi
postamester András

Elöttem: **Gombkötő György**

3. irat³

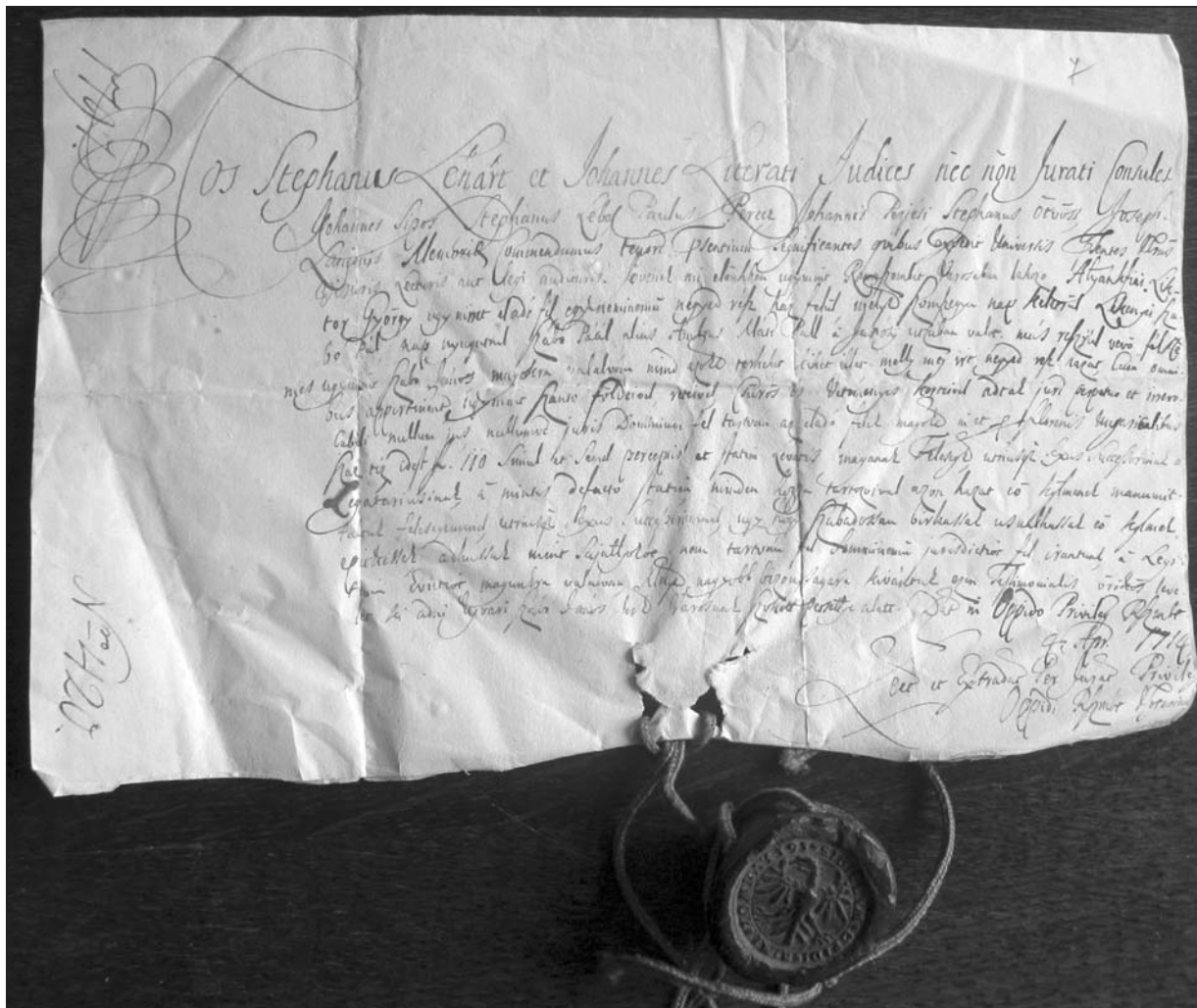
Összegzés az irat külső felén:

„Anno 1714 D[ie] 4 april[iy] R[ima] Szombati Magis[trátus] Testimoniális Levele arról, hogy Lictor György ujjvári Szabo Jánosnak R[ima] Szombatban egy darab Ház helyet adot örökösön.”

Nro3:

Az oklevél szövege:

„Nos Stephanus Lénárt et Johannes Literati iudices nec non jurati consules Johannes Sipos, Stephanus Lebo, Paulus Percz, Johannes Perjesi, Stephanus Ötvöss,

A 3. számú irat – részlet

Joseph Lanionis Memoriae Commendamus tempore p[re]sentium significantes quibus expedit Universis pre[sen]tes n[os]tras [litteras] visuris lecturis aut legi auditoris. Jovenek mi előnkben uymint Rimaszombat Varosaban lakozo Atyánkfiak Liktör György úgy mint el adó fél egy neminemű negyed rész ház felül mely Szomhegyen nap keletről Lekenjei Szabó Pál nap nyugatrul Szabó Páál alias Ambrus Máté Pall a Janosy utcaban valok. mas részrül vevő fél nemes uymint Szabo János magukra valalván mind azok[a]t terheket kiket illet melly meg irt negyed rész házat minden tartozékával, uymint szántó földeivel, reteivel, Csürös és Veteményes kerteivel adtak jure perpetuum et irrevocabili nullum jus nullumve juris dominium fel tartván az eladó felek magoknak in et pro florenis Hungaricalibus szaz tiz idest fl[orens] 110 simul et semper perceptis et statim levatis maganak Felesegenek utriusque sexus succesorinak és legatariusinak a mintis defacto statim minden hozza tartozoival azon hazat eő k[e]l[e]lmenek manumittaltuk feleseggemmel utriusqu[e] sexus succesorimmal úgy hogy szabadossan birhassak usualhassak eo k[e]l[e]lme[k] epithessek adhassak mint sajátjokot nem tartván fel Semminemű jurisdictionot fel irantuk, a legitima evictiot magunkra valalvan k[egye]l[me]d[ne]k nagyobb bizonságára

kívántunk ezen Testimonialis örökös levelet ki adni Ujvari Szabó János ur[na]k, Varosunk szokott petsettye alatt. Dat[um] in oppido privileg[iato] R[ima] Sz[omb]at 4 Apr[il]is 1714.

[...] et extradat per jurat[i] privileg[iati] oppidi R[ima]sz[o]mb[a]t Notarium

(függőpecsét)

Mai olvasatban (a latin kifejezések magyarításával):

Az 1714. esztendő április 4. napján. A rimaszombati magisztrátus testimoniális levele arról, hogy **Lictör György** újvári Szabó Jánosnak Rimaszombatban egy darab ház helyet adott örökösen.

3. sz.

Mi, **Lénárt István** és **Literati János** bírák és **Sipos János, Lebo István, Percz Pál, Perjesi János Ötvöss István, Lanionis József** esküdtek emlékezetül adjuk mindenkinek akinek üdvös, a jelen levelünk megtekintőinek, olvasóinak, vagy olvasni hallgatóinak. Jövének mielőnkbe, uymint Rimaszombat városában lakozó atyánkfiak, Liktör György úgy mint eladó fél, egy neminemű negyed rész ház felől, mely Szomhegyen

napkeletről **Lekenyei Szabó Pál**, napnyugatról **Szabó Pál** másképp **Ambrus Máté Pall**, a *jánosi utcában* valók, másrésről vevő fél, nemes, úgymint **Szabó János**. Magukra vállalván mindazokat a terheket, kiket illet, mely megírt negyedrészt házat minden (külső) tartozékával, úgymint szántóföldjeivel, rétjeivel, csűrös és veteményes kertjeivel adták örökjogon és visszavonhatatlanul, minden jogukról lemondva. Feltartván az eladó felek maguknak száztíz, azaz 110 magyar forintot, egyszer s mindenkorra, haladék nélkül magának, feleségének és ugyanúgy örökösének és (a végrendeletileg) kedvezményezettjeinek, amint is rendesen, haladék nélkül minden hozzátartozóival (értsd: külső tartozékaival – szerk.) azon házat ökegyelmének felszabadítottuk feleségemmel és ugyanúgy örökösimmal, úgyhogy szabadossan bírassák, használhassák ökegyelmék, építhessék, adhassák mint sajátjukat, nem tartván fel semminemű jogigényt irántuk, a törvényes szavatosságot magunkra vállalván. Kegyelmednek, nagyobb bizonságára kívántunk ezen testimonialis örökös levelet kiadni Ujvári Szabó János úrnak, városunk szokott pecsétje alatt. Kelt Rimaszombat kiváltságos mezővárosban, 1714. április 4-én.

[...] kiadva kiváltságos Rimaszombat
mezőváros jegyzője által
(függőpecsét)

4. irat

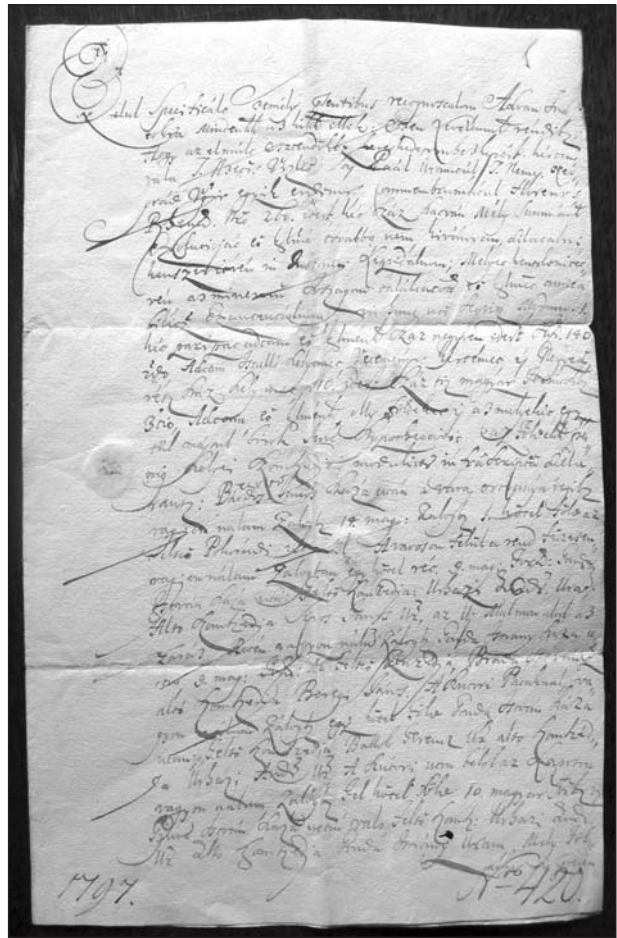
Összegzés az irat külső felén:

„Nr2do

Anno 1714 die 4 Apr[ilis] Magyar orszagon R[ima] Szombatban ujj=vári Szabó János 260 Német for[inttal] lévő adós Sas Pálnak, abba az adosságban Rimaszombati Házát, kertit és bizonyos szántó földjeit a mint által adva Sas Pálnak, arról való Contractus.”

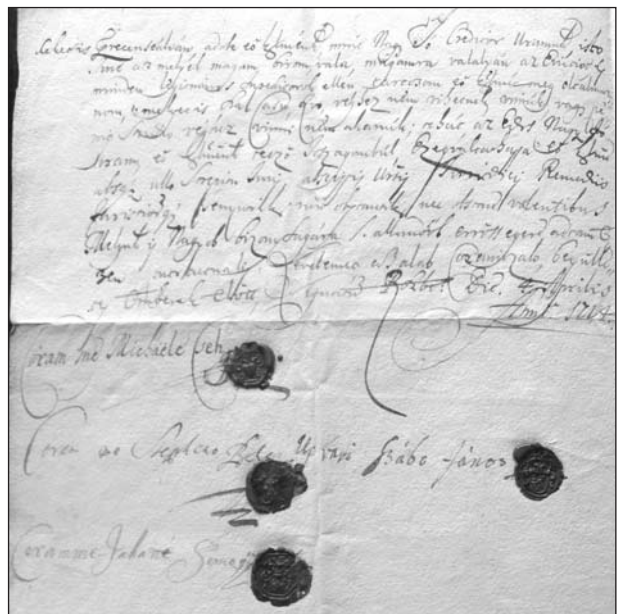
Az oklevél szövege:

„*Atul specificált személy p[re]sen[tibus] recognoscolum Advan tudokra mindenk[ine]k az kik[ne]k illik: ezen levelemnek rendiben, Hogy az elmúlt esztendőkb[en] kereskedésemhez képest kértem vala T[ekintetes] N[em]zetös V[é]t[é]zleő Sas Paál úramtól, T[ekintetes] Nemes Neógrád v[á]rme[lye] egyik [...] commembrumátul florenos Rhenensis N[um]ero 260 idest két száz hatván Mely Summának exolutioját eő k[e]l[e]g[y]e[I]me továbbra nem kívánván dilatalni kenszeritvén in Instantia liquidálnom; Melyre kéntelenítettvén az minemű jóságom találatott eő k[e]l[e]g[y]e[I]me amica biliter excontentálnom [...] in honc uti sequin modum. 1/ két paripat adtam eő k[e]l[e]g[y]e[I]mének száz negyven idest H[un]garicus[I]llorenus] 140. 2do Adtam istálló helyemet Veteményes kertemet és Negyed rész ház helyemet 110 idest Száz tíz magyar Forintokb[an] 3tio Adtam eő k[e]l[e]g[y]e[I]mén[e]k olly földeket is az melyeket*

A 4. számú irat – részlet

egytől másutl birok iure hypothecario az Földek[ne]k penig helyei Szomszedjai modaliter infrascripta declarant[ur]; Bárdos Janos háza után a varas ortványa vegib[en] vagjon nalam Zalog[ban] 14 mag[ar] forint]; Zalogba 1. kötel föld az felseő Pokorádi utcanál. A varoson felül a rend füzesen vagjon nálam Zalogban egy kötel rét 9 mag[ar]; For[intokban]; Gonda István

A 4. számú irat – részlet

háza után: Felső Szomszédja: Urhazi András Uram Also Szomszédja Sipos Janos úr; az Új Malmon alul az száraz réten vagyon náluk Zaloghban Gonda Istvany háza után 9. mag[yar]: forint: az Felső Szomszédja Branda Istvány alsó szomszédia Beregi János. A Szutori Pataknál vagyon nálam Zalogh[ban] egy kötel föld Gonda István háza után 20 [magyar forint]. Felső szomszédja Balloh Ferencz Ur alsó Szomszédja Urhazi András úr A Szutori úton belül az Laposon vagyon nálam Zalogba Fel kötel föld 10 magyar F[o]ri[nt]b[an] Gyüre István háza után való, Felső Szom[széd]: Urhazi András Ur also szomszéd Gonda Istvány uram, mely földeket is presentéálván adok eő k[e]g[ye]lmén[ek], mint Nagy Jó Creditor Uramnak, ipso iure az melyel magam bírom vala, magamra valalván az Evictiot és minden legitimus Inpeditoerek ellen tartozom eő k[e]g[ye]lmét meg oltalmaznom, az melyet is ha casu quo véghez nem vihetnék, vinnék vagy penig s jó véghez vinni nem akarnek; tehát az Edes Nagy Jó Uram eő k[e]g[ye]lmén[ek] tecző Jóságombúl, exequáltathassa eő k[e]g[ye]lme [...] Melynek is Nagyob bizonyására s. allandób erősségére adtam ezen contractualis levelemet az alab coremizáló becsületes Emberek előtt Signatur R[ima]Sz[om]b[a]t: Die. 4 Aprilis Anno 1714.

*coram me Michaele Cseh
coram me Stephano Beke Uj vari Szabo Janos
coram me Johane Somogyi*

Mai olvasatban (a latin kifejezések magyarításával):
2. sz

Az 1714. esztendőnek április 4. napján. Magyarországon, Rimaszombatban újvári Szabó János 260 német forinttal lévén adós Sas Pálnak, abban az adósságban rimaszombati házát, kertjét és bizonyos szántóföldjeit, amint által adva Sas Pálnak, arról való szerződés.

Alul meghatározott személy ezennel elismerem, adván tudtokra mindenkinek akiknek illik ezen levelemnek rendiben, hogy az elmúlt esztendőkbén kereskedésemhez képest kértem vala tekintetes, nemzetes, vitézlő Sas Pál

uramtól, tekintetes nemes Nógrád vármegye egyik [...] tagjától 260 rajnai forintot, azaz kétszázhatvan(at), mely összegnek megfizetését őkegyelme tovább nem kívánván halasztani, kényszerítvén törvényszéken elszámolnom; melyre kénytelenítettvén, minemű jószágom találtott, őkegyelmét barátságosan kielégítenem [...] 1) két paripát adtam őkegyelmének száznegyven, azaz 140 magyar forintban; 2) adtam istállóhelyemet, veteményeskertemet és negyedrészt házhelyemet 110, azaz száztíz magyar forintokban; 3) adtam őkegyelmének olly földeket is, amelyeket egytől mástól bírok zálogjogon. A földeknek pedig helyei, szomszédjai, mi módon, lentebb írva kinyilvánítatik: **Bárdos János** háza után, a város ortványa végiben vagyon nálam zálogban 14 magyar forint; zálogban 1. kötel föld a felsőpokorági utcánál; a városon felül, a Rend fűzésén vagyon nálam zálogban egy kötel rét 9 magyar forintokban, Gonda István háza után, felső szomszédja **Urházi András** uram, alsó szomszédja **Sipos János** úr; az Új malmon alul, a Száraz réten vagyon náluk (elírás, helyesen: nálam) zálogban, **Gonda Istvány** háza után, 9 magyar forint, felső szomszédja **Branda Istvány**, alsó szomszédja **Beregi János**; a Szutori pataknál vagyon nálam zálogban egy kötel föld, **Gonda István** háza után, 20 magyar forint, felső szomszédja **Balloh Ferencz** úr, alsó szomszédja **Urházi András** úr; a Szutori úton belül, a Laposon vagyon nálam zálogban félkötel föld, 10 magyar forintban, **Gyüre István** háza után való, felső szomszéd **Urházi András** úr, alsó szomszéd **Gonda Istvány** uram. Mely földeket is bemutatván, adok őkegyelmének, mint nagy jó hitelező uramnak, törvényes jogon, amellyel magam bírom vala, magamra vállalván az szavatosságot és minden jogos akadályozók ellen tartozom őkegyelmét megoltalmaznom, amelyet is ha esetleg véghez nem vihetnék, vinnék vagy penig jó véghez vinni nem akarnek, tehát az edes nagy jó uram őkegyelmének tetsző jószágomból végrehajthatassa őkegyelme [...] Melynek is nagyobb bizonyására s. allandób erősségére adtam ezen szerződéses levelemet az alább előttemező becsületes emberek előtt. Jegyeztetik Rimaszombat(ban), 1714. április 4-én.

előttem: **Cseh Mihály**
előttem: **Beke István** **Újvári Szabó János**

Az 1. szám alatt közölt, 1723. augusztus 2-án kelt iratban a losonci illetőségű Sas Pál bizonyos rimaszombati birtokait, köztük Némedi András javait, a Szabó János által átengedett negyedrészt házhelyet, annak külső tartozékaival, valamint egyéb, zálogjogon bírt ingatlanrészeket az általa „öcsém”-ként, illetve „öcsémúr”-ként említett doctor Simonyi Mártonnak ajándékozta. Mint fogalmaz, „keresztényi szeretetemből viseltetvén”, s miután az érintett „Rimaszombatban való lakásának bizonyítalan helyét látnám s tapasztalnam”.

A további iratok az adományozás tárgyát képező javakra vonatkoznak.

A 2. szám alatt közreadott, 1708. május 18-i keltezésű iratban Némedi András rimaszombati postamester igazolja Gombkötő György előtt, hogy 39 ezüst tallér kölcsönt vett fel Sas Páltól. Miután a kölcsön törlesztésére nem került sor, a városi hatóság 1712. június 14-én az adós „residentiális”, azaz postamesteri székhelyeként szolgáló házának harmadrészét ítélte meg a Sas Pál számára.

Rimaszombat város pecsétje

További két iratot egyazon napon állítottak ki.

Az egyiket (3. sz.) Rimaszombat városa adta ki, s benne azt az adásvételt rögzítették, melynek értelmében a Rimaszombatban – neve alapján – közsolgai feladatot ellátó Lictor / Liktör György eladott egy negyedrészt házhelyet az újvári Szabó Jánosnak.

A másikban (4. irat) Szabó János nyilatkozik Cseh Mihály, Beke István és Somogyi János előtt arról, hogy a losonci illetőségű Sas Páltól korábban felvett 260 rajnai forint tartozása fejében átengedi neki bizonyos, 312 forint összértékű rimaszombati javait.

Az iratok becses gazdaság- és művelődéstörténeti adatokkal gazdagítanak bennünket.

Ajánosi utca a mai Bartók Béla utcával, a felsőpokorágyi utca a mai Mikszáth Kálmán utcával azonos. A „rendfüzese” kifejezés alkalmasint a (stefanita?) lovagrendnek az emlékét őrizheti, amelyre Kurincpusztán a Barátok erdeje és Barátkút határnév (az utóbbinál azonosítható az egykori kolostor), illetve a városban a Szentkirály utca elnevezése is emlékeztet.

Maga Simonyi Márton eleddig ismeretlen volt Rimaszombat múltjából. Ő kiváló (nagy)szebeni orvosként ismert a magyar művelődéstörténetből. Kortársai különösen a szemorvosi tudását emelik ki.

Bod Péter, Bethlen Kata (1700–1759) udvari papja így ír úrnője szemorvosi tevékenységéről:

*„Gyógyítást gyakorlott gyakran még maga-is.
Kivált szem fájdalmiit böltsen orvoslotta,
Hállyogot a szemről gyorsan el oszlatta,
Ez hasznos Tudományt néki tanította,
Más doktorok közt egy jó okulista.”*

A „jó okulista” a jelek szerint borívónak sem volt utolsó, mert a neki tulajdonított tréfás jelmondat így hangzik: *„Vinum acuit ingenium.”* (A bor élesíti az elmét.) Ezt megerősíti egy 18. századi, erdélyi orvosokat gúnyoló irat is, ahol azt is megtudjuk róla, hogy afféle éjjeli bagoly volt, azaz szeretett éjszaka dolgozni:

*„Martinum Simoni bizony meg lehetne,
Ha pipát és jó bort rendkívül nem szeretne.
Éjfel nem aluszik, nappal döglük teste,
Délég elaluszik, van olyan diesse.”*

A közölt iratok alapján most már tudjuk, hogy szebeni működését megelőzően, legalábbis egy ideig Rimaszombatban is gyógyított a kiváló doktor. Okkal feltételezhető az is, hogy a „Simonyi” nevet a Rimaszombathoz közeli Simonyi falu után viselte, valamint az is, hogy gimnáziumi tanulmányait a Rima menti városban végezte.

A 2. szám alatti okirat azért is rendkívül fontos, mert pillanatnyilag a rimaszombati postahivatalra vonatkozó legkorábbi ismert adat.

Két dokumentum a rajtuk található pecsétek miatt is nagy figyelmet érdemel.

A városi jegyző által kiadott 2. számú iratot függőpecséttel látták el. A pecsétmezőben egy jobbra forduló, kiterjesztett szárnyú sas látható. A körirat szövege: • SIGILLUM • OPIDI • RIMA • ZOMBA[T] • 1595. Amennyire kivehető, a lenyomatot ugyanazzal a pecsétlővel készítették, amelyet **Leon Sokolovský** a rimaszombati címerről írott tanulmányában a II. szám alatt közölt. Megjegyzendő azonban, hogy az említett szerző tévesen szerepelteti a pecsét köriratának ZOMBAT szavában a „T” betűt, az ugyanis hiányzik. Ezt a pecsétnyomót a 18. század derekáig használta Rimaszombat városa.

A 2. számú irat hátlapján látható pecsét a rimaszombati jegyző által az irat hátlapjára 1713. június 14-én rávezetett hitelesítő záradék részét képezi. A rajta látható körirat szövege: SIGILL[UM] • RIMA • SZOMB[AT]. A madár nyilvánvalóan a város címerállata, azaz sas akarna lenni, bár meglehetősen elnagyolt a megformálása. Sajátos körülmény az is, hogy a feje balra fordul, ami éppen ellentéte a rimaszombati gyakorlatnak – nyilvánvalóan a vésnök tévedése. A pecsét eleddig ismeretlen volt a szakirodalomban.

JEGYZETEK

¹ Arhivele Nationale ale României, Serviciul Judetean Mures, fond: Colegiul Reformat, seria: Documente scolare (AB), doc. nr 371, fila 8-8.

² Arhivele Nationale ale României, Serviciul Judetean Mures, fond: Colegiul Reformat, seria: Documente scolare (AB), doc. nr 371, fila 10 v.

³ Arhivele Nationale ale României, Serviciul Judetean Mures, fond: Colegiul Reformat, seria: Documente scolare (AB), doc. nr 371, fila 7.

⁴ Arhivele Nationale ale României, Serviciul Judetean Mures, fond: Colegiul Reformat, seria: Documente scolare (AB), doc. nr 371, fila 5-6.

IRODALOM

B. Kovács István

2010: Rimaszombat. Várostörténeti barangolások I. Rimaszombat

Pataki Jenő

Pellengérré állított orvosok. In: Művelődéstörténeti adalékok Erdély orvostörténetéhez. A szöveget és annak digitalizálását ellenőrizte: Gazda István mek.oszk.hu/05400/05413/pdf/pataki_muvelodestort.pdf

Sokolovský, Leon

1995: Erb Rimavskej Soboty. Zborník FF UK Historica XLI. Bratislava, 19–57.

Bohóckodás, bukfencek – halál komolyan

Bettes Pista hatvan évére

Ülök Bettes Pistával egy pozsonyi kávézó teraszán. Lóg az eső lába, kortyolunk, ki ezt, ki azt. Nagyon ritkán futunk össze; olykor azzal áltatom magam, hogy felgyorsult az élet, mindenki rohan, ami nem is áztatás, véres valóság. Pályáink olyanok, mint a végtelenbe futó egyenesek, amelyek néha bukfencet vetnek, és találkoznak. Pedig mindketten felvidékiek, gömöriek,

pozsonyiak, miegymások vagyunk. Pályáját a kezdetektől figyelem, amikor a Főnix-füzetekben megjelent első kötete, majd sűrűn a többi. Nagyjából ötévente. Szerkeszteni is volt szerencsém egyet, azt, amelyikben a madarak hangján szól, Herman Ottó leírása szerint (*Tio-tio-tio-tinx*). Már ebből is látszik az a műfaji sokszínűség, amely Pistát jellemzi. Sokfelé kalandozását nem tisztem összefogni. Van itt bölcsélet, apokalipszis, orosz mese, nyolcezer éves haiku. De hát erről szóljanak a kritikusok, már ha vannak még ilyenek.

Kevés felvidéki költőtől szoktam verset mormolni az orrom alatt. Talán féltucatnyi név, néhány sorral, egy-egy versszakkal ragadt meg az évtizedek során. Ez persze nem minősítés, sem értéktétel; egyszerűen ízlés és rokonság kérdése. De nagyon gyakran kapom magam azon, hogy azt dűnnyögöm, immár az unokámnak is: „megyalibabuliba”. Ez viszont már értéktételnek is beillik, hiszen a versek jönnek-mennek, mint a vonatok, elcsattognak, berohannak egy alagútba, amit feledésnek hívnak, még

a füstjüket is beszippantva nyeli el őket valami őshomály. Csak ez a bettespistas libabuli...

Gömörről ejtünk szót, meg a gyerekkorról, arról a világról, amely a szemünk láttán omlott össze, hogy egész életünket bolyongással és helykereséssel töltjük, ki így, ki úgy. S lám, bele is vénültünk, szinte észrevétlenül. Arról, hogy a korabeli vonalas kritika gorombán bánt velünk, de szerencsére túléltek. De ha én nem találtam a helyem az ántivilágban, Pista még úgy sem. Tulajdonképpen ma sem, ebben a „szabad” világban, ahol a liberális szemlélet azt sutyorássza: virágozzék minden virág. Csak az a baj, hogy rendszerint megjelenik Baudelaire tehene, és leleget a rétet. Vagy Ady csorda népei? Magyarán, arról szól az életünk, hogy meglegyen a betevő, legyen hol aludni, és legyen miből fizetni az államnak, amely sosem volt jóságos, mostanában különösen nem az.

„Hogy lett ebből hatvan év?” sóhajt Pista, mintha kisebb csodának tartaná, hogy egyáltalán megérte. Megérte? Buta kérdés. Pista par excellence költő, nem volt választása. Mint egy eltévedt pillangó, csapong összevissza, hol itt tűnik fel, hol ott. Hol Pozsonyban, hol Rimaszombatban, hol Budapesten, néha a Tátrában, vagy olyan jeles helyeken, mint Zádor vagy Radnót. És játszi könnyedséggel szórja maga után a verseket, hátha kikel belőlük valami jövő. De vigyázat! A könnyedség és a grimaszok, a szarkazmus és a groteszkek mögött fájdalmas valóság van, és sok szomorúság. De hát tudjuk, *„Amikor verset ír az ember; / mindig más volna jó, / a szárazföld helyett a tenger; / kocsi helyett hajó. / Amikor verset ír az ember / nem írni volna jó.”*

Írjal csak Pista, sokáig. Akár tetszik, akár nem. Isten és a madarak gyönyörűségére.

Kövesdi Károly

Bettes István

Galibabu abuliba

(gagaga)

hualibahualiba
fotalibafotaliba
abulibaabuliba
bugilibabugiliba
csacsalibacsacsaliba
haalibahaaliba
bualibabualiba
apalibaapaliba
haalibahaaliba
csecselibacsecseliba
simulibasimuliba
pihalibapihaliba

kihilibakihaliba
hamalibahamaliba
adalibaadaliba
kapapalikapapali
adalibaadaliba
kapapalikapapali
adalibaadaliba
kapapalikapapali
hahalibahahaliba
bugalibabugaliba
behalibabehaliba
abulibaabuliba
abilubaubilaba *
galibabuabuliba
galibabuabuliba

bugalibaabuliba
dagilibadagiliba
sutapalisutapali
kukalibakukaliba
libamamalibamama
libapapalibapapa
libababalibababa
libababalibababa
haalibahaaliba
hahalibahahaliba
galibabuabuliba
gagagaga
hahahaha

* hogy a Luba lebabázzon (szlovák)

Levél barátainak

keresztetem a piros kőevőt
a vasorrú bába lányával
a piros kőevő most seprűnyélen repül
a bába lánya a föld alatt
törökülésben gubbaszt
bánatában zöldre mázolja magát
és egész nap szipogva
emlékköveket eszik

egyszer az is lehet
meglágyulnak a sínek
s a vonatok lágyan ringatnak
boldogságunk felé
a festőknek nem lesz szükségük színekre
költőknek szóra
hangra a zeneszerzőnek
jelentőségét vesztí minden alapanyag
s a vonatok lágyan ringatnak
boldogságunk felé

lássátok be én itt
keveset tehetek
így aztán kínomban
lassan eszegetek
remélve egyszer majd
súlyosabb leszek
szavam tulajdonképpen
ugye megértetek?...

Mire eszmélünk

könnyedén merülve félálomban
úszott a lomha cet
bódító fuvallattal érintette
mintha csak Csuang Cét

Jónás is szundikált
a bálnában töksötét
de álmában egy réten
meglátta Csuang Cét

s így tovább – de ekkor
hajókürt hangja szól –
a cet erre megremeg
tarka pillangó száll
rét és tenger felett

Vallomás

„Szeretlek, ó szelíd ökör! Belőled
Erő és béke száll, nyugodt, komor:
Ha nézed a szabad, kövér mezőket,
Úgy állsz, akár egy zordon ércszobor.”
(Carducci: Az ökör.
Kosztolányi Dezső fordítása)

ó ökör – te szelíd...
vadságnak kéjvágynak
szügyedben nincs nyoma
erős izmos tested
szelídség temploma
ha fenn szárnyalnál ökör
galamb is lehetnél
mélabús bögéssel
igaz himnuszt zengnél
szabad kövér mezők
nyolcmázsás bajnoka
jámberságod utunk
vezérlő jároma

Századfordulós nosztalgiák

Ó, ótvaros órák!
Struccnyakú igricek...
Itt állunk pendületlenül.
Bibircsókos bandzsításaink
ürességtől kongnak.
Bendzsónk sutban hever,
csak a bendőnknek élünk.
Mint egy rég faragott kakaduba,
belénk száradnak a húrok.
Ki emlegeti ma a régvolt búr háborút?
...talán holmi gálalik
jöttment aligaligállok
gálalízek négy halfejű madrigál
pamuttógyű tontölye tohonyák
patolya pítitizes malonya agyonnyalomkák
intalepény pulypapukák
potyapia csurranapotyák...

Ó, ótvaros órák!
Struccnyakú igricek...
Itt állunk pendületlenül.

A hangya kalandja

(A glasznosztzy szorításában)

a hangya bolondja volt a sörnek
és a bolyból gyakran megszökött
népe szégyenére a léha
jöttment tücsökkel sörözött

a boly bolondja volt s az anyja
könnye folyton hullt ezért
apja kezdetben pirongatta
de levette róla két kezét

a Főhangya is emelte hangját
kongatván a vész harangját
– ne legyen e fajta rongya
ne rongálja jó hírét

ám a mi hangyánk a réten
fűszálak közt támolyogva
fittyet hányt a hangyabolyra
s a munkához való jogra
(a tücsök fizette sörét...)

Elégia az ígérő

az áhíthatnak vége
egy mondat sem áll össze –
azé lesz az ige
aki meghirdeti

a hit
lefolyóban szürcsög
múló habként apad
rajta
a szeretet

a vak remény
a kedély rabszolgája

az imádság
molyrágta szőnyegén
kárhözottak
egymás húsába marnak

Szászi Zoltán

Triptichon (etűdök)

1. Az utolsó magyar úr

Hát igen! Most, így tíz év elmúltával, jutott eszembe. Ahogy ott áll a leleplezésre váró Petőfi szobor tövében, már 62 évesen, de még mindig keményen, egyenes derékkal, kissé már ezüstös tarkóval, de végtelenül sármosan, kicsit tanácstalanul is, mert ugye a konferanszié arra vár, hogy elkezdhesse munkáját. De a rezesbanda megmakacsolta magát, a megváltónak se kezdtek bele az előre leegyeztetett Himnuszba. Nem maradt hát más hátra, mint kiállítás után még egy lépést előbbre és fohászkodva, tele tüdőből elkezdni: Isten, áldd meg a magyart! Közben fúj a szél, Tiszolc felől, észak felől, a Rima forrása felől gurult be a Tompa térre a szél, a kamerák monoculusai pásztázzák a tömeget, a zöld lepel alatt meg ott feszengett Petőfi.

Hát igen! Tíz éve, az uniós csatlakozás után néhány héttel, az EU-fóriás időkben állítottatott a rimaszombati Petőfi szobor. Ekkor láttam meg, ismertem meg teljes emberségében, alázatában egy embert. S elfogadtam. **Galán Gézá**t. Sokan nem szerették. Nem is biztos, hogy lehetett őt szeretni. Az se biztos, hogy igényt tartott volna rá mindenkitől. Sokan úgy meséltek róla, mint egy titánról. S nem biztos, hogy a titáni égés nem oltotta-e ki a művészi lángolást. Mindegy már. Nem ítélni, emlékezni szeretnék. Galán Gézára is. A Himnusz éneklő, Petőfibe élete hét évtizedén át végig hűségesen szerelmes előadóra, az állandóan Hazát – Hazát keresőre, azt építgetőre.

Nekem már csak legenda Galán Géza Rómeója, amire én emlékszem, az már az a nyolcvanszereplős, cigánybandás, lovas hintós, már-már valódi úri-muriba kis híján átcsapó Úri-muri előadás, előadások. Zselízen, meg egyebütt. Nem az én világom volt, de tiszteltem a teljesítményt, az akaratot, azt, hogy valaki mert távlatot, nagyot gondolni, s nem álmodta azt, hanem valóra váltotta. Galán Géza ilyen valóra váltó ember volt. Ha nem szólal meg a rezesbanda? Akkor el kell kezdeni énekelni. Ha nincs szerep, ha nincs itthoni lehetőség? Akkor irány a tengeren túl, vagy el nyugatra, délre, mindegy, csak játszani lehessen, csak a deszkákon, azokon a világot jelentő deszkákon kopjon el végleg az ember.

Hát igen! Vavreczky Géza volt még, amikor a legidősebb lánya megszületett. Ezt a lányt annak idején (húha, már lassan három és fél évtizede!) az egész ipolysági nyári művelődési tábor férfiközönsége folyamatosan bámulta. E jó ízlésű társaság tagjaként ismertem meg én is a színész lányát. Szép, üde, kedves, hamvas teremtés volt. Biztosan az is maradt! S miatta kezdtem el Galán Géza művészetével is foglalkozni. Ilyen egyszerű. Ilyen bonyolult.

Tíz éve még ott állt, mellére tett kézzel, fejében Petőfi verssorai. Felette, a zöld lepel alatt ott feszengett a költő. A táblabíró, aki hazaért, Gömörországba. S ezt a Gömörországot még mindig, ennyi év után is aláhúzza a számítógép magyar helyesírási korrektor programja. Egye fene! Nem ezen múlik.

Petőfi percei a segesvári ütközetben, ahogyan a költő és kortársai írásainak ismeretében átélte Galán Géza. Pillanattfelvétel az előadóestről • Gecse Attila felvétele

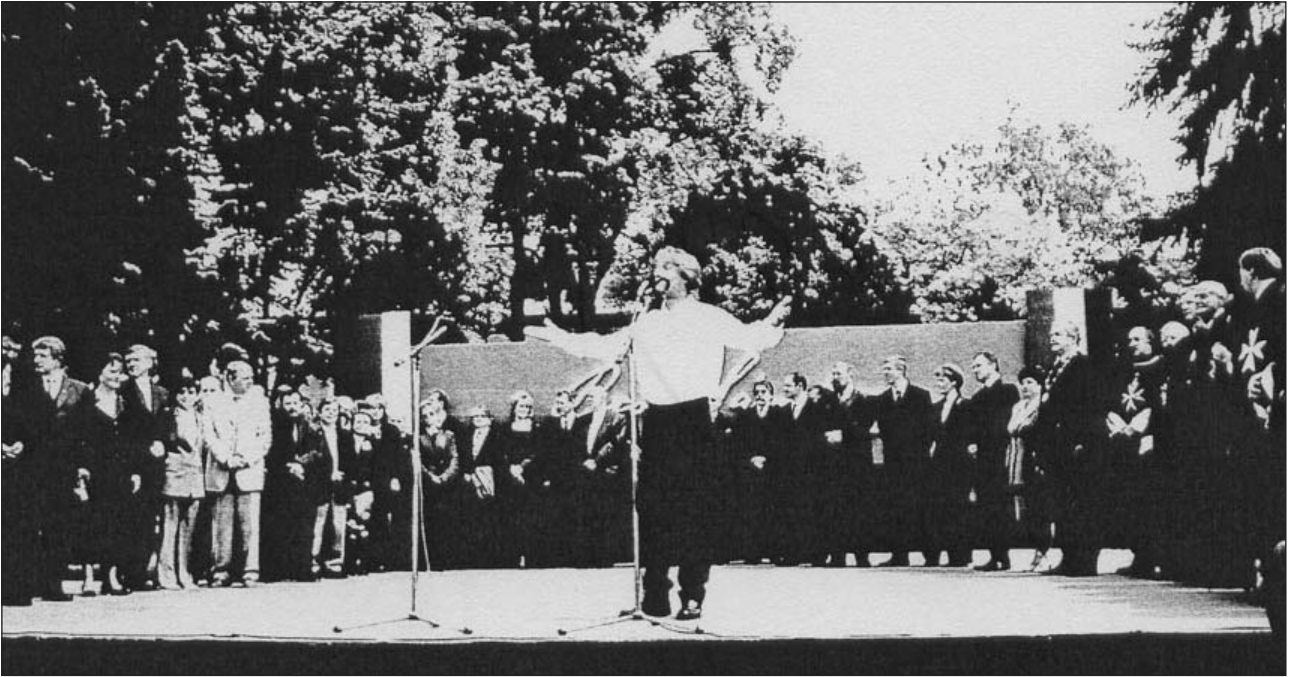
Az utolsó magyar úr volt ő! Kiállításban, nyakasságban, meg persze bohémságban, megbántottságban is. Kemény ember volt. Mintha egy századot tévedett volna a születésekor. Ha egy évszázaddal korábban született volna! Haj, micsoda legendáriuma lenne most a színészek közt. De mindig hátatlan az a kor, amiben él épp az ember. Akár utolsó magyar úrként, akár Petőfi hűséges szolgálójaként, bent mindig buzgó forradalmárként, de egyben vállalkozó szellemű színészként vagy producerként. Igazi magyar úr volt! Az utolsó!

Tíz év elpergett. Petőfi mered a szélbe, égbe, napnyugtába. Az ezüst halántékú szálegyenes férfi pedig porrá vált. Alig két éve. Nekem még most is ott áll, kicsit morcosnak látom, ahogy kemény, összevont szemöldöke alól nézi a rezesbandát, de marad a csend. Tenni kell! Hát balra fordul, a kiállításban társához, B. Kovács Istvánhoz, s félszavakból is értik, tenni kell! Isten áldd meg a magyart! – mert mi marad, ha már a rezesbanda is cserbenhagyja a hazatérő poétát ünnepelni akarókat!

2. Egészen le a tengerig

Nem is tudom, az elmúlt hét év alatt hány áradás zubbogott le a Dunán, s az abba belesiető Vágon, a Garamon, az Ipolyon. S azt sem tudom, milyen messze van a nagy víz, a végtelen csobogás és hullámozás helye, ha a Dunába dobott palackpostaként himbálózik le az üzenet, a Tengerig. Azt tudom csak, üzenet lettél, a Dunának piszkos hajjain utazó üzenet arról, mégis jó embernek lenni! Talán jó...

Megint Rimaszombat, 2004 májusának vége, a zöld lepel, a remény színe alatt bujkáló Petőfi szobor avatásának pillanatai bújtak elő. A lassú morajban, a figyelmes tekintetek ösztüzeiben **Kaszás Attila** lobogó alakja, s jól ismert, senkivel össze nem keverhető hangján a felzengő Petőfi vers foszlányai hullámozanak felém. Ahogy ott állt, ez a szerény, ahogy a közönség soraiban becézték, ez a mi fiunk ember, ez a mi fajtánk, itthoni vérünk, ez a dédelgetett kedvesünk az ünnepi emelvényen, olyan volt, mint a fenyő a sziklaszirten, mint zsenge gyopár a hegycsúcson. Törekenyen, de elszán-

„Ne fogjon senki könnyelműen a húrok pengetéséhez...” • Gecse Attila felvétele

tan, életre szóló elhivatással, a hazába kapaszkodóan. De van-e itt haza még? Álmodjuk, Attila, kedves, próbáljuk újra-álmodni azt! Csak lesz egyszer, csak talán...

Tíz évvel ezelőtt végtelen szerényen, igaz tisztasággal Petőfi verset mondott Kaszás Attila Rimaszombatban, a Tompa téren. Bő tízezer ember előtt. Nem játszotta a nagy művészt, mert nem kellett azt neki megjátszania! Mert minden emberi gesztusából, alázatos viselkedéséből sugárzott a művészet, az alázatosság, s még az a, igen, az a kevesekre jellemző elhivatottság izzott kifelé, amelyet a terhek alatt nővők tudnak csak igazán megélni, s léleknek tűzévé, emlékezetesen elmondott verssé, soha el nem feledhető dallá gyúrni.

Még mindig, mindig olyan fiatal lenne, csak 54 éves! Ha élne... S már hét éve úton van, a Duna vize viszi messzire, egyenest a tengerbe, s onnan az Óceánba, eggyé válni a mindenséggel. Lehet-e a peremvidéki látva látható? Lehet-e munkával, tehetséggel, szorgalommal, akarattal peremvidékből példaértékű munkásságot felmutató egyéniséggé válni? Kaszás Attila volt az üzenet, hogy lehet. Lehetett. Lehet-e még? Csak talán!

Eljutott-e a Dunán porod le a tengerig? Azt kívántad, ha egyszer menni kell, el kell majd hajózni, akkor a habok vigyenek, s úgy lett. Menni kellett, s a port, amiből vétettél, s mivé váltál, a Duna vizébe eresztették. Az lett a te mozgó, élő, soha el nem múló és örökös sírod. Az emléked pedig a partot, József Attila cipőjét nyaldosó hullámok mozgása lesz, most és mindörökké. Már nem vigyázol e cseppnyi földre, el kellett menned mindörökre. De mennyi az a fény-év távolság? Van-e az igazán? Azt már tudom, ott van a tenger, s itt a hajó, és mindent, de mindent meg lehet érteni vagy semmit sem igazán. Senki nem tudta, s már nem is fogja úgy énekelni ezt a sort: Nekem itt van dolgom, nekem itt vannak álmaim...

Ezekbe az álmokba kapaszkodom, s látlak, a lobogó szélben, Rimaszombatban, tíz évvel ezelőtt. S most inkább

hallgatok. Felállnak köréd az árnyékok, s elkísérnek, el a messzi tengerig. Le a Dunán, le a Dunán...

3. Az öntés titkairól mit sem tudok...

Nem is nekem kellett azzal megbirkózni, voltak arra jeles alkotók, **Gyórfi Lajos**, szobrász, aki Izsó eredeti gipszmin-tája alapján készítette el ezt a nyalka férfit ábrázoló szobrot, meg **Varga Imre**, bronzöntő mester, aki tudja az érceknek a titkát. Mert halált hozó ágyút, harangot, meg költő arcát, alakját az örökkévalónak őrizendő művet egyaránt kiad magából ön és réz keveréke, csak a jó formán múlik.

Már ha a formánál tartok, ugyan a tartalom nélküli forma, vagy a formátlan tartalom állandó dilemmáját is meg kell, hogy említsem. Miért is? Mert a Te rimaszombati szobrodnál forma is és tartalom is egymásnak támasza. De mégis, a való életben másképpen is mehetnek a dolgok. Mert, de sokan vannak az acsargók, akik ugatnak mindenre, ami mozog, ami előbbre kívánja vinni vagy éppen meg óhajtja örökíteni az emberi teremtő lélek és szellem nagyságát. Ezek az acsargók, kik havi megélhetésért, tányérnyalásért, koncert, ülephizlaló hivatalért, alázatos firkászokként és hatalmi kiszolgálóként minden olyat dicsérnek, mire gazdájuk megrendelést ad, s mindent megugatnak, ahonnan nekik konc nem hull, vagy elverik onnan őket, mondva, hogy coki, kutya, takarodj, nem terem itt neked csont, nem a te hordádnak van itt terítve! Van ilyen csahos eb sok, Gömörben is, s még olyan is, amelyik nem áttall történelemhamisító uszítókat is dicsérgetni, hátha onnan is lehull neki valami! Ők azok, ezek a csahosok, akikben se tartalom, se forma, csak az ostoba becsvágy vulkánja, meg a tehetségtelenség lufinyi felhajtóereje tombol, miként vihar egy éjjeliedényben.

Jó hosszúra engedtem a felvezetést, táblabíró uram, de ki nem hagyhattam, mert emlékszem még arra, mikor bő tíz éve szobrod állítása körül mennyi ellenkező vagy irigy

Akik a szobrot bronzba öntötték s a talapzatot megalkották. Balról: Varga Imre és Györffy Lajos • Gecse Attila felvétele

csaholásnak, mennyi nímánd ember gáncsoskodásának voltam tanúja. Ugyanazok csaholtak, kik most is. Nem számít, legyen nekik boldogság a maguk szomorú butasága, mert Te táblabíró uram mégiscsak, mindezek ellenére itt állsz a tér egyik szélén. A másikon meg a barátod, így lega-

Az avatás után • Gecse Attila felvétele

lább kibeszélhető, mi s hol, miként miért is történt, talán még a megbocsátás is megeshet kettőtök között. Hát, ha itt így állsz a tér egyik szélén, te már csak tudod, a bronznál, ércnél maradandóbb emléked mégis a versek!

Mert a szoboröntés sok hibával járhat, elnézheti arcod vonását a szobrász, ügyetlen mester két orrot önthet, meg isten tudja, mi minden előfordulhat, még tán az is, hogy rossz anyagból keverik ki az ötvözetet, aztán úgy jársz, mint a losonci Kossuth apánk szobor, amelyet megevett az ónpestis. A verset azonban máris, már gondolat formájában javíthatod, s a nyomdafesték, a viharos időknek is jobban ellenáll olykor, mint a bronz, mert az hajlamosak akár ágyúnak is elrekvirálni.

Csak már most van még egy bajom! Igaz, szobrod nem fenyegeti semmi, és remélhetőleg nem is fogja, de a csahosok, táblabíró uram, na, azok a szobrod felállítása óta nem fogynak, csak szaporodnak. Nem átallnak hazudozni, hamisítani, hozzá udvari redaktorokkal csaholtatni, hogy haj micsoda, kicsoda is vagy te, s ugyan mit tettél te itt a világ fejlődéséért, meg mit keresel itt Rimaszombatban? Olyanok ezek a csahosok, táblabíró uram, mint a pestis, terjednek, városba besettenkedő patkányok hordozzák, félelmetes lesz, sötétlik tőle a lélek. Ez a baj! Meg az is, hogy tíz éve még másképpen volt. Akik akkor előtted tisztelegtek, ma ellenfelek. Sokan szóba sem állnak egymással. Ilyen az emberi természet. Pedig csak önmagához kéne hűnek még maradnia az embernek. Ha az, ha gondolkodó lény akar maradni!

Nehéz viselet a hűség, tudom. Petőfi Sándor! Támaszd meg bennem, ha szoborként is, azt a hűséget, amelytől tartást kapok, ember maradok!

Mester Györgyi Novellák

Frontkarácsony

Szakad a hó. Még ez is. Nem elég, hogy a hetek óta tartó kemény fagyok majdnem több kárt okoztak bennük, mint a golyó, ami a lövészárkon túlról bármikor eltalálhatja őket.

A hó előbb csak fehérre festette a lövészárkok fekete falát, majd, kibélelve a mély gödröt, puha takarót borított az ott gubbasztó katonákra. A sűrű hóesés elfedte a kilátást, azonban ez sem akadályozhatta meg, hogy a katonák előtt felderengjen az otthon képe. Most mindenki a szereteteire gondol, hiszen karácsony van, 1914 karácsonya.

Karácsony... Ki gondolta volna, hogy itt éri őket a tél. „Mire lehullnak a levelek, otthon leszünk.” Ezt mondta mindenki, és ők elhitték. Legalábbis, hinni szerettek volna benne. De még csak nyár volt, amikor a világégés elkezdődött, és az ősz akkor olyan távolinak tűnt.

Szenteste van. Ő itt kucorog korgó gyomorral, és a fejére hull a hó. Talán az otthoniak is fáznak, és nincs ünnepi vacsora. De legalább együtt vannak. Lelki szemei előtt megjelent a nagy faasztal a vaskos üvegpoharakkal, középpűt a mázas kancsóban néhány fenyőág, körülötte a fehér tányérok. Karácsonykor a csorba szélút is ki kellett tenni, mert ilyenkor többen ülték körül az asztalt, mint szokásosan, hétköznap.

Nem biztos, hogy hús is került az asztalra. Bár anyját ismerve, nyilván szerzett valahonnan legalább egy árva csibét, hogy az unokáknak mégis legyen egy kis hús. Ha kalács van, az „vizes” kalács, töltelék nélküli, hiszen a faluban senkinek nincs a ház körül mák, és a dió se terem meg feléjük, piacról venni pedig nem telik. Ilyen ínséges, háborús időben örülnek, ha a mindennapi betevő falatra jut.

Gyerekek. Hát igen, a nővére gyerekei. Talán egyszer neki is lesz. Most jobb is, hogy nincs. Mit aggódna érte a felesége, és mit aggódna ő, a gyereke miatt. Nem beteg, nem nélkülözik-e? Háborús időben a gyenge, hiányos táplálkozás miatt ez jogos aggodalom lenne.

Ezt ő csak gondolja, de a bajtársán látja, mit órlódik. Pedig inkább érte kellene a családjának szorítania. A lábujjai ugyanis megfagytak, a lyukas bakancsot hiába bélelték ki a tábori sajtó lapjaival. Nyomasztó hírek, silány papíron. Nem csoda, hogy lefagyott a lába.

Abajtársának gyereke van. Már ha megszületett, és minden rendben van. Mert arról nem tud semmit. Az asszonya öt hónapos terhes volt, amikor bevonult. Hetek óta nem kaptak az otthoniak felől semmi hírt. A tábori posta befuccsolt. Talán a kemény tél az oka, meg hogy kényszerűen beágyazták ide magukat, állóháború alakult ki. Se ők nem mozdulnak sehová, se őhözájuk nem ér el semmi. Legalábbis, hír a nagyvilágból régóta nem érkezett.

A legutolsó hír is baljós volt. Annak az ismerős, vörhenyes szőke hajú fiúnak, aki a tőlük harmadik faluban lakott, megírta az anyja, hogy a papa haldoklik. Már akkor

se volt jól, amikor bevonult az unoka. Hogy elhúzódott a háború, az csak súlyosbította az állapotát. A háború senkire nincs jó hatással. Nem is lehet. Folytonos az aggodalom, a rettegés a fronton lévőkéért. És mostanra a hírek is elakadtak. Nem is tudja, mi a jobb ilyenkor, ha jön hír, vagy ha nem.

A ponyvát, ami alatt meghúzódott, egyre vastagabban befedi a hó, szinte paplanként borul rá, csalóka látszatát keltve annak, hogy melegíti. Talán ha váratlanul mégis megérkezne az ellátmány. Az, amiről a szakaszparancsnok azt mondta, küldték, de a rossz útviszonyok miatt, ebben a nagy hidegben, valahol elakadt.

Pedig most még csak nem is lőnek rájuk. Az ellenség is „karácsonyozik”. Vajon nekik jut ennivaló? Előkotorta a bádogdobozt, és derékszija csatjával próbálta lefeszegetni a tetejét. Egy kis keksz volt benne, még korábbról maradt. Talán tudat alatt volt előrelátó, és erre a napra tartalékolta. Hogy neki is legyen karácsony...

A csontszáraz keksz végre ott volt a kezében. Elkezdte szopogatni, hogy tovább tartson. Sokáig forgatta a szájában, nem akarta lenyelni, hogy addig is abban a hitben tarthassa magát, étkezik. Úgy, ahogy az emberek szoktak, karácsonykor.

Most megint felrémlt előtte az otthona. A parasztház, a földes padlójú konyha a kemencével. A lobogó kementűz gondolatára kicsit mintha átjárta volna a meleg. És ekkor az orrában hirtelen érezni kezdte a sülő kenyér illatát. A gyomra összerándult, a szíve beléfacsarodott. Eszik-e még ő ropogós héjú, friss kenyeret valaha? Meddig tart még a háború? Ha nem ért véget őszre, itt ragadhatnak tavaszra, sőt nyárra és jövő őszre is... Talán sose lesz vége a háborúnak? Akárhogy is alakul, már semmi sem lesz olyan, mint régen volt.

Kidugta fejét a ponyva alól, mert még a hóesésen és a szél zúgásán keresztül is meghallotta, nem messze tőle valaki vinnogva sír. Nem látta jól, de a hang, az elhelyezkedésükből kikövetkeztetve, attól a középkorú férfitől eredhet, aki a mozgássérült feleségét hagyta otthon. Tanárember volt a házaspár mindkét tagja. Nehezen éltek, amióta az asszony lebénuult. A férfi egyszer valamiért megnyílt neki, pedig nem volt bőbeszédű, és nem is nagyon közösködött senkivel. Ez az egyszeri kitérkezés aztán számára sok mindent felfedett. Szegény asszony. Vajon van-e, aki segíti a férje távollétében? Milyen karácsonya lehet az ilyennek? Másokra van szorulva, idegenekre. És pont akkor, amikor senki nincs olyan helyzetben, hogy adakozhatna. Legalább az övéi odahaza összetartanak. Mármint reméli, hogy a nővére segíti a szüleit, mégiscsak ő a fiatal, a nagyobb munkabírású.

Az őszi munkákban el is kellett a segítség. A földjük kicsi, afféle nadrágszíjparcella, de azért abban is megtermett a krumpli, a kukorica. A kertben meg az a kis zöldség. Azt az anyja egyedül is ellátja, de azért a szántóföldön elkel

a segítség. Amíg ő odahaza volt, csinálta. Ki csinálta volna más?! Ő, a szülei kisebb gyereke, még otthon volt. Apjával együtt vitték a gazdaságot. Ha elhúzódik a háború, ebből is mi lesz? Az ő távollétében mindvégig nem támaszkodhatnak a családos lányukra a szülei.

Hirtelen észrevette, hogy a sötétben egy imbolygó, pici fénypont közeledik felé. Ösztönösen a fegyveréért nyúlt, de addigra már oda is ért a másik. A szakaszparancsnoka volt.

Hogy van katona? – kérdezte az újonnan érkező. Kibír még pár órát karácsonyi vacsora nélkül? Most szóltak a főparancsnokságról, valami ételt össze tudtak szedni, kiküldik. Ha csak hótörlesztésre nem fut a teherautó, akkor még ma éjszaka megkapjuk a menázsit.

Odébb húzódtok, hogy a szakaszparancsnok is melléféren. Láthatóan beszélgetni akart valakivel. Most már ketten kuporogtak az egyre nehezebb, hótól nyirkos ponyva alatt, amiben volt valami jó is. A másik ember, a bajtársa közelsége, ami kissé mintha felmelegítette volna őt is.

– Mire gondol katona? – fordult felé a szakaszparancsnok. Biztos a hazaiakra, ami teljesen érthető. Karácsony van. Én mindig katona akartam lenni, de még én is úgy tartom, Szentestén a katonának otthon a helye. A szeretteivel. – És bár a kérdést ő tette fel, szinte szóhoz se engedte jutni a másikat. A szakaszparancsnok magáról kezdett mesélni. – Tudja, mindig kemény embernek tartottam magam. Bennem van tartás, és a kitartást, az összeszedettséget elvárom mindenkitől, az alám rendelt állománytól is. De az ember már csak olyan, hogy tervez. Vannak elképzelései a jövőről, ábrándjai, céljai, amiket szeretne megvalósítani. Én még a tavasszal azt terveztem, veszek egy kis házat, és megnősülök. Volt egy kis örökségem, gyűjtöttem mellé még egy keveset. Családot akartam alapítani. A menyasszonyom azonban, amikor elkezdődött a háború, kategorikusan kijelentette: ő nem akar hadiözvegy lenni. Hát gondolta volna, hogy az a nő, akit a gyermekeim anyjának akartam, így áll a dologhoz?! Itt és ekkor megmutatkozott, hogy mégiscsak rosszul választottam, rosszul terveztem az életemet. A házat se vettem meg, most már minék. Ha egyszer véget ér a háború, és marad a pénzből valami, újra kell gondolni az egész életemet. Nem is tudom, mi a jobb? Itt ülni, és nem aggódni, hogy mi van az otthoniakkal, vagy érezni azt, hogy odahaza valaki vár, sőt visszavár? Polyton rám gondol, lesi a híreket, levelet ír, hogy tartsa bennem a lelket, hogy buzdítson, hogy egyszer ennek is vége lesz... maga nem így gondolja, katona?

Sokáig hallgattak, hallgatták a ponyvára hulló hókristályok monoton kopogását. Megint a szakaszparancsnok szólalt meg, mintha nem állná a csendet.

– Rossz itt egyedül. Egyedül, mert otthon nem vár senki. Persze a szavaimból ne a csüggedést vegye csak ki, én azért még nem adtam fel. Ezek magánéleti problémák, ami mindenkinek akad. És ez alól a kemény emberek se kivételek.

Érezte, hogy most már neki is illik szólnia. Nem akart barátságosan lenni ezzel az emberrel, a feljebbvalójával, aki megosztotta vele a gondjait.

– Nekem még élnek a szüleim. Van egy nővérem is, családos, gyerekei vannak. Én is hazagondoltam. Rájuk, hogy vajon hogy boldogulnak. Így, karácsony táján különösen, ha nincs tennivalója, az ember összegzi az életét. Felértékelődnek a rokoni, baráti kapcsolatok. Maradt otthon egy jó barátom, egy sánta fiú. Nagyon okos, van benne kurázi, önként is bevonult volna. De neki meg az lett a veszte, hogy akart volna jönni, de nem engedték, a hibás lába miatt. Biztos vagyok benne, hogy tartja a családdal a kapcsolatot, tán segít is nekik valamit. Rendes ember. De valamiért ő mást gondolt a háborúról. Azt mondogatta, nem hiszi, hogy őszre véget ér. A nagyhatalmak nem szokták ilyen hamar lefűjni a riadót. Marad a háború, ameddig a hatalommal bírók érdeke úgy kívánja. Ő tanult ember, mármint a barátom. Most egyelőre úgy látszik, az ő igaza jött be. De azért a remény él. Bennem legalábbis. Mindenkinek az lenne a legszebb karácsonyi ajándék, ha véget érne a háború. Hiszen már úgyis nagy a veszteség, miért haljanak meg még többen?! Kinek jó az?! Az egyszerű embernek bizonyára nem. És én úgy látom, a lövészárkok tele vannak egyszerű emberekkel...

Egy darabig mindketten hallgattak. Hogy teljen az idő, vagy hogy legalább annak az érzetét keltsék, a lövészárkokban is lehet kulturáltan viselkedni, társas, közösségi kapcsolatokat fenntartani, ismét a szakaszparancsnok szólalt meg.

– Magát várja otthon valaki? Már úgy értem, a szűkebb családján kívül.

Ezen el kellett töprengenie. Vajon miként gondol rá az a lány, aki valamikor iskolatársa volt, és az utóbbi években néhányszor, amikor összefutottak, élénk érdeklődést mutatott iránta. Ha találkoztak, mindig szakított rá időt, hogy hosszasan elbeszélgessenek. Tudja róla – legalábbis, amikor ő bevonult, még úgy volt –, nem kötelezte el magát senkinek. Szemrevaló lány, falusi viszonylatban kifejezetten csinosnak mondható. Még a városi lányokkal összevetve is. Egyszer-kétszer meg is táncoltatta a szüreti, na meg a karácsonyi bálokon. És szinte észrevétlenül, gondolatai megint csak visszakanyarodtak a karácsonyhoz. Ha most otthon van, talán sorsdöntő is lehetett volna számára ez az idejű karácsony. Ha nincs a háború, és ő otthon van. Mint egy egyszerű gazdálkodó, aki a földet túrja, de boldog és elégedett, mert van tennivalója, van értelme és látható eredménye is a munkájának. Egy földműves, aki élvezzi a szorgos munkája gyümölcsét, és arra alapozva házasodik. Ő megtette volna. Most már szinte bizonyosra vette, ha otthon van, megkéri a lány kezét. Miért is ne?! Egyszer csak el kell kezdeni az életet, a családalapítással se lehet örökké várni.

– Nincs, nincs senkije, aki a szülein és a testvérén kívül – beleértve a barátját is – odahaza várná?

A megismételt kérdést már modortalanság lett volna válasz nélkül hagyni.

– De, van egy lány. Legalábbis, azt hiszem, gondol rám. Tudja, hogy bevonultam. Amikor utoljára beszéltem vele, aggodalmat éreztem ki a hangjából. Mintha látatlanban is féltett volna. Ez azért reménykeltő, nem?!

A szakaszparancsnok bólintott.

- Az, reménykeltő.

- Tulajdonképpen nem volt még közöttünk komolyabb kapcsolat, de ahogy nekem, másnak se volt elkötelezve a lány. Ha most otthon vagyok, biztosan megkérem. Igent mondott volna.

- Az jó, ha igent mondanak az embernek - nyugtázta a szakaszparancsnok. Nekem is keresni kellene a háború után valami jóra való lányt, vagy asszonyt. Esetleg hadiözvegyet, aki tudja, mit jelent a háború. Jó lenne lecsendesedni, nyugodtan élni. Hiszen békében is kell a katona. Arra, hogy kiképezzen másokat, vagy csak egyszerűen, hogy legyen, aki készenlétben áll, ha a hazát támadás fenyegetné. A katona hasznos ember, nem?! De a katona is élni akar. Itt élesben megy minden. Nem tudom, lesz-e alkalomunk, magának és nekem, egyszer még az életben a leánykérésre?! Ne is hallgasson ide. Amit mondtam, felejtse el. A katona azért megy a csatába, hogy győzzön. Nem lehet feladni, mert akkor nincs semmi értelme. Annak se, hogy itt vagyunk, és talán annak se, hogy megszülettünk. Valamit inni kéne. Ilyenkor inni kell a férfiembernek, mert ellágyul. Megbicsaklik az önbizalma, és kételkedni kezd. Nem csak önmagában, mindenben. Pedig azt nagyon nem szabad. Különösen nem a csatatéren. Látja, agyamra ment ez a hideg. Hogy csak szakad a hó, és nem jön a menázi. Már egy forró teáért is hálás lennék, hátha még egy gyűszűnyi rumot is kapnánk. Csak úgy, a karácsony tiszteletére.

A közelben megint felhangzott a vinnyogó sírás.

- Ez melyik? - kérdezte a szakaszparancsnok.

- A tanár - felelte ő. A rokkant feleségét siratja. Az meg otthon valószínűleg őt. Nem is tudom, melyikük a nyomorultabb. Talán ez itt. Mert tudja, hogy segíthetne, ha otthon lenne. De a hivatalban azt mondták, az asszonynak a férjén kívül van más rokonsága is, gondoskodjanak róla ők. Megtehetik. A nő fivérei már idősebbek, őket nem rukkoltatták be.

- Szegény asszony, szegény ember! - a szakaszparancsnok sóhajtott, aztán felállt, hogy a többi katonához is szóljon pár bátorító szót. Ha másról nem, a közeledő menázsíró. Mit tudna itt az ember mást, reménykeltőt mondani? Az étel, már az is egyenlő a reménnyel. Hogy nem hálnak éhen. Legfeljebb elesnek a csatában, de éhen nem hálnak. Erről gondoskodnak azok, akik ide küldték őket.

Ahogy a hétrét görnyedő alak egyre távolodott tőle, arra gondolt, egyformák ők. Sérülékeny, érző emberek. Mindegy, hogy ki, milyen poszton van, egyszerű honvéd vagy szakaszparancsnok, mi a gondja, milyen volt az addigi élete, milyen jövő vár rá. Most ide vannak együvé rendezve, a sors által toborozva, hogy együtt, egy végtelen hosszúságú lövészárókban karácsonyozzanak. Már szinte nem is csupán bajtársak, családtagok. Jobb híján. Egy nagy család tagjai. Az emberiség nagy családjáé, amely nem bír nyugton maradni, és időről-időre háborút provokál. Persze, sohasem azok esnek el a csatatéren, nem azok kuporognak ázott ponyva alatt, éhségtől görcsbe rándult gyomorral, akik kitalálták a háborút.

Ezt a karácsonyt az egyszerű honvédek nem akarták itt, együtt tölteni a lövészárókban. Odahaza mindenkit vár valaki. Azt is, aki esetleg még nem is tudja, kicsoda lesz az illető.

A karácsonyt nem azért találták ki, hogy az ember azt a lövészárókban, a szeretteitől távol, éhezve, fázva, nyomorúságos körülmények között töltsse.

Hol itt a szeretet?! A szeretetnek pedig mindenütt ott kéne lennie. Különösen karácsonykor. A szeretet nem fáradhat el, a szeretetnek élnie és érződnie kell. Nem szokott költői észjárással gondolkodni, ennek ellenére úgy érezte, megszállta az ihlet, a karácsonyi áhítat. Ellágyították a saját gondolatai, rabul ejtette a karácsony szelleme. Ismét végiggondolta, kikkel van itt együtt, kik is alkotják ezt az ideiglenes családot körülötte? A fiatal, vörhenyes szőke honvéd, a sírdogáló tanárember, a szakaszparancsnok, a többi, távolabb gubbasztó bajtársa, akik ugyan térben távol vannak tőle, azonban lélekben itt vannak közvetlenül mellette, vele együtt a lövészárókban, karácsonykor.

Hajnalodott. Megszelídült az időjárás, a súlyos, sötét-szürke felhők felszakadoztak, egyre csendesebben esett, lassan már csak szállingózott a hó. Valahol, előbb vagy utóbb, a nap is felkel.

Jobbra tőle, a sírás elcsitult, úgy látta, a szakaszparancsnok a tanárember vállán nyugtatja a kezét, és halk hangon valamit, vélhetően vigasztaló szavakat mormol neki.

A pillanatnyi csöndben jól hallatszott egy közeledő teherautó motorjának berregése, ami a menázsival talán elhoz nekik is egy darabka karácsonyt. Még ha kicsit megkésve is...

Szivárványos tafota

Az öreg - családon belül nagypapa, másoknak, nem ritkán, vén fősvény - valóban igen takarékos, mértéktartó életvitelt folytató, morózus, magának való ember volt. Mindenki tudta róla, hogy nem szívesen vidámkodik még a családjával sem, hát még idegennel. Hozzátartozóitól megkövetelte az abszolút fegyelmet, utasításai feltétlen megtartását, házon belül a katonás rendet, másokkal szemben a határozott, de minden körülmények között tisztességes elbánást, becsületes eljárást.

Hát igen, a nagypapa a fogához vert minden fillért, főlöslégesen egy árva petákot se adott ki a markából. Persze, meg is dolgozott érte. Még vénségére is megfogta az eke szarvát, kijárt aratni a kaszásokkal, részt vett a szüreteken, hajlott hátára köttette a puttonyt, úgy erőltette fel magát a hegyre, de így hetvenen felül is, még mindenben igyekezett az élen járni. Agyondolgozta magát azért a kevéske pénzért, hogy családjá szerény, de biztos megélhetését fedezni tudja. Arra nem telt, hogy félre is tudjanak tenni, mindent folyamatosan feléltek, nagy volt a család. Soha nem volt egy árva garas sem, aminek ne lett volna meg a helye a szerteágazó háztartásban.

A lányka, az első kisunoka, mindezt nem értette még, és nem is nagyon érezte szükségét, hogy többjüket legyen,

hiszen amire feltétlenül költeni kellett, arra a közös háztartásban élő nagy család minden tagjának, mindig jutott.

Cseperedve azonban egyre-másra észrevette a saját személye, meg a más lányok közötti különbséget: ennek tarkább a ruhája, mint az övé, s gyakrabban is változtatja, amannak színesebb szalagot kötöttek a hajába, azután meg a mások háza is rendszerint nagyobb, a közvetlen szomszédjuké is, mely szinte leárnyékolja az ő – hátsó udvarra hosszan elnyúló, alacsony mennyezetű – paraszti portájukat.

Úgy tízéves lehetett, amikor a bolondos, szoknyákat lobogtató falusi szél átfújta a szomszédék telkéről egy színes képekkel teli újságot. Ilyent még nem is látott! Az újság lapjain ugyanis csodaszép lányok és asszonyok mutogatták magukat pompázatosnál-pompázatosabb ruhákban. A legszebb azonban a végén volt, a hátsó borítón, ezért a csodálkozástól önkéntelenül felkiáltott: Ez egy valódi tündérlány! A pazar ruhában bábuként pózoló, lárvacú fiatal nő szivárványos színű, fodros-bodros, térdig érő harangszoknyát viselt, melyet fényes öv választott el a hasonlóan szivárványos színű felsőrésztől. A látottak szinte megbabonázták. Csak ült a kép előtt, és káprázó szemével próbálta a látványt magába szívni, megörökíteni. Egyszer csak súlyos férfikéz ereszkedett a vállára: mi a csudát mívelsz? Ké ez az újság? Honnét vetted? A munkától bütykös ujjak fogása nem lazult, s bár fájdalmat nem okozott, kikényszerítette belőle az őszinte választ: nem vettem el sehonnan, idefújta a szél! Aztán mit nézel annyira rajta? Próbálta a háta mögé dugni, de nem sikerült. Az öreg elvette a kezéből. Miféle ruha ez? A lányka ekkor már értett a betűkhöz, előzőleg el is olvasta, amit a lap alján a ruha színéről és taft anyagáról írtak, most azonban úgy mondta, ahogy emlékezett rá: szivárványos tafota. És ez neked tetszik? Nagyon! – sóhajtotta, s szinte beleremegett a vágyakozásba. Ha neki egyszer ilyen ruhája lehetne!

Az öreg nem szólt semmit, csak odanyújtotta az újságot. Hátat fordított neki, és befelé indult a házba. Mentében, csak úgy a vállá fölött morogta: tudod, mit kell vele tenni. Add rögvést vissza a szomszédéknak!

Az újságban látott kép azzal, hogy elkerült a szeme elől, már nem jelentett sajnó fájdalmat a kicsi lánynak, s hiányérzete se volt, lassan el is feledkezett róla, bár eleinte – maga sem értette, hogy miért – még álmodott is róla. Ha egyszer ő is egy olyan tündérruhát viselhetne! A legszebb lenne benne a világon!

Teltek-múltak az évek. A munka nem lett kevesebb, csak az éltető erő. Az öreg még mindig hajtotta magát, bár többen mondták neki, fölösleges ez a nagy hajsza. Hiszen a gyerekek elmentek a háztól, már az unoka is felnőtt nő, lassan férjhez megy, ősszel meg lesz az eljegyzés.

Készültek is rá nagyon. Mindenki izgatott volt, hamarosan már csak két hét volt hátra a várva várt nagy eseményig.

Az eljegyzés előtt pár nappal az öreg rosszul lett. Talán a nyárvégi, erőltetett mezei munka tette, vagy hogy az őszi szántásból is kivette a részét, s a szüret is csak nemrégiben

ért véget. Megviselte a sok munka – legalább is, a család ezt gondolta. Bevitték a kórházba, de az orvosok nem sok jóval kecsgették a hozzátartozókat. Kimerült, elfáradt a motor – mondták –, megtört a test, elfásult a lélek.

Mikor reggel bementek látogatni, már a halálán volt. Megfogta a fölébe hajló felesége kezét, és gyenge hangon valamit suttogott neki. Az asszony nem értette. Rákérdezett: mit mondtál? Az öreg, amennyire csak telt tőle, emeltebb hangon megismételte: az ágyunkban, az én felemben, a matrac alatt, kendő, benne pénz. Mi legyen vele? A Terkának, a kézfogóra. Én gyűtöttem ruhára, garasonkint, nyolc éven át. Aztán milyen legyen az a ruha? Hát olyan, amelyet annyira akart, szivárványos tafota.....

Alázattal

Hosszú ideig nagyon ragaszkodott hozzá, szinte anyjának tekintette, annyira szerette az öregasszonyt, a nagymamát. Nyomós oka volt rá, hiszen – miután meghaltak a szülei, és árván maradt – ő nevelte, senki más.

Ahogy azonban serdült, a nagymama egyre jobban befogta. Ő persze berzenkedett, hogy vele miért végeztet házimunkát, amikor cselédet is tartanak. Mert azt is tartottak, nem is egyet, meg szolgálot, aztán odakünn az „udvarost”, és egy kocsiszt. A földeken fogadott béreseik serénykedtek, nem túlságos pénzért, de telt rá a hatalmas gazdaság bevételeiből. Az intézőt megspórolta az öregasszony, megözygyűlését követően ő állt a férje helyére, és legalább olyan kemény kézzel irányította a munkát, mint annak idején az ura.

Mindezek ellenére, őt néha jobban megdolgoztatták, mint a cselédeket, amiből következően, a térde idővel érdes lett a négykézláb végzett felmosástól. Nem is mert rövidebb ruhát felvenni, félt a szegénytől, így senki nem láthatta, hogy a szoknya alatt drága selyemharisnyát hord. Kézfejen örökké vörös volt a bőr a sok hidegvízbe nyúlkalástól, alkarján meg apró, belilult hegek éktelenkedtek, árulkodó jelei a sütő körüli kezdeti ügyetlenkedéseinek. Ez utóbbi esztétikai hiányosság eltitkolására csupán a téli hónapokban adódott némi esély, amikor hosszú szárú, csinos bőrkesztyűt viselt.

Hiába volt tehetős lány, a nagymama felügyelete mellett végzett kemény házimunka nyomait folyton takargatnia kellett, ha társaságba ment. Azt persze nem tekintette előnynek, hogy a nagymama akaratának hatékony érvényesítése révén, szinte észrevétlenül, egyre gyakorlottabb, egyre ügyesebb háziasszonnyá vált.

Mikorra betöltötte a tizennyolcat, döntő elhatározásra jutott: feleségül megy az első kérőjéhez, csak hogy elkerülhessen hazulról. Magában szilárdan eltökélte, szentül megfogadta, férjes asszonyként soha többé nem fog a nagymama előtt megalázkodni, térdepelni, amint azt a ház kövezetének felmosásakor, eddigi életében oly gyakran kényszerült megtenni.

Hamarosan került is mellé egy jóképű fickó, akinek kívülre, a hatalmas gazdaság is nagyon imponált, de főként

a gondolat, hogy a házasságkötéssel jócskán örökölhét is, a leányunoka-feleség révén.

Az udvarló igen gyorsan otthon érezte magát a háznál, olyannyira, hogy megszorongatta a cselédlányt, mert tett neki, hogy bögyös-faros, s ráadásul az orcái is olyan roppanósan, egészségesen pirosposzsgásak.

A kocsis arca ugyan nem rózsásnak, inkább borostásnak volt mondható, mégis közelebbi kapcsolatba került azzal is, a tenyere révén, csak persze más formában. Őt ugyanis megpofozta, mert késve ment ki elé az állomásra, s hazafelé még a szekérrel is összerázatta.

Közben őt a nagyanyja hiába kérlelte, óva intette – tekintettel az ifiúrral megtapasztaltakra –, ne hozzon elhamarkodott döntést. Nem tágitott, ahogy tervezte, rögvést fejest ugrott a házasságba.

Hát, amilyen hamar belészédült a – nem kevés kívánnivalót maga után hagyó – kapcsolatba, olyan gyorsan sikerült is kiábrándulnia belőle.

Az ifjú férj ugyanis, megalapozott anyagi helyzetük biztos tudatában, elkezdett kaszinózni, és időnként jócskán kimaradozott az ivócimborákkal. Kevés idő elteltével foghegyről beszélt vele is, s elvárta, hogy otthon saját kezűleg végezze a házimunkát, mondván, nagyanyja mellett volt ideje beleszokni, megtanulni. Meg aztán, minek azért másnak azt a temérdek pénzt kifizetni...

Egy darabig csinálta, míg friss volt a szerelem, azután megelégtelt. Hiszen ismét cseléd lett, immár ugyan a maga cselédje, de fogoly a saját háztartásában. Amikor pedig ráadásnak elcsattant az első pofon, mert a férjén számon merte kérni az egyre gyakoribbá váló, ismételt kimaradásokat, betelt a pohár.

Elhatározta, lesz, ami lesz, nem tűr tovább, visszamegy a nagymama szoknyája mellé, kipihenni a házassága fáradalmait. Legalább is, átmeneti időre, amíg jobb, megbízhatóbb társat nem talál.

A fogadalmát azonban – s ehhez erősen kötötte magát – semmiképpen nem akarta megszegni, mármint, hogy ő többet nem térdepel a nagyanyja előtt, nem lesz a cselédje. Elvált asszonyként, ő most már senki másnak, csak önnön magának akart szolgálni.

Arra azonban, amit odahaza talált, nem számított.

Már az állomáson, ahová elébe jöttek, a kocsis elmondta, mi a valós helyzet.

Nem írták meg – nem akarván elrontani a rossz hírrel mézes heteit, hónapjait –, hogy nagyanyját szélütés érte. Túlélte ugyan, de mozgásképtelen lett. Már csak üldögél a karosszékben vagy fekszik az ágyában egész nap, alig szól valamit. A ház népe sajnálja persze, de hát mindenkinek megvan a maga dolga, nem érnek rá a nagybeteg kényelmével foglalatzkodni.

A látványra, ami odahaza fogadta, igazából nem készülhetett fel.

Ahogy meglátta a székében magatehetetlenül ülő öregasszonyt, a párnába süppedt, hófehér hajtól övezett, betegségtől lesóványodott, beesett arcot, az ezer ránc mélyéről tétován pislákoló, fáradt szemeket, egészen belésajdult a szíve.

Ez lett az ő parancsoló tekintetű, katonás léptű, pattogó szavú, perlekedő kedvű nagyanyjából? Szinte élőhalott...

Megszánta nagyon. Csókolta az arcát, kérdezgette, hol fáj, mi fáj, mindenben igyekezett a kedvére tenni. A halk szavakból, a gyenge mozdulatból hamarosan kiderült, a lábát fájlalja leginkább. Megemelte hát a nagy szoknyát, és rögtön észrevette, a vendégváró magas szárú cipőjét viseli, azt adták rá, s igencsak szorosra fűzték. Szegény, hogy fáihatott neki, és senki nem figyelt rá.

Bele se gondolva, mit tesz, elébe térdelt, és amilyen gyorsan telt tőle, kezdte kifűzni a cipőt. Csak amikor látta a megkönnyebbült arcot, akkor nyilallt belé a felismerés: lám, még szinte haza se ért, máris megszegte a magának tett fogadalmát.

Önként térdelt a nagyanyja elé, és ezután mindig meg is teszi, ameddig csak teheti...

Pipacskoszorú

A folyó menti kis faluban, tizenöt felett és huszonöt alatt, minden lány szép volt. Igazán szépek. A szomszédos falvak legényei nemhiába nőültek innen a legszívesebben. A szépek között is azonban a legszebb két leány volt, akik közül nem lett volna könnyű kiválasztani, alkalomadtán melyikük vinné el a pálmát egy összehasonlítás során. Nehéz volt összevetni a szépségüket, mivel annyira különbözőek voltak. Egyikük aranyszőke szőghajból készült, derékig érő fonatot viselt, mely minden lépésénél virgoncon ugrándozott előre-hátra a formás hát és a kerek mellecskék között, a másiknak hullámos fekete haj borította a vállát karcsú dereka fölött, egészen a háta közepéig. Míg a szőke, nagy, nefelejcskék szemekkel bámészkodott a világra, a fekete, fényes bogárszemeivel bővölte el mindenkorai közönségét.

A lányok kisgyermek koruk óta a legjobb barátságban éltek egymással, nagylánykorukra pedig ez a barátság szinte már testvériesen bizalmassá, szorossá vált. Minden örömeiket, bánatukat megosztották, s erősen megfogadták, soha nem lesz titkuk egymás előtt. Együtt jártak ki a földekre, a mezőre dolgozni, ugyanakkor, ha a tollfosztásról, kukoricahántásról elmaradt az egyik, el nem ment volna a másik sem. Faluszerte mindenki tudta, hogy úgy az iskolában, mint a templomban, ha a szőke Anka mellett volt egy szabad hely, oda a fekete Terkát várta, oda csak ő ülhetett le. Dologidőben hol az egyikük kertjét kapálták, hol a másikuk veteményét gyomlálták, három napig az egyik vendégeskedett a másik családjánál, majd amaz adta vissza a hasonlóan hosszú ideig tartó látogatást. A családok elfogadták, hogy mivel a lányok egy szem gyermekei voltak a szüleiknek, hát egymásban találtak testvérré, lelki rokonságra.

Ha a munkában egyek voltak, már miért ne lettek volna egyek a pihenés óráiban? Ezen időben gyakran andalogtak kart-karba öltve a folyóparti füzesben, sügtakbúgtak, máskor meg bejárták a nyáridő teljes pompáját kínáló, viruló határt, s ölnyi halomban szedték a mezei

virágot, hogy koszorút fonjanak belőle egymás számára. Szép lányra, szép koszorú való. S bár Anka székeségéhez a búzavirág kékje illet jobban, ő mégis a pipacsból kívánt magának koszorút fenni. Fáradsága azonban rendre hiábavalónak bizonyult: a pipacs gyenge, szőrösen is törekeny tejes szára nem hajlott, a vörös szirmok pedig leperegtek, mielőtt a száruk egymásba kapaszkodhattak volna. Ha én egyszer férjhez megyek, a menyecskeruhámhoz pipacskoszorút akarok viselni – ismételte Anka szinte konokul. A másik meg csak nevette: Nem való pipacsból koszorút fenni, meg nem is lehet, punktum!

Az évek múlásával a lányok eladósorba kerültek. Nekik ehhez is feltételük volt: Nem szeretnek bele ugyanabba a legénybe, és sohasem állnak egymás útjába, ha szerelemről van szó.

Már a kukoricát is kibújtatták csuhéruhájából, amikor az őszi szél új legényt sodort a faluba. A Dunántúlról települt át, jöttek vele a nagyszülők, a szülők, egész sise-rehadat hozva magukkal, a nagyfiú mellett még három kisebbet, s ráadásnak egy leánykát.

A faluban forrni kezdett a levegő, mert bár szépek voltak a lányok, azonban sokan voltak eladósorban, férjnek való meg alig akadt. Az idegen fiatalember derék, szépszál legény volt, hullámos fűrtöktől övezett homloka alól melegbarna szemek mosolyogtak elő, kemény koponyájából pedig okos gondolatok jutottak a napvilágra. Hamarosan szava lett a faluban, s megkedvelte a nép.

A szüreti bál volt az első, ahol a többek által csak hírből, látásból ismert jövevényt mindenki alaposabban meggusztálhatta. Majd kiesett a lányok szeme, miközben körbejárt a nagy teremben. Vajon kinél köt ki, kit fog táncba vinni – ez járt minden eladó lány fejében. Hát megkapták a választ. A fiú sorban megtáncoltatta mindegyik lányt, köztük a kettő legszebbet is. Mire a végére járt, véget ért a bál is. Tán csak próbálgatta a lányokat, vagy kereste közöttük a neki valót, nem lehetett tudni.

A következő alkalom a karácsonyi bál volt, ahol a legény megintcsak derekasan megforgatott minden jelenlevőt, de a legtöbbször mégis az Ankát, meg a Terkát vitte táncba.

Közben lassan elmúltak az ünnepek, majd a tél utolsó hónapjai is véget értek. Csöpögtek az ereszek, csurgott a hólé, hömpölyögve áradt a folyó. Ahogy napról-napra melegeedett az idő, a lányok is kezdtek kijárni a határba, dolgozni is, no meg minden másért. A furcsa csak az volt, hogy a falubéliek most többször látták egyedül Ankát is, Terkát is, mintha a két lány szándékosan kerülni akarta volna egymást. Mert amikor Terka kereste Ankát, az otthoniak azt mondták neki, a lány most éppen tejért van. Amikor meg Anka kereste régi barátneját, a háziak azzal ütötték el a kérdést, hogy a tojást hordja szét, odalenn van, a falu másik végén. Pedig nem haragudtak meg egymásra, még csak nem is nehezteltek, az csak később derült ki, hogy mi volt a dolgok hátterében.

Eljött a húsvét, a Feltámadásnak ideje, na meg a tavaszé, a szerelemé. A templomban kivételesen az Anka meg a Terka is ott voltak, szokás szerint le is ültek egymás

melé. Mosolyogtak, de mosolyuk fátyola mögött sápadt tartózkodás bújt meg. Énekeltek együtt a tömeggel, érezték az áhítatot, de az eszük, meg tán a szívük is, valahol másutt járt.

Az istentisztelet már majdnem véget ért, amikor a plébános kihirdette a szépszál dunántúli legény és a falu legmódosabb, de tán legkevesébé tetszetős lányának az eljegyzését. Volt, aki örült, mások gratuláltak, sokuknak az irigység szedte redőkbé a homlokát, de a legnagyobb változás Terkán és Ankán látszott. Ezek csak felálltak, összekapaszkodtak, mint régen, és bizonytalan léptekkel kimentek a templomból. A folyóparti füzes felé vették az rányt. Leültek, vagy inkább lerogytak, és előbb Ankából, majd Terkából szakadt ki a sírás. Ankának alig lehetett érteni a szavát: Hát pedig én, én azt hittem... engem, hiszen tegnap is apámnál járt. És olyan sokszor hívott sétálni, a kert végébe, a folyópartra, meg a határba is...

A másik rákontrázott. Hát téged is? Engem, engem is hívott, és én el is mentem, és ugyanott, én szerettem... Te is? Hát veled is? Egymás nyakába borultak, és nem állított gátat semmi a könnyeiknek.

Hát igen, megcsalták őket. Mind a kettőjüket. És ugyanaz. Amit éppen el akartak kerülni. Amit sohasem akartak. Megbántani a másikat, útjába akadni. És akkor egy harmadik. Nem is a legszebb. Hosszú hallgatás után újra Anka szólalt meg: Meghalok érte, vagy utána, a folyónak megyek. Nem lesz már nekem pipacskoszorúm...

Másnap Anka eltűnt. Napokig keresték, mígnem a folyó egy félreeső partszakaszán, a vízhez közel, a fűvön egy pár pillangós papucsot, egy kalárist, és egy hímzett ünnepi kötényt találtak. Mindenki tudta, hogy az Ankáé volt.

Terka akkor kiment a határba, és minden pipacsot letépett, leszaggatott, amit csak ért. Kivitte a folyópartra, leült és fenni kezdett. Ha eltépődött a szár, újra kezdte, és újra és újra. Már ráesteledett, amikorra összeállt egy valódi pipacskoszorú. Akkor bedobta a vízbe: Légy ott pipacskoszorús menyecske, ahol most vagy, Anka! Légy pipacskoszorús menyecske örökre! Azzal hazaindult. És amikor egy hónap múlva kifogták a folyóból Ankát, még csak a sírját se volt hajlandó megnézni. Számára már akkor elment Anka, amikor őt, a testvérét egyedül hagyta, és magával vitte a hosszú útra a pipacskoszorút...

Telek A. Sándor

Egy morzsa történelem

Rimaszombattól – Illaváig*

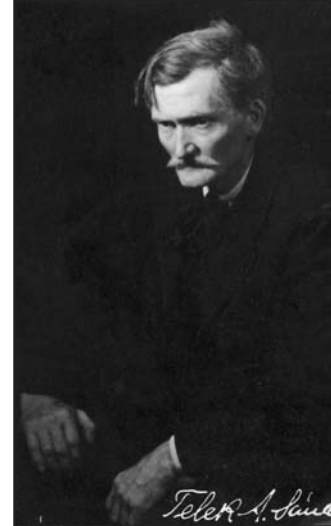
Annak a 16 rimaszombati túsznak ajánlom, akik a balszerencse e nehéz napjaiban testvérekké váltak.

Még nagyon is a szánkban van az íze, de már nem vagyunk olyan idegesek, hogy elfogultság nélkül meg ne írhatnám. Mi lehiggadtunk: számolunk az adott helyzettel, s a túlsó parton állók nem olyan egyoldalúak, mint akkor, amikor ez a morzsa történelemmé nőtte ki magát. Azonkívül azért is megírom, hogy a ma élő rimaszombatiak talán inkább méltatják valamire, mint a késő utódok, akiknek nem fog már fájdalmat okozni a mi fájdalmunk és nem fog örömet szerezni a mi örömünk.

Hogyan is volt?

Mintha csak ma volna: markáns vonalakkal rajzolódik elélem az egész história. 1919. március 25-én, délután 3 órakor a *Polgári Olvasókör* könyvtárszobájában gyülekeztünk választmányi ülésre. Szimpla adminisztrációs ügyek voltak napirenden. Azonban boldogult dr. **Angyal István** elnök jóformán meg se nyitotta az ülést, amikor hirtelen veszedett gépfegyverropogás zaja riasztott fel bennünket, és nyomban rá rémült arccal rontott be **Hegyí Dezső** választmányi tag: „megkezdődött a támadás!” Ekkor még minden órában ki voltunk téve egy kis parázs háborúnak. A megszálló cseh-szlovák csapatok csak néhány hete voltak nálunk s köztök és a szomszédos Jánosiban állomásozó, akkor már erősen vörösödő magyar katonák között napirenden voltak kisebb összetűzések. Ekkor azonban nagyobb kiruccanást kísérelt meg néhány jókedvű magyar. (Egyik hír szerint huszonöt, a másik szerint csak tizenheten voltak.) Írásomnak nem az a célja, hogy meggondolatlan vállalkozásról írjak. A nóta vége az, hogy a város végéig behatolt néhány embert a túlsúlyban lévő, jól felszerelt megszálló katonák visszaverték. Elfogtak közülök kettőt. Szép kis história volt. Este hét óra után senkinek se volt szabad mutatkozni az utcán. Nem is igen volt kedve hozzá senkinek.

Amit pedig meg akarok írni, az most következik. Másnap, március 26-án éppen költözködtem, s a bútorom egyik fele az új lakásban, a másik fele a régi lakásban, amikor **Főző** bácsi, az öreg hajdú az úton elfog, hogy rögtön menjek a polgármester úrhoz. Arra se értem rá, hogy átöltözzek, jött a másik posta. Ekkor már sejtettem a veszedelmet. De mentem. A városháza folyosóján ott álltak tétován: **Lukács Géza** nyugalmazott főispán, **Fényes Sándor** takarékpénztári igazgató, **Braun Jenő** vaskereskedő, dr. **Witt Sándor** ügyvéd, **Hlozek János** lakatosmester, **Molnár József** ügyvéd, **Szabó Elemér** földbirtokos, **Percz Béla** borbély, ifj. **Rábely Miklós** könyvkereskedő, **Timarovszky Sándor** mechanikus, dr. **Wallentinyi Dezső** főgimnáziumi tanár, **Baráth**

Károly ev. lelkész, **Grosinger Miksa** divatárúkereskedő, **Jellinek Bertalan** fakereskedő, **Széman Endre** pápai prelátus, **Gyürky Pál** ev. esperes, **Miskolczy Lajos** cukrász, **Simon Mihály** ref. lelkész és **Máriássy László** árvaszéki elnök. Én voltam a 19-ik. (Elírás, a valóságban a 20. – szerk.) Nem sokáig értünk rá tanakodni, elvezényelték bennünket a r. kath. olvasóegyletbe, ahol már az ajtóknál ott vártak a szuronyos katonák: egy lélek se ki, se be. A katonai parancsnokság megbízottja, egy kapitány értésőnkre adta, hogy a 25-én történt, magyar katonák által való támadás alkalmával a város lakossága ellenséges magatartást tanúsított, azért a losonci katonai parancsnokság rendeletére a jelenlévőket Losoncra kénytelen vinni, mint túsokat, s a város lakossága által esetleg okozott sérelemért vagyoniilag és személyileg felelősségre fognak vonni. Meg kell adni, hogy a kapitány a lehető legudvariasabban viselkedett, s kérésünkre, azzal az első kijelentésével szemben, hogy senki sem távozhat el elszállítás előtt, délután három óráig szabadságot adott az elkészülésre. Meg kell még említenem, hogy a túsjelelték közül Gyürky Pál esperes helyett **Baráth Károly** ev. lelkész, az esperes veje vállalkozott a rabságra, **Széman Endre** prelátust Lukács Géza közbenjárására itthon hagyták, mint beteget, **Simon Mihályt** pedig, mivel akkor más ref. lelkész nem volt, szintén itthon hagyták.

A város és a magánosok által átengedett kocsikon aztán délután fél négykor elindultunk 12 katona kíséretében, végig a síró utcán. Olyan emberek, akikhez azelőtt soha se fűzött semmi, szemüket törülgetve néztek utánunk. Úrrá lett mindnyájunk felett a legteljesebb bizonytalanság. Hangtalan hagyogattuk el sorra a házakat és utcákat:

* Eredetileg Rimaszombatban, Rábely Károly nyomdájában jelent meg, 1924-ben. A jelen szöveg az eredetinek szöveghű, javított, szerkesztett változata.

mindenki a maga gondjával és bajával volt elfoglalva, s csak akkor riadtunk fel, amikor a városkert vasrácsos kőfala mellett lett elhaladva: elfojtott zokogás csapódott előnkbe. Egypár tús felesége jött előnkbe, hogy ameddig lehet, lássa távozó urát. A városkerten túl nem messze utolértük azt a kis csapatot, amely a gazdasági gépgyár segéd munkásaiból és tanulóiból állott, akik azzal voltak vádolva, hogy a 25-iki csetepaté alkalmával a gyár ablakából rálöttek a csehszlovák katonákra. Ezek között **Szlávik János, Pál Jani, Pesti István, Győrödy János, Jurinyi István, Bóna László** és **Mikó Lászlóra** emlékszem. Ez utóbbi úgy került a társaságba, hogy 25-én este 7 óra után, az utcán fogták el. A csapatban volt az a két katona is, akik foglyul estek. Ezek gyalog tették meg az utat Osgyánig, ahol még elértek bennünket. Osgyánban átvett egy másik katonai csoport, amelyik aztán Losoncra kísért. Mondhatom, nagyon unalmas volt Osgyánban ácsorogni. Meglehetősen hideg szél fújdogált s maga a kelletlen hangulat is úgy terpeszkedett felettünk, mint valami fojtó, zúzmarás köd. Az emberek idegesen dohányoztak. Megpróbáltam szóba állani a gépgyáriakkal, de egy rohamsisakos civil „detektív” elriasztott tőlük. Nagyon kedélyes volt azonban egy ösmerősöm, aki megkínált egy korty lélekmelegítővel és szörnyű módon hasznosnak ajánlotta a szökést, mert mint ő vélte, könnyen felakasztnak bennünket. Hát hiszen volt valami igaza: ugyanis itthon, Rimaszombatban másnap ki is doboltak ilyen értelmű fenyegetést a lakosság megfélemlítésére, arra az esetre, ha valaki valami vakmerőt próbálna elkövetni. Jó szerencse, a rimaszombatiak sokkal érettebbek, semhogy afféle kalandokba kezdenének. Osgyánba kísérő parancsnokunk átadott egy reánk váró csapatnak, amely csapat aztán Losoncra kísért.

Losoncon éjjel féltizenegy órakor, szakadó esőben poroszkáltunk be a nótákban annyiszor megemlegetett 25-ös kaszárnyába, ahol egy teljesen lakatlanná tett légénységi szobába tereltek bennünket. A nemrég kényes tisztaságról ösmert szobán a forradalom minden nyoma látszik. Az ágyakban még csak fenékdieszka sincs. A levegő dögletes, a szoba mint egy penészes jégverem. Itt töltöttük az első éjjelt, teljes bizonytalanságban. Az ajtóban, belül, két egykedvű katona vigyázott a biztonságunkra. Az emberek legnagyobb része végigsétálta az éjszakát, csak én aludtam egyedül, betakarózva jól a lelkiösmeretemmel. Takarodó előtt bejött azonban egy ifjanc hadnagyocská, aki egész kedélyesen csipkedte meg amúgy is vérző lelkünket azzal, hogy mi már nem vagyunk senkik, ma győztes – már mint a cseh-szlovákok – „mi vagyunk és holnap Miskolcon, holnapután pedig Pesten leszünk” stb. Sikerült azonban Jellinek Berci bácsinak öregségét és gyöngeségét igazolnia, minek révén még ez este újra megfogott eggyel szomorú seregünk. Reggel azonban ugyanaz a hadnagy jelentette, hogy ha kedvünk van, bemehetünk a városba. Hogyne lett volna kedvünk. Négyes szakaszokban, egy-egy szuronyos katona kíséretében, minden előzetes megállapodás nélkül mentünk aztán ki erre, ki arra. Én, Hlozek János, Szabó Elemér és Molnár József **Sváb Karcsi**hoz mentünk reggelizni, többiek a „Deutsch vendéglő”-ben reggeliztek.

Ebédre az egész társaság odament. Végtelenül jól esett a losonciak rokonszenvének megnyilvánulása, aminek olyan nyíltan adtak kifejezést, hogy sokunknak aggodalma támadt az iránt, nem lesz-e valami kellemetlenségük miattunk. Igen kedvesek voltak hozzánk **Kuliffay Lajos** és felesége: felajánlották szolgálataikat és igen kedvesen vigasztalták a kedvetlenebbeket. Kenyeret, pogácsát és három fejpárnát is adtak az útra, aminek bizony később nagy hasznát vettük. Sok látogatónk volt különben. Én Kuliffayéktól elizentem ott lakó nővéremhez, aki szintén a látogatók között volt.

A délutánt aztán mindenféle találgatások között töltöttük, a jövődől felett való gondok között, őrünk pedig hálából, amiért minden alkalommal megvendégteltük őket, különböző hírekkel vigasztaltak bennünket. Estefelé azután végleg megtudtuk, hogy elvisznek bennünket Losoncról. De hová? Ez a kérdés lebegett előttünk egyre bizonytalanabb formában. A vacsorát újra a „Deutsch vendéglő”-ben töltöttük el. Ez alkalommal összes ösmerőseink újra felkerestek. Az étterem ösmeretlen vendégei is megértő szomorúsággal tekintettek felénk. Hiába, indulni kellett. Bizony, mindnyájan le voltunk hangolva. Egy kedves arcú fiatal hölgy – a bejárat mellett ült egy fiatal férfival – mikor elhaladtunk mellette, alig hallhatóan susogta: „Sok szerencsét a visszatéréshez!”

Az eső szakadt, mintha dézsából öntenék. Mire a kaszárnyába értünk, nem maradt tenyérnyi száraz hely. Nekifohászokdtunk a csomagoláshoz, mikor beállít egy vitéz, hogy csak holnap utazunk. Valósággal fellélegztünk. Kutyának se való idő járt künn, bizony jobb volt fedél alatt maradni. Legtöbben azonban nem igen bíztak a jelentésben, én azonban ruhámat magam alá ágyazva pokrócumba bújtam és megpróbáltam aludni. Alig szenderedtem azonban el, hangos szóval riasztottak fel: „gyerünk”. Mire a jó negyedóránnyira fekvő állomáshoz jutottunk, velőkig voltunk fagyva. Az állomáson találkoztunk a gépgyár munkásaival. Pozsonyba vitték őket, ahonnét némely része csak két hónap múlva szabadult. Jó félóra várakozás után be lehetett szállni, közben azonban egy kis tévedés folytán néhány társunkat beültették egy rossz vonatba, amely vonatot mi nem követhettük az indulás miatt. Azonban (bár eszembe jutott osgyáni jóakaróm figyelmeztetése) nem szöktem meg, hanem hangos szóval kerestük kísérőinket, akikről dicsézőleg legyen mondva, igen udvarias fickók voltak. Hogy ne említsek többet, az egyik kísérő katona segítette Lukács Géza jó terhes utazó kofferjét az állomáshoz. Azonban volt káromkodás, amikor végre ránk akadtak a vonatban. No-dehát mentünk békével tovább. Zólyomban nekifohászokdtunk az átszállásnak, amikor az őr jelenti, hogy továbbmegyünk. Dühös elkeseredés vett rajtunk erőt, most már Iglót emlegették utunk végcéljául. Az éjszaka sötét, csillagtalán... a kétség teljesen hatalmába kerített. Csak még az vigasztalt, hogy Igló németajkú népének rokonszenvére feltétlen számíthatunk. Teljesen kivirradt, mire Ruttkán kiszálltunk. A restiben körül teljesen idegen nép. Az utasok között elvéve hallani egy félénk magyar

szót. A váróteremben szétnézve látom csak, hogy milyen jól szervezve rendezkedett be alig pár hónap alatt a cseh-szlovák állam: ugyanis több olyan arcot láttam, akivel már Osgyánban és Losoncon is találkoztunk. Három és félórai várakozás után újra indulhattunk. Itt már nem vert az eső, de olyan hóvihart kaptunk, amilyen csak talán az orosz pusztákon szokott tombolni. Most aztán bizonyossá vált, hogy nem Iglóra, hanem Illavára megyünk.

Illava!

Volt-e Magyarországon ember, aki Illava nevére nem érzett volna bizonyos visszatetsző megdöbbenést?! Az akasztófavirágok sötétbőrű fogháza, s mi ártatlan emberek ennek a fogháznak leszünk lakói.

A vonat zsúfoltig tele van utassal. Testileg, lelkileg elcsigázva, még állani se tudunk békével a járkáló katonák és kémek tolatkodásai és sértegetései miatt. Az egyik kalauz, amikor megtudta, hogy kik vagyunk, félre nem magyarázható mozdulattal mutatta, hogy fel kell akasztani minden magyart, mire kísértő örünk szlovákul olyasvalamit felelt neki az édesanyjával kapcsolatban, amit papírra írni nem lehet.

Elérkeztünk Illavára. Rimaszombati rabtestvéreinket tovább vitték Pozsonyba. Csak alig tudtunk csendes Istenhozzádot köszönni nekik, aztán elindultunk a fegyházba, amelyről azt se tudtuk, meddig lesz otthonunk. Mikor a parton fekvő faluba óreink között felkapaszkodtunk, egy ház előtt álldogáló kis leány alig hallhatóan susogta: „Isten segítse meg!” és arcomkáján két nehéz könnycsepp gördült alá. Volt, aki gúnyos mosollyal kísért, volt, aki azt mondta utánunk: „Mind fel kell akasztani!”, vagy: „Mind a hátán viszi, amit loptak.” Így érkeztünk el a hírhedt fegyház elejébe, melynek kapuja nemsokára becsapódott mögöttünk.

Az illavai élet

Illava a Vág bal partján, közel a morva határhoz, egy, a hegláncolatból kiszögellő dombon fekszik. A faluba felvezető utak meglehetősen meredek és kacskaringósak. A fegyház maga a dombnak a Vág felé eső ormán ül és dominálja a falut és a völgyet. Valamikor a tizenhetedik században épült a később erőddé alakított kúria épületömbje: egy külön világ, a maga hírhedt dicsőségével.

Mikor a nehéz vasrácsos kapu bezárult mögöttünk, a lehangoltság legmagasabb foka vett erőt rajtunk. Az út fáradalma elgémberedett tagjainkban, az idegek állandó feszültsége kimerítette maradék erőnket is. Valóságos mennybéli öröm ért hát bennünket, mikor az egyház-felügyelő a kísértő katonáktól átvett és magyarul megjegyezte: „*Nem kérdezem, miért vannak itt az urak, úgyis tudom.*” **Kreiliszhaim Zsigmond**nak hívták a felügyelőt és **Németh Lajos**nak az igazgatót. Az összes fegyintézeti személyzettel a régi rezsim emberei. T a p i n t a t o s ú r i e m b e r e k , s megjelenésükben megnyugtatót találtunk jövőnkre nézve. Miután személyi adatainkat elkönyvelték, az 5. számú kórháztermet kaptuk lakásul. Bizony, jólesett a komisz két éjszaka után meleg fődél alá jutni. A körülbelül tizenöt méter hosszú terem a régi vár maradványának látszik, öles, vastag falakkal. Három bolt-

íves, erős vasráccsal felszerelt ablaka a völgyben kanyargó Vágra tekint. Szemben a Kis-Kárpátok hóval lepett néhol taréjos bércei a **Jókai Kőszívű ember fiai** című regényében megénekelte „Oroszlánkövel”.

Körül a fal mellett tizenhárom vaságy, amihez még kérésünkre hármat állítottak be, hogy ne kellessen egymástól elválnunk; két egymás végébe állított asztal, rajta az ágyakban lepedőnek használt házivászon terítővel, székek, folyton égő kályha és két falimosdó tették a berendezést.

Az első benyomás határozottan kellemes hatása alatt – miután köménymagos leves és szilvalekvár vacsoránkat elköltöttük – álomban kerestünk menedéket...

Első nap: március 30. Reggeli: leves, kenyér. Délelőtt séta a nagyudvaron. Ebéd: leves, borjúsült. Ozsonna: szilvalekvár, kenyér. Vacsora: leves. Vasárnap lévén, délelőtt, a felügyelő engedélyével elmentünk a fegyintézet református imaházába, hol a XLII. ének első szakaszának éneklése után Barát Károly ev. lelkész rab „testvérünk” mondott lélekből fakadt imát, melynek hatása alatt a mellettem álló, izraelita vallású Grosinger Miksa felzokogott. De kicsordult egy könnye majdnem mindnyájunknak. A katolikus vallásúak és egypár protestáns azután elmentek a katolikus templomba, ahol misét hallgattak.

Valamit hadd mondok el a nagy udvarról is.

Maga az udvar utcának is beillene. Itt szokott találkozni – az első napokban – az internáltak és bezártak népe, mely tábor hol fogyott, hol szaporodott, s ilyen változó mennyisége mellett is volt nap, amikor megközelítette a háromszáz lelket. (Egy nap sikerült az egyik bennfentes úrtól megtudni, hogy kétszáznyolcvannégyen vagyunk.) Mondhatom, színes társaság voltunk, minden társadalmi osztályból, minden politikai hitvallásból és minden Szlovénkzón élő vallásból és nemzetiségből összehordva, mint a szénaboglya, mind ugyanazon mező termése, virága... de talán legtöbb volt mégis a vörös színű... Soha alkalmasabb iskolát nem állítottak fel agitációs célra, mint ezt az internálást.

Az emberek csoportokba verődve politizálnak, adják tovább az újsághíreket, egypár néptribun minket is megtisztel, de mi kurtán begombolkozunk: elhatároztuk, hogy nem politizálunk. Úgy is volt.

Reggelenként, hogy csontjainkat helyre zökkentsük, a magunk jószántából nekifogtunk a favágásnak. Lukács Géza és Szabó Elemér meg én ezt reggeli tornának osztottuk be napi programunkba, míg a felügyelő úr meg nem sajnálta tőlünk ezt a mulatságot. Én különben az első öt napot nagybórára az ágyban töltöttem. Letört az úton való átfázás és már az első este vizes keresztököt pólyáltam magamra az ágyamból kiszedett lepedőmből.

Azután egymás után hozták Losoncról, Kassáról, Nyitráról, Pozsonyból az embereket. A pozsonyiakkal **Liskay Lászlóné** és **Gralich Elza** nevű két hölgyet is internáltak. Kassáról **Molnár Miklós** kormánybiztosnak a feleségét, Vágújhelyről **Biermannét** az urával hozták be, míg Trencsénből egy 19 éves leányt, **Nemcsak Irént** szállásolták el, mert valahol elkottyantotta magát, hogy

„már tele van a gyomrom a csehekkel”. Félreértés elkerülése végett megemlítem, hogy a nők külön épületrészben laktak. Mindazonáltal egy kis vidámságot hoztak a fogház udvarának sötét komorságába.

A napok meglehetősen lomhán mentek. Az időt kártyával, sétával, s apró tréfákkal ütjük agyon. Hlozek János a tűszok arcképét vázolatja ceruzával elég ügyesen, dr. Wallentinyi Dezső ebéd után az én újdonsült – sokszor sületlen – verseimet olvassa fel.

Sokszor elfog a vágy az otthon után. Ől az unalom. A felügyelőtől engedélyt kérek, hogy elmehessek a műhelybe dolgozni, de bizonyos okokra hivatkozva nem engedi meg. Sőt a favágástól is eltiltott bennünket.

Dr. Wallentinyi Dezső és Fényes Sándor reggelenként svédturnával foglalkoznak. Timaróczy Sándor, a trupp komikusa mindenféle huncutsággal neveteti meg az embereket. Különben ő a szoba gazdája is: ő hozat, vesz, fizet minden szükségset.

Április harmadikán a rimaszombati takarékpénztár birtokáról, Atrak nevű faluból kaptunk egy hatalmas csomagot: sonka, kenyér, szalonna, vaj és tojás gazdag tartalommal. Elosztották tizenhat felé, az árát azonban csak tizenöt felé. Ugyanis az én részemet a fizetésből elengedték. Hálás köszönet érte.

Egy hét múlt el elfogatásunk óta, teljes tájékozatlansággal sorsunk felől. Hiőbb hírek riasztottak, hogy elvisznek Théréziánba vagy Kuffsteinbe.

Április negyedikén este fél tízkor a szobánkba toppan dr. **Törköly József** és **Spisák István** takarékpénztári könyvelő földink. Pozsonyból jöttek, ahol lépéseket tettek kiszabadításunk érdekében. Semmi biztosat nem tudnak mondani. Dr. **Zathureczky Adolf** rimaszombati ügyvéd, aki a megszálló csapatoknál tehetne valamit az érdekünkben, egyenesen megtagadta a támogatását. Ellenben a minisztériumban olyasvalamit példálóztak, hogy talán a fele részünk rövidesen hazamehet.

Egyesek ebből vérmes reményeket táplálnak, én azonban azt hiszem, hogy hetekig fogjuk élvezni ezt a kényszerűdülést. Emiatt aztán többen egymással évődnek a hazamenetel felől és keserű kifakadásokkal illetnek sokakat az otthoniakból.

Hatodikán némi elevenséget hozott életünkbe egy pár földink látogatása. Azzal az atraki emberrel, akit bizonyos dolgokért hazaküldtünk, eljött **Hlozek Gyula**, **Hegyi Dezső**, és dr. **Wallentinyi Samu** nevű kis fia. Délután egy órától ötig engedték meg a velük való beszélgetést. Nagy kegy, jól esett hallani az otthoni híreket.

Nyolcadikán arzenoltást kapok dr. **Pattantus Ábrahám Márton** fegyintézeti orvostól. Ez már a második, és minden harmadik napon kapni fogok. Az orvos kedves öreg bácsi. Azzal biztat, hogy csak sokáig maradjak Illaván, majd ő embert csinál belőlem. Rajongással beszél a hadban elesett fiáról. Meghallgatom, s ez láthatólag jólesik neki. Hálából könyveket ad kölcsön. Most olvasom **Herman Ottó** könyvét a magyar pásztor nyelvkincséről. Értékes munka.

Három nap egyforma álmos csendben telik el.

Tizedikén dr. **Haas Andor** ügyvéd, dr. Witt sógora állított be, váratlanul. Ő is Pozsonyba vette útját kiszabadításunk ügyében; ő már dr. Zatureczkytól ajánló levéllel a kezében. Most már némi reménnyel nézünk közbenjárása elé. Tizenegyedikén este hozza levelét egy kiküldött emberünk, miben közli, hogy a dr. Zatureczky levelének jó hatása volt, s öt-hat nap alatt döntést hoz a sorsunkban.

Tizenkettedikén reggel jó hangulatban megyünk az udvari sétára – annál is inkább, mert szép idő ígérkezik – mikor a főparancsnok úr az udvaron sétáló egész társasághoz szólva bejelentette, hogy felsőbb rendeletre a foglyok ezután a szobáikban fognak tartózkodni s egyes csoportokban mehetnek ki naponta egy óra sétára. Általános elkeseredés. Csak némelyek fogadják apatikusan ezt az ütet. Ebéd után egy **Fehér** nevezetű nyústyai kereskedő és egy besztercebányai fiatalember jönnek hozzánk, hogy csatlakozzunk az internáltak mozgalmához, mely a séta eltiltása ellen irányul. Nem csatlakozunk, nem politizálunk.

Tizenharmadikán, vasárnap esik az eső. A hangulat fagypontra áll. Leesett fejjel lógnak az emberek a folyosókon és a fedett verandán, mint a ketrecbe zárt tigris. Ebéd után a fegyőr az irodába kéreti Miskolczyt, Perczet és Molnár Józsefet. **Jávorszky József** bőrkereskedő jött látogatni Rimaszombatból. Mégis derék emberek a mi földijeink. Ha valamelyiknek erre visz az útja, nem állja meg, hogy fel ne kukkantson egy szóra. A délutánt kártyával, olvasással tudtuk le. Estére aztán mégis megkerül az elveszett hangulat. A kedélyesebbek egy katonajátékot tanultak az ungváriaktól, mely játékban az egyik jobb kezét kifelé fordított tenyérrel a bal hóna alá helyezi, balkezelével elfödi a szemét, most a játékosok egyike a bűnbak tenyerébe csap, s ha ez eltalálja, hogy ki ütött, az áll a helyére pofozó gépnek. Ezen aztán úgy felvidultunk egy fél órára, hogy szinte elfelejtettük, hol vagyunk.

Tizennegyedikén kellemetlen reggelivel köszön be a hét. A napi cipő, ami eddig elég tűrhető volt, most ehetetlen, kicsírázott, üszögös bűzából örölt lisztből készült fekete sár. Az összes internáltak egyhangúan visszaküldték. Egy kemencemunkás agitátor azzal jött hozzánk, hogy rendezzünk éhségstrájkot. Nem állunk kötélnek, nem politizálunk. Annyi bizonyos, hogy ezen a napon nem minden ember evett jóízűt Illaván.

A mi csoportunknak volt egy kétnapi tartalékja, nem jött zavarba. Azonban nagy lehangoltságot okoz az, hogy Lukács Gézátt súlyos gyomorgörccsök és epebántalmak gyöttrik. Már mikor megérkeztünk is, gyengélkedett az emberülő utazás után, de erősebben csak vasárnap rohanta meg a betegség. Akkor is titkolta, kemény természete nem akarta, hogy lássák. Hétfőn délután azonban már nem bírta tovább. Orvost kellett hívni. Most kanalas orvosságot szed és cserepeket melegítünk. Ma nincs jó kedve senkinek. Lukács Géza egyik legszimpatikusabb társunk állapota mindenkit elkedvetlenít.

Az ételmezési tiszt este hat óraker jelenti, hogy holnap fehér kenyeret kapunk nullás lisztből. Megköszönjük szépen. Ennek se tudtunk örülni. Reggel valóban hófehér cipőt

kaptunk. Dél felé Lukács Géza állapota annyira súlyosbodott, hogy már komolyan aggódtunk miatta. A felügyelő és az orvos intézkedése folytán egy kis különszobát kap, amely azelőtt egyik számtiszt irodája volt. Ez az intézkedés amennyire figyelmes, annyira aggaszt. Nem tudom elképzelni, hogy egy súlyos beteget hogy lehet egész nap és egész éjjel magára hagyni. Ajánlkoztam, hogy átmennék a méltóságos úrhoz, ha valamiben segítségére lehetnék. Így történt az, hogy tizenötödikén délután mi felköltöztünk a különszobába.

Tizenhatodikán újra elkeseredett a szép fehér cipókn. Tudniillik, kevés lisztet tudtak felhajtani a faluban, tehát az üszögös őrlésből levettek hozzá. Az emberek morogtak, méltatlankodtak, végül megették a dohos kenyeret. Délután az otthonról beszélgettünk, mikor benyitnak a fiatal **Lukács Géza, Fényes Elemér** és **Bálint Géza**. Jólesik látni a fiúkat, és azt, hogy egynémelyikünknek mégis csöppen egy kis vegyes érzelmű öröm. Lukács Géza és Fényes Elemér tizennyolcadikáig, péntek estig maradnak, abban a reményben, hogy a főispán úrra vonatkozó, sürgönyileg kért szabadságolás mégis megjön. De bizony csalódtak, magukban kellett hazautazniok, azzal a vigasztalással, hogy betegünk állapota meglehetősen javult. A fiúk hozták a hírt is, hogy szombaton meg fognak érkezni **Rábely Miklósné** és **Braun Jenőné**. Délben valóban jelentette az egyik fegyőr a megérkezésüket, s kettesével kimehettünk a kapu melletti őrszobába, üdvözölni őket. Később, külön kedvezésből feljöhetnek a mi kis szobánkba, ahol nem kellett idegen fülnek elmondani, amit szívükben hoztak. A mindenféle szóbeszéd között Rábely Miklósné elmondta azt is, hogy itthon az a pletyka járja, hogy mi, a túsok hívtuk be a cseheket, és most azért vagyunk Illaván, hogy a nép haragjától megóvjanak. Szép kis állapot.

Pattantus doktornál találkoztam egy rózsahegy szlovák asztalossal, akinek a bal oldalán olyan daganat éktelenkedett, mint egy cipó, amit naponta kapunk: legiónárius puskatús nyoma, s emellett még ugyancsak puskatussal eltávolították két fogát is, amit később, fájás esetén, orvossal kellett volna kihúzatni... Mindezt azért kaptam, mert egy népgyűlésen azt találta odakiáltani a szónoknak, hogy nekik szlovák iskola kell és nem cseh. No, ezt is előbb kellett volna Illavára elhelyezni, hogy a népharagtól megóvják...

Huszadikán (vasárnap), mint a tornyos fellegek közül kivillanó sugár, jön a hír, hogy Lukács Géza hazamehet. Fél tizenkét órakor érkezett a távirat Losoncra, s már egynegyed egykor el is hagyta a fegyházat a mindnyájunk osztatlan öröme és szerencsekívánata között. Ez a nap nagyon mozgalmas és jó hangulatú. Ugyanis közben megérkezett **Hlozek Jóska**: négy ládában elemóziát hozott. A ládáknak volt egy kedves ajándéka a rimaszombati konzervgyár r.t.-nak: minden ember részére egy-egy doboz baracklevár, egy doboz cukorka és egy doboz gyümölcs. Lukács Géza óméltósága a részére otthonról küldött egy láda ételmezt közcélra bocsájtotta, aminek elosztásánál Timaróczy segédkezett, és amikor a ládát felbontottam, ördögi szerencsével eltüntetett egy tele literes üveget. Mikor

aztán a láda teljes tartalma az asztalra került, találtunk még egy üveget, tele tejeskávéval. Ezen aztán mi ketten olyan jól mulattunk, hogy nem a kávé emelte el, hanem amit akart: a bort. A csomagokat hozó fiúk még aznap este útra keltek. Most már magam maradtam a kis szobában: hiányzott a társam, mégis olyan nagyon örülök, hogy hazamehet valamelyikünk. Eszembe jut, hogy Lukács Géza úr egyszer beszélgetés közben a lelkemre kötötte, hogyha Illaván meg talál halni: az otthoni temetőben akar pihenni. Megígértem, hogy nem fogom elfelejteni. (Hála Istennek, ma is ép egészségnek örvend.)

Rábely Miklósné és Braun Jenőné hétfőn utaznak haza. Nemsokára kapom a hírt az irodából, hogy a pozsonyi cseh-szlovák parancsnokság orvosi véleményt kért egészségi állapotomról. Kilátás van rá, hogy rövidesen én is kiszabadulok. Ez annak a mozgalomnak a valószínű következménye, amit otthon az asszonyok indítottak és **Lója Jenő** kat. káplán vezetett. Tehát pár nap múlva!

Huszonkettedikén Timaróczy Sándor harmincegyedik születésnapját tartotta, sört hozatott. Azután előkerültek az otthonról küldött borocskák, végül egy fél liter barack likőr. Kuruckedvre hangolódott a társaság, s a nóta és hangos kedv másokat is becsalogatott „Rimaszombatba”, ahogy a szobánkat nevezték. Ez valóban sírva vigadás.

Huszonharmadikán itt jár a trencsényi zsupán. Kikérdez többeket, hogy miért van internálva és a Trencsénből valókból tizenhat egyént kieresztett a saját felelősségére. Én is várom minden órában a szabadulást, ehelyett huszonnegyedikén dr. Wallentinyi Dezsőt, Baráth Károlyt, Molnár Józsefet és Máriássy László urakat bocsájtották haza hirtelen. Úgy látszik, itt minden meglepetésszerűen megyen. Az ember nem sejt semmit: elfogják, viszik, azt se tudja, hova; aztán hirtelen szélnek eresztik, arra se engednek időt, hogy becsomagoljon: valósággal kidobják. Különbösen úgy értesültünk, hogy öt más földinket hoznak a hazabocsájtottak helyébe. Tehát a jelek szerint kicserélés van folyamatban. Szomorú annak, aki jön, s keserű annak, aki megyen.

25-én semmi rendkívüli nem történt. A műhelyben dolgozgatok, dr. Pattantus fegyházi orvosnak készítek képkeretet, ha még lesz időm befejezni. Az egészségi állapotom is gátol a munkában. Ugyanis átjárt a huzat – a fegyház folyosóin és udvarain olyan éles szél csavarog, mintha az itt elhunyt kárhózzottak lelke bolyongana benne – s most a hátamban éles nyilalásokat érzek. Egyedül üldögélek kis szobámban mióta Lukács Géza elment, s nem is vágyódom ki innen. **Szokol**, az öreg fegyenc, ki a szobát takarítja, reggel bőven hoz be fát; befütök, s hallgatom a kályha duruzsolását. Jó így egyedül. Nem kell a mások zúgolódását is hallgatni és megérteni – úgyis van elég baja magának, mindenkinek – de nem jó egyedül azért, mert szabadon csavarognak az ember gondolatai és fáj ezerszeresen az otthon, a közügy, a mindnyájunk fájdalma...

27-én a kis szobából ki kell költöznöm. Visszamegyek társaimhoz. Elhagyott szobámban egy cseh detektívet helyeznek el, aki miközöttünk lesz hivatva kémkedni. A napok ezután meglehetősen egyformaságban darálódnak le.

Az emberek idegesek, türelmetlenek, legkisebb szó vagy mozdulat kifordítja teljes mivoltukból. Az hozott megint némi szint az életükbe, hogy 28-án új szobatársaink érkeztek. Eperjesről hoztak négy internálta, köztük **Wallentinyi Samu** főgimnáziumi igazgatót, Wallentinyi Dezső testvéröccsét. Derék úri emberek, hamar összebarátkozunk. Pár napig nem történt semmi, míg május 2-án Wallentinyi Samunak eszébe jutott, hogy valami kabarét kellene összeütni. A gondolat valóban ötletes volt és általános örömmel fogadták. Hamarosan összekanyarítottak egy műsort, és még azon este olyan murit csaptunk, hogy a könnyünk is kicsordult belé. Meghívtuk a jobb érzésű szomszédokat és valósággal zsúfolt ház előtt adták le rögtönzött művészetüket a szereplők, kiknek dr. Witt Sándor konferált, általános meglepetésre. A nyolc számból álló kabarén dr. **Makowicz Emil**, Wallentinyi Samu Eperjesről, dr. **Fehér** Pozsonyból, **Stolcz** Zólyombrézóról, **Bóta Szilárd** Eperjesről, Timaróczky Sándor, ifj. Rábely Miklós, Hlozek János és Miskolczy Lajos Rimaszombatból szerepeltek. Szép volt. Ahol sírni kellett volna, sokan neveltünk, de sírtunk a nevetni valón.

Május 6-án jó napra virradtunk. Az igazgatóság többszöri kérelmére a csehszlovák minisztérium megengedte, hogy a fegyintézetten kívül sétálhassunk kisebb csoportokban. Két fegyőr kíséretében lementünk a Vág partjára; a réten bolyongva szívtuk Isten szabad levegőjét. Ah, micsoda érzés! Távol vagyunk attól a helytől, mely gondolatainknak és cselekvésünknek egyaránt börtöne. Mint a gyermek, örültünk a réten tarkálló boglárkának és árvácskának; a Vág holtágában a színes kavicsoknak; sípot készítünk a most rügyező fűzfából és egy percre elfeledjük a keserű valóságot...

Ebben a szabadságban egyszer elmentünk a fegyházi temetőbe is. Itt aztán elborult a lelkünk újra. A **Savanyú Jós-kák**, a **dánosi Balog Tuták**, **Lakatos Csoroszlyák** sírja közt eszembe jutott, hogy miért kért engem Lukács Géza arra, ha meg találna halni, vitessem haza! El innen, el a fekete lelkek hazájából!... El innen, akinek hite és Istene van.

8-án csoportokban üldögtünk a Vág partján, ki vitakozott, ki messzerévedt, a semmibe bámulva, mikor egy fegyőr hirtelen megjelenése félbeszakította a vitát és elűzte az álmodozók ködképeit: dr. Witt Sándort hívták a parancsnokság utasítására azonnal az irodába. Hazamegyen. Ez délután öt óra körül van. Wittné meg Braun Jenőnével délelőtt tizenegy órakor utazott el Illaváról, Ruttkán valószínűleg találkozunk.

9-én Fényes Elemér és Szabó Elemér jöttek látogatóba az apjukhoz. Már unom az egész jegyzetést: az egyik nap közönségesebb mint a másik.

Május 11-én váratlanul megjött dr. Törköly József, ugyanaznap délután **Reiner** vasúti raktárnok. Dr. Törköly elreferálta a kiszabadításunk érdekében történt utánjárás eredménytelenségét és a kicserélés körül lefolyt körülményeket. Csinos dolgok történtek. A város legjobb embereit egészen kétes emberekkel kombinálták össze kicserélés céljából. Egypár ember pedig, aki máskor féltéglával verte a mellét, egyszerűen meglépett az internálás,

illetve kicserélés elől. Talán igazuk is van. Nekünk se kedves ez a kényszernyarálás. Később tudtam meg dr. Witt Sándortól, hogy a losonci katonai parancsnokság azt felelte szabadító közbenjárására, hogy ők nem tehetnek semmit, az egész internálási ügyet a pozsonyi minisztériumból intézik. Dr. **Jeszenszky János** zsupán pedig ugyancsak ezt mondotta neki, hogy: tudomása szerint a betegek már hazajöttek. Tényleg hazament egy beteg: Lukács Géza. Mi pedig, eltekintve az izgatott hangulattól, kezdünk jobban lenni. Hiába, mégis jó a „hüvösön” üdülni. Most legalább gyors tempóban megyen minden. Úgy látszik, a Lója Jenő tisztelendő és az otthon maradt asszonyok közbenjárása is, meg más is siettetti az óramutatót.

14-én újra hirtelen – mint általában – kieresztik Fényes Sándort és Szabó Elemért. Ez a két földi különben pár nap óta külön szobában lakik s szép csendesen kiokoskodták a szabadulás módját. Mi pedig most már törhetjük a fejünket, hogy mit hoz a holnap...?

De mégis jó az Isten. 16-án délelőtt 11 órakor Hlozek Jánost keresi a fegyőr. Rögtön csomagol, az őr felette áll, sürgeti. János nem akar menni. Úgy tuszkoljuk kifelé. Az ajtóban megáll, mintha valamit várna. Nem lehet. Haza, haza! Még rá se ért kimenni az udvarból, jön a riadó: Rimaszombat haza mind! (**Molnár Miska** hozta a mindnyájunkat kiszabadító írást, mit dr. Jeszenszky János zsupántól **Máté Jenő** bankigazgatónak sikerült kieszközölni.) Mintha egy darab mennyország szakadt volna közénk: a mogorva arcok egyszerre felderültek és mintha szivárványt láttunk volna ragyogni Illava felett... Ki innen, ki... mikor a nehéz vaskapu becsapódott mögöttünk, két nehéz könnyecsepp gördült végig az arcomon és egy mély, egy minden imádságnál beszédesebb sóhaj szakadt fel a lelkemből: hála neked, mindenható Isten!

Hazafelé

Grosinger Miksának ünnepe következett, ott maradt, mi pedig a legelső vonattal siettünk elhagyott otthonunkba. Már Ruttkán suttogtak egyet s mást az emberek; Zólyomból pedig nem akarták elindítani Losonc felé a vonatot. Losonci utasok beszélnek, hogy akkor a nap egy srapnel vágott be a losonci állomásra. Nem féltünk mi már a tüzes mennykőtől se: haza, haza!

Végre, félórai késéssel kirobogtunk Zólyomból. Losoncon valóban izgatott volt a hangulat. Mit bántuk mi. Különben ott várt **Benkovics Gyula** Sváb Karcsinál, hol egy pohár búfelejtő mellett elbeszélte a közelmúlt napok eseményeit. Sietnünk kellett. De vonat nincs mifelénk s Benkovics csak egy kocsit hozott, nem vártak mindnyájunkat. Nagy nehezen szereztünk egy katonai teherautót, amelyik aztán fejünként 10 koronáért hazarobogott velünk.

A szabadkai hegyen, amikor kibukkant a távlatból Rimaszombat három tornya, újra elfogott valami: és újra kicsordult a lelkem... Végre. Hangtalanul szorítottam karom közé anyámat, feleségemet és kisfiamat, **Attilát**. Mindenért kárpótolva vagyok.

Az ágyúk tompán dörögnek Daróc felől, a levegő feszült, a hangulat fojtó... Harmadnapra bevonultak a vörösek.

Geoparkok hete 2014

A *Novohrad-Nógrád Geoparkra* (a továbbiakban: Geopark), amely két ország területére is kiterjed, a történelmi Nógrád területén hosszú távú térségfejlesztési modellként (is) tekintenek.

A szlovákiai rész működtetését a *Novohrad-Nógrád Geopark Jogi Személyek Társulása*, a magyarországi terület irányítását pedig a *Novohrad-Nógrád Geopark Nonprofit Kft.* végzi. A két szervezet kizárólagos birtokosa a Geoparkhoz kapcsolódó védjegyeknek és jogoknak is. A szervezet legfelső irányító szerve a Novohrad-Nógrád Geopark Nonprofit Kft., amely 2010 óta két, a magyar és a szlovák fél által delegált tisztségviselővel működik. Jelenleg **Lóska János** ügyvezető elnök és **Anderko Erika** ügyvezető igazgató közösen irányítják a szervezetet. Nem egyszerű feladat ez, mert a két ország közötti jogrendi és társadalmi különbségek más-más irányítási formát igényelnek.

Minden nehézsége ellenére a Geoparknak az elmúlt négy év alatt jelentős eredményeket sikerült felmutatnia. Szlovákiai oldalon kiemelten lehet szólni a tájékoztató táblák kihelyezéséről az érintett községekben, a Mucsényi-barlangnál, a Nagyromhányi-homokkőrétegnél, csákányházi-szelvényénél, a Füleki-várhegyen, továbbá a Somoskői-várhoz vezető tanösvényről, valamint a különböző szakmai tanácskozásokról stb. A magyar oldalon főleg az utóbbi években sikerült jelentős előrelépést elérni az egységesség tekintetében. A 2014. év végén már több mint húsz helyszínen (a dél-nógrádi Bér község melletti hajlott andezit-oszlopoknál, a Világörökség részét képező Hollókőn, a sámsonházi geológiai alapszelvényénél, a Boszorkány-kő mellett, a *Baglyas-kő Vár Természetvédelmi*

*Látogatóközpont*nál, a közös somoskői vár és bazaltömlés mellett) találkozhatnak majd a látogatók a Geopark tájékoztató tábláival. Július végére elkészül az *Eresztvényi Geopark Oktató, Kutató és Irányító Központ*, összességében pedig a *Salgóházi Geopark Látogatóközpont*.

A Geopark – mint a világ első határon átnyúló geoparkja – 2010 tavaszán lett tagja az Európai-, illetve a Globális Geoparkok Hálózatának (*EGN - European Geopark Network*, *GGN - Global Geopark Network*). A tagságot négyévenként meg kell újítani, amelynek feltétele az EGN szigorú feltételrendszerének eleget tevő szakmai beszámoló elkészítése és elküldése, valamint a szervezet által kiküldött szakértők helyszíni szemléje és annak pozitív kiértékelése.

Az Európai Geoparkok Hálózatának évente ismétlődő, legjelentősebb eseménye a *Geoparkok Hete*, amelyet rendszeresen május végén, illetve június elején rendeznek meg.

A rendszeresen megtartott rendezvénynek szinte minden napjára jutott egy vagy több előadás, túra, óvodás és iskolás gyerekekkel való foglalkozás.

Az idei programsorozat Vanyarcon kezdődött, melynek apropóját az adta, hogy a község 64. magyarországi településként csatlakozott a Geoparkhoz. (Szlovákia területén 28 település tartozik a területéhez.)

A szlovákiai programsorozat a *Füleki Ifjúság utcai Alapiskola* tanulói részére szervezett vezetett túrával kezdődött, melynek keretében Csákányháza és környéke geológiai, természeti és kulturális értékeivel ismerkedtek meg. A túrát **Gáspár Béla**, Csákányháza polgármestere

Középiskolások prezentációja • Puntigán József felvétele

Kirándulás a Medes fennsíkára • Puntigán József felvétele

Pillanattfelvétel a felső tagozatosok versenyéről • Puntigán József felvétele

Jozef Klinda • Puntigán József felvétele

vezette, s többek között érintette a pincéket, a csákányházi szelvényeket, az egykori szénbányát, az örményesi forrást, a galambapusztai búcsújáró helyet és a Pacek-tanyán ért véget, ahol a polgármester látta vendégül a gyerekeket.

A *Pillangók szárnyain repülve* címen meghirdetett képzőművészeti versenyre alapiskolás tanulók küldhették be rajzaikat. A versenybe a füleki iskolákból, a losonci *Kármán József Alapiskola és Óvodából*, a sidi és ragyolci iskolákból, valamint a *Füleki Szabadidő Központból* érkeztek pályaművek. Az alkotásokat **Jacsmenyik József** festőművész, restaurátor és **František Mráz**, a *Füleki Művészeti Alapiskola* igazgatója értékelte.

A verseny díjazottjai: **Tóth Vivien**, **Rézműves Róbert** (*Mocsáry Lajos Alapiskola*, Fülek), **Eva Dorková** (Szabadidő Központ, Fülek), **Csőbonyei Lili** (*Kármán József Alapiskola és Óvoda*, Losonc).

Az alapiskolák felső tagozatos tanulói három témakörben mérték össze a tudásukat: 1) a Kubinyi család és **Kubinyi Ferenc** élete és tevékenysége; 2) Geopark; 3) a nógrádi várak – Somoskő és Fülek. A verseny részét képezte egy, a Geopark területén található fákat bemutató herbárium elkészítése is.

A tanulók kiváló tudásról tettek tanúbizonyságot, a felkészítésükért köszönet illeti az iskolák pedagógusait.

A versenyt a *Ragyolci Alapiskola és Óvoda* csapata nyerte meg, a *Füleki Ifjúság utcai Alapiskola* „Mama” csapata és a *Gömöralmágyi Alapiskola* „Természetbúvárok” nevet viselő csapata előtt. A herbáriumért járó különdíj az Ifjúság utcai iskolásoké lett.

A középiszkolások feladata a Geopark ismertetése mellett geoparkos helyszínek fejlesztési vízióinak, azaz olyan ötleteknek és elképzeléseknek a bemutatása, felvázolása volt, amelyek segíthetik a Geopark jövőbeni munkáját. Mivel a beküldött pályamunkák színvonala elmaradt a várakozástól, a Geopark elnökségének tagjaiból álló zsűri **Ivona Cimermanová** (Besztercebánya), **Balázs Csaba** (Fülek), **Popovics Judit** (Fülek), **Anderkó**

Erika (Fülek) és **Jozef Klinda** (Pozsony) mindössze a **Lucia Kinková**, **Lukáš Chlpoš**, **Dominika Dobrová** (*SOŠ hotelových služieb a dopravy*, Losonc) alkotta csapat pályaművét díjazta.

A vártnál kisebb volt az érdeklődés az iránt a fórum iránt is, amelynek a Geopark aktuális problémái volt a témája. Az elnökségi tagokon kívül alig néhány érdeklődő vett részt rajta. Kiemelten volt szó arról, hogy a szlovák és magyar oldalon mennyire más módon és mértékben támogatják az illetékes minisztériumok a Geopark tevékenységét. Ennek eredményeként a magyarországi résszel szemben a szlovákiai rész egyre nagyobb hátrányban van.

Író-olvasó találkozókra vett részt RNDr. **Jozef Klinda**, nemzetközileg elismert szakember, a Geopark alapító tagja s tiszteletbeli elnöke. A *Füleki Városi Könyvtárban* két találkozóra került sor, amelyeken a *Kialudt vulkánok árnyékában* c. könyvét mutatta be, s ennek kapcsán szólt a Geoparkkal kapcsolatos problémákról is.

Hagyománnyá vált, hogy a Geoparkok Hete keretében vezetett gyalogtúrákra is sor kerül. Közülük az egyiken az Abroncsos–Somoskő, a másik a Fülek–Feled–Serki vár–Medves Fennsík–Ajnácskő–Fülek útvonalat járták be – igen nagy érdeklődés mellett. A túrákat Balázs Csaba ökológus, a *Cseres-hegység Tájvédelmi Körzet* munkatársa, a Geopark elnökségi tagja vezette.

A bevezetőben említett látogatásra az *EGN Koordinációs Bizottságának* tavaszi döntése értelmében június 26. és 29. között került sor. Ennek során a norvégiai *Gea Norvegica Geopark* irányítója, az Európai Geoparkok Hálózatának társelnöke, **Kristin Rangnes** és a horvátországi *Papuk Geopark* vezetője, **Goran Pavic** látogatta meg a Geopark területét. A kétnapos látogatás részeként megismerkedtek a Geopark működését irányító két szervezet négyéves tevékenységével, többek között bejárták Hollóköt, Sámsonházát, a Várhegy déli csúcsának kőfejtőjét, felkeresték a *Salgótarjáni Bányászmuzeumot*, a Baglyaskői Látogatói Központot, a somoskői és füleki várat, megtekintették az ipolytarnóci leleteket, megismerkedtek az épülő *Eresztvényi Tudományos és Látogatói Központtal* és látogatást tettek a volt salgóbányai kaszinó felújítás alatt lévő épületénél, amely a Geopark látogatói központjaként szolgál majd. Salgótarjában és Füleken találkozhattak a települések vezetőivel és képviselőivel, a helyi partnerszervezetek, civil szerveződések, valamint a sajtó képviselőivel.

Mint az a Salgótarjában megtartott zárótalálkozón kiderült, az ellenőrök elégedettek voltak úgy a beküldött dokumentumok tartalmával, mint a látogatáson tapasztaltakkal. Jelentésüket az EGN Tanácsadó Bizottsága a szeptember elejére tervezett németországi ülésén tárgyalja meg, és ott hozza meg remélhetőleg pozitív döntését, amelyet azután a hálózat 59 geoparkjának 118 küldöttjét tömörítő koordinációs bizottság elé terjeszt be végleges jóváhagyásra.

Puntigán József

A mese ünnepe Rozsnyón

A népmesének újra igazi fóruma van Gömörországban. 2014. június 16-án, Rozsnyón, a történelmi városházán zajlott az *Ipolyi Arnold Szlovákiai Magyar Népmesemondó Verseny* V. évfolyamának országos döntője.

A 2009-ben a *Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet* által útnak indított verseny, melynek döntője két alkalommal Dunaszerdahelyen volt, immár harmadszor talált otthonra Rozsnyón és sok szempontból a *Palóc Mesemondó Verseny* hagyományára és tapasztalataira épít. Ez a verseny a szlovákiai magyarok teljes közösségét szólítja meg, Pozsonytól Ágcsernyőig, nem nyúlik viszont határon által. Versenyszabálya is kevésbé kötött, hisz egyetlen szigorú szabálya van: népmesét kell mondani, a lehető legtermészetesebb módon – legújában már a monda, anekdota, trufa, vagy példázat is beletartozik a mondható műfajok közé. Minden többi csak ajánlás, ill. lehetőség, mint a mesemondó lakhelyéhez kötődő népviselet vagy a tájnyelv és tájszavak használata.

A döntőt a művelődési intézet a *Csemadok Rozsnyói Területi Választmányával* közösen rendezte, **Huszár László** főszervezésében, **Varga Norbert** szakmai felügyeletével. A döntőt **Bárdos Gyula**, a CSEMADOK országos elnöke és **Burdiga Pál**, Rozsnyó polgármestere nyitotta meg. A szakmai értékelést Varga Norbert néprajzkutató, **Kovács Marianna** mesemondó, **Sándor Anna** néprajzkutató, **Paluch Norbert** néprajzkutató, **Pusko Gábor** néprajzkutató és **Badin Ádám** mesemondó végezte. Az elődöntőkön szakmai munkájukat **B. Kovács István**, **Szanyi Mária**, **Nagy Iván** és **Agócs Attila** néprajzkutatók, valamint **Molnár Éva** és **Valacsai Ilona** pedagógusok segítették. A mesélés otthonos helyszínéit a *Rozsnyói Bányászati Múzeum* néprajzi gyűjteményének felhasználásával teremtették meg.

A versenybe idén a meghirdetett 5 kategóriában közel 400-an jelentkeztek. A döntőt, ahová 72 mesemondó jutott el, 8 elődöntő előzte meg Zsigárdon, Bősön, Komáromban, Ipolyszakálloson, Füleken, Rimaszombatban, Várhosszúréten és Királyhelmeceken. A nagy létszámú jelentkezés végett sok helyen iskolai válogatót is rendezni kellett.

Örvendetes tény, hogy a gyermekek körében egyre népszerűbb a verseny, s egyre többen szeretnének részt venni benne. Nyilván ebben szerepe van annak is, hogy a szervezők igyekeznek a döntőn, s lehetőség szerint az elődöntőkön is játékos hangulatot teremteni. **Varga Lia** és **Badin Gabriella** pont ilyen játékos szellemben vezette a versenyt, kellemessé téve így a mesemondást a gyermekek, de a zsűritagok számára is. Rajtuk kívül, játékmesterként, az elődöntőkön is hozzájárultak a jó hangulathoz **Mács Katalin**, **Szabó Bianka** valamint **Mészáros Piroska**.

A döntőt díszítette még **Kurdi Gábor**, a *Fölszállott a páva* döntősenek gyönyörű dudajátéka, illetve a varsányi *Piramisu* együttes interaktív mesejátéka.

Már kezdetektől kíséri a döntőket egy ötletes kezdeményezés, azaz a tájjellegű sütemények, illetve egyéb harapnivalók kóstolója, melyet maguk a mesemondók, szüleik, illetve felkészítőik készítenek és hoznak el a döntő helyszínére, ahol a verseny szünetében mindenki kedvére falatozhat belőle.

Mind az elődöntőkön, mind a döntőn figyelmet fordítunk a szakmai párbeszédre a zsűri és a felkészítők között. Nagyon fontos a verseny fejlődése szempontjából, hogy ez a párbeszéd egyszerre legyen őszinte és építő, mindemellett szakmailag megalapozott, hiszen ezt a műfajt nem tanítják sem a pedagógusképzőkben, sem iskolában. Fontos fejlemény ezért az is, hogy versenyt megelőzően sikerült

Mesélésre várva • Huszár László felvétele

A hallgatóság egy része • Huszár László felvétele

megszervezni Dunaszerdahelyen és Füleken a szakmai továbbképzést, melyet **Agócs Gergely**, a budapesti *Ha-gyományok Háza* munkatársa vezetett.

Mindezen körülmények hatására elmondható, hogy a versenybe egyre felkészültebben neveznek be. Habár nem kötelező, mégis szívesen veszik föl a mesemondás kedvéért a népviseletet, amit egyre szebben s pontosabban viselnek, s aki tudja, használja a tájnyelvet, s tájszavakat egyaránt. Egyre többen fedezik föl a saját szűkebb pátriájukban gyűjtött meséket. Így az eddig nagyszámú gömőri, nógrádi, Ipoly-menti s Garam-menti palóc mesék mellett szép számmal megjelentek a bodroglózi, zoboralji, mátyusföldi és csallóközi népmesék. Még mindig sok a tré-fás mese, némely már-már elnyűve (akár tiltó listára is esélyesen), mégis vannak üdítő új változatok és megoldások, de állatmese, legendamese, ördögös és tündérmese is akadt a kínálatban. Örölnénk, ha nagyobb arányban lennének a jövőben képviselve. A mondák, anekdoták, bűbajos boszorkánytörténetek s a prózai népköltészet egyéb remekei egyelőre nem kapósak, de reméljük, nem váratnak sokáig magukra.

Minden éven, így idén is, hál' Istennek, megjelennek olyan új mesemondók, akik tényleg nem csak a fontos felkészítői munkát dicsérik, hanem jó szemmel megtalált, néha az utolsó padból előhúzott, született mesemondó tehetségek.

Mert bármennyire szeretnénk, hogy mesemondó nagyapóktól, nagyanyóktól tanulják a mesemondást kicsik és nagyok, a helyzet az, hogy ilyenek már vagy nincsenek, vagy nem találják meg őket. S így marad az intuitív felkészítői munka, amely már korántsem nevezhető áthagyományozott mesemondásnak. Nem beszélve róla, hogy a mesemondás körülményei tájainkon s korunkban erőst megváltoztak. Mégis úgy néz ki, egyre nagyobb igény van rá. Az egyre növekvő létszám arra vall, hogy a sok esetben virtuális 'kyber' világban növekvő gyermekeinknél az élő beszédnek még mindig fontos helye van.

A mesemondásra jellemző természetes szóvirágzást és rögtönzést, azaz a mindenkori közönséghez szóló, közösségben megélt, alkotó, élő beszédet és kifejezésformát most már mégiscsak egymás segítségével tudjuk újratertemteni, azaz újrahagyományozni.

Ezért fontosak az olyan, mindezen szempontot figyelembe vevő mesemondó versenyek és találkozóhelyek, ahol ezt a játékos, ugyanakkor alkotó közeget megteremtik és a szigorú szakmai mércét sem dobják sutba.

Ez a verseny – eddigi törekvéseit nézve – mindenképpen ebbe az irányba halad.

S íme, álljanak itt az idei évfolyam döntőjének arany-sávos mesemondói:

I. kategória (óvodások): **Dóczi Boldizsár** – Kiskövesd, **Mács Zille Anna** – Rimaszombat.

II. kategória (kisiskolások): **Agócs Eszter** – Gömör-almágy, **Bencz Zsolt** – Gímes, **Botos Erika** – Gömör-síd, **Botos Kevin** – Gömör-síd, **Botos Máté** – Fülek, **Góra Nikolett** – Párkány, **Lénárt Dóra** – Felsőszeli, **Veréb Fanni** – Tornalja.

III. kategória (felsőtagozatosok): **Galamb Krisztián** – Ragyolc, **Horváth Noémi** – Ipolyszakállós, **Kovács Mátyás** – Ragyolc, **Országh Róbert István** – Tornalja, **Varga Ákos** – Felsőszeli, **Varga Ákos Dezső** – Serke.

IV. kategória (középkisiskolások): **Oszlák Kinga** – Érsek-kéty, **Zagiba Tamás** – Jólész.

Különdíjat kapott Botos Kevin Gömör-sídról a hagyományos mesemondás kiváló megjelenítéséért és **Herman Mónika** Garampáldról, az V. kategória (felnőttek) idei egyedüli döntőse.

Badin Ádám

Beszámoló a Kecskeméten megrendezett XLII. Országos Honismereti Akadémiáról

2014. június 29 és július 4-e között került megrendezésre a XLII. Országos Honismereti Akadémia *Tájak – korok – életmódok a Kárpát-medencében* címmel. A Honismereti Szövetség e nagyszabású rendezvényének az idén Kecskemét város adott otthont. A Honismereti Szövetség erre az alkalomra évente hat alkalommal megjelenő *Honismeret* című folyóiratának aktuális, 3. számát Kecskemétnek és Bács-Kiskun megyének szentelte, melyet az Akadémia résztvevői a rendezvény előtt, a regisztrációnál kézhez kaptak.

Június 29-e, vasárnap az érkezés napja volt. Este az addig megérkezők jótékonysági bálon vettek részt. A bál bevételét a Honismeret c. folyóirat kiadásának támogatására fordítják majd a szervezők. Hétfőn délelőtt, az Akadémiai ünnepélyes megnyitását követően a honismereti moz-

Balról: Halász Péter és Kováts Dániel a könyvbemutatón, Kecskeméten, a Katona József Könyvtárban
Bodnár Mónika felvétele

galom kitüntetéseinek átadására került sor. Ezt követően, valamint kedden és szerdán délelőtt szakmai előadások hangzottak el. Közben alkalom nyílt a befogadó város gyűjteményeinek, múzeumainak meglátogatására, megannyi kulturális rendezvényen való részvételre. Szerdán délután három önálló szekcióban folytatódott a munka. A szekcióülések után könyvbemutatóra került sor. A honismereti szakemberek és kutatók népes tábora **Halász Pétert**, a Honismereti Szövetség örökös tiszteletbeli elnökét köszöntötte 75. születésnapja alkalmából. Erre az alkalomra az ünnepelt írásait tartalmazó tanulmánykötetet jelentetett meg a Honismereti Szövetség. Csütörtökön az Akadémia mintegy 130 résztvevője tanulmányi kiránduláson vett részt. Az őket szállító három autóbussz Bács-Kiskun megye három különböző irányába indult, a rajta ülő vendégek más-más értékeit és nevezetességeit ismerhették meg a térségnek. Pénteken, a zárónap reggelén piaclátogatás volt, a résztvevők betekintést kaptak híres kecskeméti piacok világába. Az élményt fokozták a régi kecskeméti piacok hangulatát idéző piaci jelenetek, s az azokat követő kedves megvendéglés. A péntek délelőtti előadást követő értékléssel zárult a nagyszabású rendezvény.

A Honismereti Akadémia résztvevői igazán elégedetten távozhattak Kecskemétről. A szervezők minden szempontból kitétek magukért, mindent megtettek annak érdekében, hogy eredményes legyen a rendezvény. Szakmai szempontból kitűnő előadások és tartalmas műhelybeszélgetések részesei lehettek a résztvevők. A kulturális kínálatra és a vendéglátásra sem lehetett semmi panasz, minden kifogástalan volt. Beszámolómm zárásaként a hatnapos program bármelyik elemét kiemelhetném részletesebb elemzésre. Mégsem ezt teszem, hanem egy szubjektív élményt emelek ki: Amikor a kecskeméti *Kodály Intézet* folyosóján megtekintettünk egy **Kodály Zoltán** életét és munkásságát bemutató kiállítást, vezetőnk felhívta a figyelmet egy térképre, melyen azok a települések vannak bejelölve, ahol Kodály élete folyamán népdalgyűjtéseket folytatott. A tárlatvezetés és a közös éneklés után igyekeztem a térkép közelébe férkőzni, hogy megnézzem, szülőföldemnek, a Bódva-völgyének mely települései szerepelnek rajta. Pontosan ellentétes irányból egy idősebb úr is pont ezt cselekedte. A Veszprém megyei csoport tagja volt, gondoltam, majd szépen helyet cserélünk, hogy ő a nyugati, én pedig a keleti országrészt tudjam tanulmányozni. De a helycsere csak nem akart sikeredni, tolakodni pedig nem akartam. Nem értettem, miért nézgeti ő az abauj-tornai térséget a térképen. Mígnem szóba elegyedtünk, s kiderült, hogy őt, **Heffler Lászlót** gyerekkorában, 1948-ban szüleivel együtt Perényből telepítették ki Veszprém megyébe. A szülőföld azóta is vonzza, szorításában tartja, nem tud, s talán nem is akar ottani élményeitől szabadulni. Családja, leszármazottai számára

A Honismereti Akadémia résztvevői a Leskowsky Hangszergyűjteményben Kecskeméten, ahol nemcsak megtekinthető, de ki is próbálható a sok hangszer • Bodnár Mónika felvétele

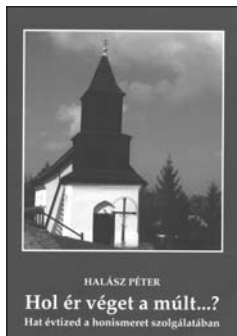
A kecskeméti piac • Bodnár Mónika felvétele

lejegyezte a kitelepítés minden mozzanatát, gyűjti az ezzel kapcsolatos történeteket és történelmi emlékeket, hiszen ez a 66 évvel ezelőtti esemény alapvető befolyással volt az ő,

családjá és faluja sorsára. Megható volt számomra ez a találkozás, az élmény azóta is hatása alatt tart.

Bodnár Mónika

Könyvről könyvre - Lapról lapra

Halász Péter: Hol ér véget a múlt...? Hat évtized a honismeret szolgálatában. (Honismereti Szövetség. Budapest, 2014. 456. o.)

„Ki tudja, hol ér véget a múlt, / Ki tudja, hol kezdődik a jelen...?” Ez a **Luis Aragon**, francia írótól, költőtől származó idézet a mottója annak a könyvnek,

melyet a Honismereti Szövetség jelentetett meg Halász Péter, örökös tiszteletbeli elnöke közönségére. A gondos szövegválogatást **Kováts Dániel** végezte a rövidesen 75 életévét elérő szerző korábbi években, évtizedekben megjelent írásaiból.

Halász Péter, a magyar honismereti mozgalom egyik jeles képviselője felvidéki szülők gyermekeként született. Édesapja Losoncra, édesanyja Sajógömörről menekült Magyarországra az első világháború után, a cseh megszállás elől. Ő Budapesten látta meg a napvilágot 1939-ben. Végzettségét tekintve agrármérnök, de már egyetemista korában bekapcsolódott a **Morvay Péter** által szervezett önkéntes néprajzi kutatásokba. Az 1970-es évektől a Honismereti Szövetség élén ő maga vált az önkéntes néprajzosokat magába tömörítő honismereti mozgalom irányítójává. Az *Országos Honismereti Szövetség* elnökeként évtizedeken keresztül szerkesztője volt a *Honismeret* című folyóiratnak.

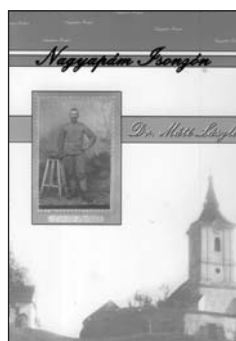
Első néprajzi gyűjtéseit nagyapja szülőfalujában, Hollókőn végezte. Aztán Morvay Péter ösztönzésére bekapcsolódott a *Magyar Néprajzi Atlasz* munkálataiba, melynek kérdőpontjai a határon túli magyar területekre is kiterjedtek. Az akkori Románia nem járult hozzá, hogy területén ilyen jellegű kutatások folyjanak, ezért azokat csak titokban lehetett végezni. Ilyen céllal sokat járt Erdélybe. Aztán figyelme egyre inkább a moldvai csángó népség felé fordult. Olyannyira, hogy választott hazája Erdély lett, néhány évvel ezelőtt Gyimesközéplekon telepedett le. Számos kötete jelent meg a moldvai csángók kultúrájáról. A csángómagyarok fáradhatatlan kutatójaként tartják őt számon.

A most megjelent tanulmánykötet a benne található írások tartalmát és műfaját tekintve is sokszínű. „*Céljuk azonban azonos vagy legalábbis hasonló: a nemzet önismeretének erősítése*” – olvassuk a bevezetőben. Szerkezetiileg három nagy fejezetre oszlik, ezeken belül két-három kisebb egység található. Az első nagy fejezet a *Nemzeti örökségünk és a honismereti mozgalom* címet viseli. Ezen belül *Mozgalmunk forrásvidéke*, valamint *A hagyományápolás szolgálatában* címet viselő részfejezetek kaptak helyet. Az elsőben olvashatunk egyebek mellett a Honismeret folyóiratról, a Röpülő páva és a táncházmozgalomról, a Magyar Művelődési Intézetéről. A másodikban egyebek mellett a hagyomány és honismeret, a honismereti tudás és a tanórák, valamint

a „bartóki modell” és a közművelődés kapcsolatáról. A második nagy fejezet a *Nehéz idők* címet viseli. Ennek első részében *A hazai valóság* összefoglaló cím alatt főleg könyvismertetések, kiállításon elhangzott megnyitó szövegek és egyéb, esszé-szerű elmélkedések olvashatók a hagyományos paraszti kultúra változása témakörben. *A Lappangó magyarok nyomában* cím alatt gyakorlatilag ugyanez folytatódik, csak a mai Magyarország határain túli területekre vonatkozóan. A második nagy fejezet utolsó része *Hányfélék a csángók?* címet viseli, s ebben a csángók identitását, kultúráját bemutató írások, ezzel a témával foglalkozó könyvismertetések olvashatók. A harmadik nagy fejezet az *Elődökről, kortársakról, önmagáról* címet viseli, s a címben foglaltaknak megfelelően három alfejezetre tagolva olvashatók benne az írások. Az elődök között, akiket „*a magyarság őrlékei*”-nek nevez, olyanok kaptak helyet, mint **Kőrösi Csoma Sándor, Benedek Elek, László Gyula, Domokos Pál Péter, Lükő Gábor, Morvay Péter** és mások. Szívszorító, hogy a *Kézzszorítások* alcímet viselő második rész első írása éppen **Barsi Ernő**ről szól, aki a szerkesztéstől eltelt időszakban, a kortársak csoportjából kiválva, már az elődökhöz csatlakozott. Az *Egy hibákkal teli élet..* c. alfejezetben két Halász Péterrel készült interjú olvasható. A kötetet a szerző szakirodalmi bibliográfiája zárja. Befejezőként ismét egy mottó, egy **Bernard Shaw** idézet, mely az utolsó alfejezetnek is címadója lett, s melyet a szerző a kötet elején található bevezetőben is idéz: „*Egy hibákkal teli élet tiszteletreméltóbb, de hasznosabb is annál, amely tétlenségben múlik el.*”

Nem tudom, Halász Péter mennyi hibát követett el eddigi élete folyamán, de hogy nem tétlenségben töltötte az elmúlt évtizedeket, azt híven tükrözi ez a könyv. És – hála Istennek – az életpálya még folytatódik, Péternek komoly feladatai vannak még ebben a létben, mind atyai kötelességeit, mind szakmai vállalásait tekintve. Isten éltesse Péter jubileumod alkalmából, kívánunk Neked erőt, egészséget további küldetéseid megvalósításához.

Bodnár Mónika

Máté László: Nagyapám Isonzón (Óbudai Egyetem, 2014, 163 o.)

A szilicei születésű dr. Máté László legújabb kötetét június 28-án, a Ferenc Ferdinánd trónörökös ellen elkövetett merénylet századik évfordulóján mutatta be a Csemadok kassai székházában, emlékeztetve az első világháború áldozataira. Másnap az érdeklődők a szülőföldjén ismerkedtek meg a kötetrel.

A kötethez az előszót, inkább az ajánlást prof. dr. **Rudas Imre** írta. Ezzel a gondolattal szól az olvasókhöz:

„Bizakodunk abban, hogy a századik évforduló az emlékezés, az együttérzés mellett ösztönzőleg hat a családi, közösségi hagyományok, dokumentumok feldolgozásához, és egyetemünk hallgatói között is hasonló kezdeményezéseket vált majd ki.” Az Óbudai Egyetem ezért támogatta e kötet kiadását is.

A *Nagyapám és családja* című fejezetből Máté László rokonságát és a falu lakosainak küzdelmes életét ismerhetjük meg. Ez a rész a szerző *Sziliceföld, Sziliceföld...* című könyvével tart szoros kapcsolatot, a folytatásának tekinthető.

1914-ben a kisbíró kidobolta Szilicén: meggyilkolták a trónörökösöt. **Máté László** reménykedett, hogy őt, a háromgyermekes családapát nem hívják be. Ez a fejezet novellára emlékeztet bennünket. Érzékelteti a rettegést, amelyet a falu férfilakosai átéltek az általános mozgósítás bejelentése után. A szerző az eseményeket a nagymama elbeszéléséből ismerte meg. Végül a családfő is megkapta a ehívót. A miskolci Rudolf laktanyában kellett jelentkeznie. Fájó szívvel búcsúzott el a családjától, a rokonaitól. Amikor útnak indult, a visszanézett a templom tornyára. A könyv minden oldalán a református templom és a körbástya halvány képe látható, ez jelképezi a szülőföldhöz ragaszkodását, az elszakadás fájdalmát is. – A sorozásnál énekelt *Isten veled, Sziliceföld* kezdetű népdal felidézése erősíti az érzelmi hatást.

A nagyapának az olasz tájról, az Isonzó folyó környékéről mindig a varázslatos Szilicei-fennsík jutott eszébe. A Tolmin alatti barakk-tábort a folyó melletti hegyoldalba építették. A fejezetben az isonzói harcok, a nehéz terepviszonyok leírása rendkívül pontos. A szerző a valóságnak megfelelően, nyersen ábrázolja a katonák élethalálharcát az értelmetlen állóháborúban.

Nehéz feladatot vállalt, amikor kutatni akarta a nagyapa emlékét, a háború alatti eseményeket összeállítani a nehezen beszerezhető adatok alapján. Az V. isonzói csata 1916 márciusában egy hétig tartott. A nagyapának aknavetősként kellett harcolnia. Čiginj település környékén az olaszok erős védelmi vonalat építettek ki. Az író nagyapját az ütközetben végzetes lövés érte. A podmeleci tábori kórházban életét nem tudták megmenteni, a helyi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Szilicén áprilisban megszületett a család negyedik gyermeke, aki a **László** nevet kapta. Majd a nyáron érkezett meg az értesítés: az apa hősi halált halt. A fronton elesett szülő helyett a nagymama segített az anyának a négy gyermeket nevelni. A szerző nagy tisztelettel ír édesapjáról, akinek sok drámai változást kellett megélnie: „Beszületett az első világháborúba s az azt követő országvesztésbe, majd jött a második világháború, amely végigpusztította szülőfaluját is. Azt követték a kivettség, a hontalanság évei a földrengésnyi változásokkal, amelyek alapjaiban rengették meg a paraszti élet gyökereit, hagyományait.” De hogyan lehetett ebben a kiszolgáltatott helyzetben élni? A könyv azt sugallja, hogy a falu lakosainak a megtartó erőt az istenhit, a hagyományokhoz ragaszkodás és a szolidaritás jelentette.

Az író tetteikkel jellemzi a férfi rokonokat, akik a világháborúban harcoltak. Kiemelkedik közülük **Máté Gyula**, aki a Doberdó-fennsíkon tanúsított bátorságáért érdemkeresztet és vitézi rangot kapott. Hogyan változott az önfeláldozó magatartásának megítélése a visszacsatolás után és a szocializmus idején? „Az 1938–44-es években ez társadalmi rangot és megbecsülést jelentett számára, a második világháborút követő értékrombolásban kitüntetése szitokszó lett, ami megalázásokat és üldöztetéseket hozott hősi cselekedetért.” Máté László gyermekkorában sokszor hallgatta, amikor rokona katonatársával Isonzóról, Doberdóról, a srapel, az időzítve robbanó repeszgránát szörnyű pusztításáról beszélgetett. A régi történetek nagyon megmozgatták a fiú képzelőerejét.

A következő fejezet, az *Utazás Isonzóra* arról szól, hogyan valósult meg a szerző több évtizedes vágya: fejet hajthatott a nagyapja nyughelye előtt. Miért kutatta olyan lázasan az emlékét? A választ ő adja meg szép szavakkal: „Nagyapám emléke sokáig bűvópataként volt jelen életemben, hol sodró folyással a felszínre tört, hol a lélek mélyebb rétegeiben folydogált csendesesen.” De a témát évtizedeken át hallgatás övezte az országban. Az első világháború eseményeinek kutatása Csehszlovákiában nem volt egyszerű feladat a szocializmus idején, mert az Osztrák-Magyar Monarchiáról volt szó. Nem volt tanácsos hivatalosan beszélni a nagy háborúról hazánkban, Magyarországon sem. Először nem kapott segítséget, majd a Bécsi Hadilevéltárban megkeresték számára a nagyapa adatait.

Szlovéniában egy tolmini egyesület nagyon készségesen segített a kegyeleti út lebonyolításában. Az egyik szervező a monarchia csukaszürke egyenruhájában várta őket. A szlovén vendéglátók együtt éreztek a távoli Felvidékről érkezett utóddal és a feleségével.

A podmeleci temetőben a központi emlékoszlop a tájékozódási pont, annak a segítségével találják meg a nagyapa nyughelyét. Máté László a zöld pázsitra a szülőfaluból hozott földet szór a zuhogó esőben, és Istennek köszönetet mond a segítségért.

A tolmini múzeumnak egy kiadványában pillantotta meg a nagyapa pontos adatait – a születés és a halál dátumát. Szlovéniában példamutató módon emlékeznek meg a háború áldozatairól, a nemzetiségüktől függetlenül. A múzeumok hitelesen tárják az emlékezők elé a vérzivatar szörnyűségeit.

A könyv szigorú logikára épül, és a motívumok is összekapcsolják a fejezeteket. A nagyapa először rácsodálkozott az Isonzó folyó zöld színére. Az unoka a saját élményei alapján érzékletes leírást ad az Isonzó folyó türkiz és smaragd színéről. A nagyapa a falujában tavasszal mindig várta a kakukk hangját. A fronton hírvivőnek gondolta: a madár értesíti a kistia születéséről. Amikor a kötet szerzője nagyapja nyughelyére szórja a szilicei földet, az erdőben váratlanul megszólal a kakukk.

Végül a nagyapa tábori levelezőlapjait ismerhetjük meg. A katonaságtól írt küldeményeiből csak kevés maradt fenn, a frontról küldött levelek elkallódtak. A könyv a leveleket eredeti helyesírással közli – ahogyan a hatosztályos

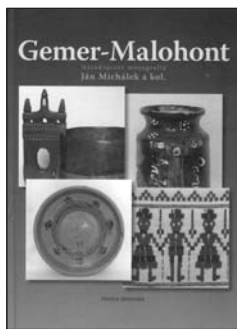
népiskolát végzett parasztember írta a sorokat. A sok borzalmat átélt istenfélő nagyapa így fohászodik: „*Bár az Úr fordítaná már meg ezt az keserves sanyarú életet!*” Állandóan aggódik a feleségéért és a gyermekeiért. De az egyszerű falusi ember nemcsak az ő jövőjükre, a megélhetésükre gondol, hanem nyugtalan az ország sorsa miatt is az egyre fenyegetőbb veszélyek miatt.

A világháború eseményeit a kutatáson kívül a kollektív emlékezet is segít bemutatni – de a családokban jobban oda kellett volna figyelni a háborút megjárt elődeink újra és újra elmondott történeteire! Mennyi emlék veszett el, mert a rokonok, az utódok nem vették fel magnóra, vagy nem írták le a hallottakat!

A könyv felelős kiadója prof. dr. **Fodor János**, az *Óbudai Egyetem* rektora. A kötet végén a fotók az isonzoí csaták helyszíneit és a tábortáborokat ábrázolják a múltban és a jelenben. Így az olvasó még jobban bele tudja élni magát a történetbe. A régi fényképek jó minőségűek az Óbudai Egyetem munkatársait dicséri.

Máté László könyve jó stílusban megírt olvasmány, mélyen hat ránk. Felkelti bennünk a tenni akarás érzését. A több évtizednyi felejtés után végre méltó módon kell felidézniünk a háborús hőseink emlékét!

Petővári Ákos

Gemer Malohont (Ján Michálek és koll. *Matica slovenská*, Martin, 2011. 513 o.)

A néhai *Gemerská vlastivedná spoločnosť* (Gömöri Honismereti Társulás) annak idején egy nagyszabású átfogó monográfia elkészítését tervezte Gömorről. Ennek végül is csupán az első, a természettudományok tartalmú kö-

te jelent meg. A néprajzi kötet kéziratát elkészült ugyan, de aztán jött 1989 novembere, az említett társulás pedig szép csendesen megszűnt.

A jelen kiadvány az említett kézirat alapján készült.

A tudománytörténeti áttekintést követően a sokszerzős munka 5 tematikai egységbe rendezve mutatja be a régió hagyományos népeletét. Míg a táplálkozást, építészetet, népi bútort, öltözködést és textíliát az *Anyagi kultúra* részeként tárgyalja a kötet, a lényegileg ugyanide tartozó gazdálkodást és termelést, méhészetet, gyümölcsstermesztést és szőlészetet, valamint a különböző kézműves ágakat a *Hagyományos népi kultúra* c. részben találjuk. Ezeket követi a *Családi és társadalmi élet* c. fejezet. A *Szellemi kultúra* részeként ismerkedhetünk meg a szokásanyaggal és a gyógyítással, az utolsó (*Folkór*) fejezet pedig a népköltészetet tárja elénk. A szövegrész mellett képanyag is található a kötetben.

Címe szerint Gömör-Kishontról szól ugyan a könyv, de ez ne tévesszen meg senkit. Ez csupán a régió szlovák népeletének az összefoglalása – ahogyan az **Ujváry Zoltán** irányításával készült gömöri néprajzi monográfia is csak az itt élő magyar népről szól. A jelen kötetben található

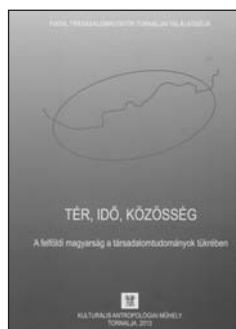
magyar vonatkozások teljesen esetlegesek (pl. a lucskai szénégetést bemutató fotók, **Kártik János** és **Molnár János** fazekasmester, zsípi és harmaci építészeti emlékek, gyümölcsfajták magyar nevei stb.)

Lényegében hiányzik a magyar szakirodalom is.

A munka angol, német és magyar összefoglalást is tartalmaz. Sajnálattal kell megállapítani azt, hogy a magyar nyelvhasználat a kötetben egyszerűen borzalmas, amit a recenzens az igénytelenséggel párosult tiszteletlenségnek kénytelen betudni.

Bél Mátyástól és Bartholomeides Ladislaustól a millenniumi vármegyei monográfiáig még természetes volt, hogy a témával foglalkozók a régióban élő mindhárom népcsoport, azaz a magyarok, szlovákok és németek hagyományait is figyelembe vették. Ideje volna már eljutni annak felismeréséig, hogy egyik népelet sem érhető meg, ha mindenki csak a magáét hajlandó látni.

(b. Kovács)

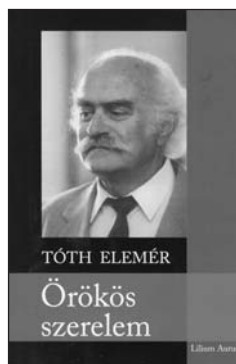

Tér, idő, közösség (Kulturális Antropológiai Műhely, Tornalja, 2013. 186. o.)

A **Pusko Gábor** szerkesztésében megjelent kötet fiatal társadalomkutatók előadásait tartalmazza.

A 6 tematikus csoportba (Néprajz és kulturális antropológia, szociológia, nyelvészet, irodalom-

tudomány, történelemtudomány, közlemények) rendezett előadások közül **Pusko Márton** (*A népzene egy alsókálosai zenész, Molnár Géza „Gézuka” emlékezetében*), **Szabó Tünde** (*Az almágyi római katolikus templom festett kazettás mennyezete és az archaikus népi imák közötti párhuzam*), **Hajdú András** (*Fejezetek Hont és Nógrád vármegyék hadtörténetéből a török hódoltság első felében*) és **Bóna László** (*Nógrád megye változó nemzeti-szerkezete a népszámlálások és az etnikai térképek tükrében*) írására hívjuk fel ezen a helyen a figyelmet.

Tóth Elemér: Örökös szerelem (Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2013. 248. o.)

Duba Gyula írja a hátsó borítón: „*Tóth Elemér versei a mi valóságunkból születtek, anyaguk az egykori gyerekkorának fálu-valóságára emlékező költő létszemlélete. Ezért érzelmentliek, kerülnek a tárgyas közönyösséget, igazságaik hangulatukban élnek. Nyelvi fogantatásúak, a gondolatokat képekben fejezik ki és igazságkeresésük szenvedélyes.*”

A hanvai születésű jeles poéta kötetének megjelenését **Juhász István** mérnök jóvoltából, a hanvai *Agrárius kft.* támogatta.